1937

1687–1937

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

М. Бутович

Ч. 7–8.

Opłata pocztowa uiszczona gotowką.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
IX. Річник

ЧИСЛО 7–8. ЛИПЕНЬ — СЕРПЕНЬ 1937

Ґенерального Штабу Ґенерал-хорунжий
ВОЛОДИМИР САЛЬСЬКИЙ

Мал. П. Холодний.

МИКОЛА ЛЕБЕДИНСЬКИЙ

* * *

Коли я гляну на німі хрести
Й торкнуся серцем до святих могил,
Тоді хтось наче сходить з висоти
І чути пошум херувимських крил.

І хтось ворушить на гробах вінки,
Карби дощем затерті золотить
І під хрестами весняні чічки
Садить — такі, як сталева блакить...

І кровю сонця напува шолом
І мак червоний сіє по полях —
І день залізний в небо бє чолом...
І дзвонить дзвонами далекий шлях.

І чути ритми кроків крізь яри,
Ржуть чорні коні мідяним вогнем
І обрій над лісами десь горить
І Марс у панцир Сонця бє мечем.

І пил встає з розгойданих степів
І чути крик грізний, як моря шторм —
І в далині крізь з́арева вогнів
Йдуть Лицарі під згуки грому й сурм...

Українське Громадянство!

Хто з нас не має особлившого сантименту до Зелених Свят, що від давніх часів стали для нас символом збірної пошани та пієтизму для померших.

Як що року так і тепер ходили тисячі наших громадян на міські та сільські цвинтарі, щоби помянути у могилах тіні своїх найдорожчих померших. Але між цими могилами, що криють найдорожчі останки, є ще й такі, що в першу чергу заслуговують на особливу пошану.

Це могили небуденні, незабутні тому, що вони стрілецькі.

Їхній зміст — наша гордість, наші національні Святощі.

Це місця збірних прощ, це історія недавного минулого, це джерела сили й віри в наше завзяття!

А могил цих на наших землях — безліч!

І ось вони, хоч мовчазні, голосно домагаються від нас памяти та опіки, щоби стати вічним памятником для грядучих поколінь.

Найкращим виявом нашої памяти та пошани для них буде наша безнастанна жертвенність, що допоможе впорядкувати ці дорогі нам усім стрілецькі могили та забезпечить їх від передчасного знищення.

Але в парі з тим мусимо памятати й про живих борців. Ці живі борці це наші герої-інваліди УГА.

Вони з року на рік стають щораз більше немічні й потребують щораз більше опіки від нашого громадянства. А право на цю опіку мають, бож на неї заробили собі чесно своєю кровю, своїми ранами, своїм каліцтвом.

Сьогодні вони, колишні борці за краще завтра, животіють в дуже злиденних обставинах, а їхні потреби більшають з року на рік.

Тому кожний з нас, кому не байдужа судьба наших борців — тепер немічних, хай постійно памятає і про цих живих, жертвуючи хочби й найменшу лепту на їхнє забезпечення.

Хай кожний з нас заохочує до жертв своїх знайомих і таких, що може досі були байдужі!

Кожна, хай найменша жертва, зложена в дарі помершим і живим героям, буде доказом нашого гарячого патріотизму й великого культу для наших національних Святощів, з котрих повинні ми все бути горді!

Цього домагаються не лише ці тисячі стрілецьких могил та калік, але й наша національна честь та обовязок сплати довгу, затягненого супроти померших і живих борців!

Жертви слати на адресу: УКТОДІ, ЛЬВІВ, ПОТОЦЬКОГО 48.

У Львові, в червні 1937 р.

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО
ДОПОМОГИ ІНВАЛІДАМ.
ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ВОЄННИХ МОГИЛ

При VII-ій Бриґаді УГА

Написав: *П. Мигович*, б. пор. УГА.
(Продовження).

При кінці місяця лютого 1919. переіменовано вищі наші команди.

І так „Ґрупа ІІ. Південь“ одержала назву „VII. Стрийська Бриґада“. Обласну Команду в Стрию названо Команда ІІІ. Галицького Корпусу. Тоді також переіменовано Ґрупу „Північ“ на І-ий Галицький Корпус, а Ґрупу „Схід“ на ІІ-ий Галицький Корпус. Полки, курені та сотні залишилися при своїх попередніх назвах.

На привитання головного отамана С. Петлюри в Стрию.

На день 26. лютого 1919 мав приїхати до Стрия головний отаман Петлюра. Командування приказало, щоби з фронтових формацій явились у Стрию делеґати по одному старшині і 3-ох стрільців з кожного куреня — з цілої бриґади.

Делеґатом XIII куреня призначила команда полку мене та ще 3-ох стрільців. З інших делеґатів з нашої бриґади пригадую собі поручника Івана Медведя та поручника Клима Утриска[1]).

25. лютого вечором виїхали делеґати з 1-го полку зі стації Глинна-Наварія. Делеґати з 2-го полку долучили до нас на стації Щирці. Ціла делеґація з нашої бриґади складалася з 7-ох старшин і около 20 стрільців.

Замітити треба, що в часі їзди з Глинної Наварії до самого Стрия ніхто не питав мене про якісь подорожні документи, чи маю я білєт або якийсь документ, що управнює до їзди. Підношу це тому, що між стрілецтвом на фронті чув я, що із Щирця до Стрия можна було їхати без документів. Ця балачка — котрій я не дуже вірив, була правдива — бо нас, делеґацію ніхто про такі документи не питав. Зрештою я мав нагоду внедовзі їхати ще раз в делеґації. Тим разом до Начальної Команди Галицької Армії до Ходорова. І тоді також ніхто мене про подорожні документи не питав. Стрілецька балачка була правдива. Тому й не диво, що ширилася дезерція з фронту. Утікач знав, що легко може переїхати залізницею і покидав свою фронтову частину, щоби більше до неї не вернутися.

Загалом про дезерцію треба сказати, що коли утікач віддалився зі своєї частини, більше до неї не вертався. Його, хоч і приловили в дома, чи десь по дорозі, то відставляли знову до запасних частин, звідки по часові приходив, або й ні — на фронт. Не було в той час, та не могло ще бути, добре наладнаної поліційної служби, якаби придержаного утікача приставила до тої самої частини, звідки утікач віддалився. В той спосіб дезерція не булаби ширилася. Хоч признати треба, що дезерція хоч і була, але у малих розмірах.

Пригадати також треба, що 25. лютого в год. 6. вечером почалося перемиря з поляками. На другий день, себто 26. лютого прибув до Стрия командант Галицької Армії ґенерал хорунжий Павленко. В стаційній команді відбулася збірка старшин-делеґатів цілого III-ого Корпусу. На цій збірці ґенерал Павленко, інформував про військові події та теперішнє перемиря.

Вечером коло год. 9.15 прибув поїздом із Станиславова отаман Петлюра. На двірці уставлена була почесна сотня, делеґати з цілого корпусу, представники цивільної влади, пань і ін. Вздовж цілого ряду почетної сотні, делеґатів і представників проходив Головний Отаман, при чому кожний з комендантів делеґацій зголосився: „батьку отамане, (степень і назвище) голоситься слухняно, як делеґат (такого то куреня, такої бриґади).

Головний Отаман задержувався хвилину перед звітуючим, дякуючи військовим звичаєм піднесенням руки до шапки — й відходив до слідуючої делеґації.

Після перегляду удалися делеґати-старшини та деякі старшини стрийської залоги до кімнати стаційної команди, де мала бути спільна вечера, на якій мав бути і от. Петлюра.

В часі перегляду двірець і двірцева вулиця освічені були лямпіонами, а доми прикрашені жовтоблакитними прапорами. На вікнах виділи написи: „Хай живе отаман Петлюра“.

Театр Рубчакової, який був тоді в Стрию, виставляв у честь достойного гостя „Наталку Полтавку“.

У тій самій кімнаті, де рано відбулася старшинська збірка, була спільна вечера. До стола засіли крім Головного Отамана його прибічники, ґен. Павленко, полковник Гриць Коссак, ґенерал Ґембачів, повітовий комісар Др. Гарасимович, Др. Калитовський, отаман У. С. С. Букшований, отаман Котович, сотники У. С. С. Носковський і Білинкевич, пор. Медвідь, пор. Утриско та багато інших ближче мені по назвиськах незнайомих. Усіх було до 35 військових і цивільних.

В часі вечері ґен. Павленко поздоровив головного отамана Петлюру, як командант Галицької Армії короткою привітальною бесідою та окликом „хай живе отаман Петлюра“.

Після промови ґен. Павленка, отаман Петлюра подякував за привіт, та говорив про славу Галицької Армії — зокрема довше спинився на Січових Стрільцях, на їх геройських подвигах в обороні України та на їх карности. По його промові заспівали присутні „Ой у лузі червона калина“. — Дальше витали головного отамана Др. Гарасимович, Др. Калитовський та ще кількох промовців. Усім дякував наш ґість.

Около год. 12-ої в ночі вечера закінчилась.

27. лютого виїхали ми зі Стрия назад до полку і по дорозі на стації в Миколаєві о год. 4-ій пополудні стрінули польського старшину, який був тут, як контрольор, підчас перемиря. Того дня перемиря скінчилось, не давши ніяких успіхів.

Пізним вечором, змерзлі, приїхали ми до свого куреня до Місток.

---

[1]) Пор. Утриско Клим згинув в Ягольниці підчас нашого наступу дня 8. червня 1919.

Дальші події при VII. стрийській бригаді.

Новий курінь.

Дня 28. лютого відійшла з нашого куреня 18. сотня (четаря Бігуна) з одним скорострілом до куреня поручника Ліщинського Михайла. Курінь поручника Ліщинського, щойно формувався. До цього куреня прийшла одна сотня (чет. Олинця) з XXIV. куреня та одна сотня (хор. Свідрика) з II-го куреня.

Новосформований курінь відійшов у сторону Городка Ягайлонського, в сторону села Поріча Грунт — і брав участь в пізніших боях з поляками, коли то наші частини перервали були залізничу лінію Городок — Перемишль в селі Вовчухах.

У нашім курені (XXIII) залишилося якийсь час лише дві сотні, однак зараз на початках місяця березня приділено 12 сотню з I-го куреня з командантом четарем Михаськовим. З тою сотнею прибули старшини чет. Роберт Крайт, і хорунжий Степан Коссар.

У цім часі відійшов з XXIII. куреня четар Степан Заплатинський. Зажадав його I-ий Корпус, — по нім обняв команду сотні четар Кіндій, що прибув до нас з II-го куреня.

Наступ.

На день 13. березня назначено загальний наступ, тому вже 12-го березня відійшов курінь до села Ставчан, до Закуття.

Цим разом уже інша задача куреня. Мав він заняти фільварок Маґдалинівку, Боднарівку і сільце Любовицю та охоронювати праве крило наших частин, які мали наступати на хутір Добанівський, Дубову Долину, Малий і Великий Любінь.

До цього наступу стягнено більше артилерії. Крім наших батерій пор. Медведя, пор. Романа Олексія, які мали за завдання острілювати Добанівський хутір, прибула сюди ще й батерія пор. Поповича з „Групи Наварія“, з тою самою задачею. Усі були переконані, що тепер побіда буде по нашій стороні. Наступ назначено на год. 5-ту ранком.

Старшини батерії Олексія у VII. льв. бригаді.

Розвиднялось, як наш курінь вирушив кольоною з Фердинандівки північним краєм ліса, що на захід від того присілка в напрямі хутора Боднарівки. Передстежі і бічну праву ослону, вислано 10 мінут скорше.

Курінь доходив десь до середини ліса, як з правої сторони з корчів, що були від нас віддалені на яких 800—1000 кроків, почалися сипати стріли. Курінь кинувся долів до рова, на краю ліса — і отворив огонь (зовсім непотрібно, бо нікого не видно було). Декілька стрільців почало втікати в глибину ліса. Вючні коні скорострілів, переполохані нечайним стрілянням, вирвались з рук конюхів, й почали й собі втікати в глибину ліса. А що вони були опаковані, сідла зі скорострілами зачіпали в дерева і пообривали ремені, але через те бодай не могли дальше утікати.

Переполоху наробила польська стежа, яка скрилася в лісі, а на яку наткнулася наша права ослона. Стріли до нашої ослони обсипали також наш курінь. Польська стежа подалася перед нашою ослоною в зад.

Курінний командант, що поїхав вперед із передстежами і був уже коло хутора Боднарівка, почувши у заді стрілянину, прибув чимскорше до куреня.

На Боднарівці поляків не було.

Після цього переполоху, який тревав яких 10 хвилин, курінь упорядковано і він почав дальше підсуватись краєм ліса вперед. Скорострільна обслуга забрала скоростріли і коробки з коней і пустилася пішки за куренем. Коні завернув я на Фердинандівку.

На краю ліса розбіглись дві сотні у розстрільну і почався наступ. 20-та сотня і один скоростріл в напрямі хутора Петерсгоф, сотня 12-та з одним скорострілом — напрям ліве крило Маґдалинівки і дальше на Любовицю. Наша розстрільна перейшла вже хутір Боднарівку і пішла дальше вперед.

Тимчасом на хутір Добанівський ніхто не наступав. Власна артилерія також мовчала. Зате польські батерії почали обстрілювати нашу розстрільну з Любіня Великого і Керниці. Особливо з Керниці стріляла цільно.

Вже наша розстрільна підійшла на Любовицю. Поляки ставили тут сильний опір. Тоді скріплено власну розстрільну і наші витиснули поляків з того сільця.

З польської сторони брали участь в бою леґіоністки. Була тут 1 компанія III. баталіону 6-го радомського полку. Одна з тих жінок була ранена за Любовицею в руку.

Наші заняли Любовицю й обсадили те сільце. Наш скоростріл почав підганяти відступаючих, але наші на ліво не наступали. Права сотня з поляками не стрічалася.

Тимчасом поляки дістали скріплення і від сторони Добанівського хутора ударили нашій розстрільній з боку в ліве

Четар Роттніґґ, старшина батерії Олексія у VII. львів. бригаді — 1919.

крило. Почався відворот. Поляки наскочили на скоростріл з боку і не було часу — не то що його забрати, але навіть вхопити хочби лише замок. Так, як був він наладований, так там і залишився. Бунчужний Федів, притім ранений, попав у полон.

Розстрільна задержалась на західнім краю ліса, де рано розвинулась до наступу. Було вже полудне. Польські стежі підходили помалу вперед — збирали ручні ґранати, що їх погубили наші стрільці і вправлялись в киданні. Вислідом цього нашого наступу було, що ми втратили 10 ранених. Також без вісти пропало кількох стрільців.

Після полудня того дня змінила нас 10-та сотня і цілий курінь подався до Фердинандівки.

На другий день мав бути знову наступ. Ранком почався барабанний вогонь на Добанівський хутір. Наш курінь вже не наступав. Він обняв знову позиції на краю ліса від 10-ої сотні. На Добанівський хутір наступав І-ий і ІІ. курінь, одначе з невдачею. 7-ма сотня мала 33 ранених і 11 убитих. Хорунжий Торн був ранений.

Того дня приділено до сотні скорострілів 3 скоростріли типу Леві з 2-го полку.

Зараз таки 14. чи 15. березня відійшов наш курінь до села Полянки, де обняв охоронну службу від XXIV. куреня, що пішов у запас до села Місток.

Праця в Полянці.

Вже перед наступом почав був XXIV. курінь працю над укріпленням села Полянки і хутора Королівка. Наш курінь продовжував ту працю дальше. Цивільне населення при цій праці нам помагало. Копано стрілецькі рови, роблено дротяні засіки і до часу, доки ми опустили село Полянку, то є до дня 3. 4., вздовж села від Вигона починаючи, аж по залізничу лінію на Полянці до будки ч. 3. викопано стрілецькі рови та затягнено один ряд засіків. У тій праці помагав нашому куреневі і XXIV. курінь, який майже щодня посилав одну сотню з Місток до праці. Хутір Королівку обкопано також, а засіки протягнено від Королівки, аж до Калиновець.

Власні позиції підсунено вперед. Від нас стояла одна застава на розбитім хуторі, недалеко Дубової Долини. Звідси мала іти власна лінія дальше на північ аж до цегольні коло хутора Добанівського, і мала тягнутися дальше на північ західнім краєм ліса „старий запуст", що на захід від Фердинандівки. XXIV. курінь почав був вже прорубувати ліс Меркло, що висувався мов язик з ліса Калиновець.

Погода в той час була страшно погана. Від часу до часу падав теплий дощ. Сніги таяли. Було велике болото. Порожній віз мусіло тягнути дві пари коней. По набір харчів їздилось тоді двома парами, а часто траплялося, що фіри з харчами вертаючи назад до куреня, застрягали в дорозі і тоді посилали ми ще третю пару коней на ратунок.

Культурно-освітня праця серед стрілецтва.

Хоч мало було часу на бесіди із стрільцями, бо вони постійно були, або на заставах, або при праці над укріпленням села, то всеж знаходив я час, щоби час до часу побесідувати годину із стрільцями у своїй сотні. Звичайно після полудня заряджував я збірку усіх, що залишилися дома — і у сільській хаті провадив гутірку на ріжні теми — перш усього на теми польсько-української війни, про наше минуле, про давні часи на Україні і под. Стрільці радо слухали мене і ставили опісля питання, які я вияснював. Такі гутірки зближували стрільців до старшин — і я, а також пізніше і старшини, що були в сотні, такі гутірки постійно перепроваджували. Якщо був тільки вільний час, я заряджував збірку і або читав щось стрільцям із книжки, або дещо оповідав. В той час виходив якийсь часопис у Станиславові — який доходив до нас, отже і звідтам

Два підстаршини-гарматчики з У. Г. А. Зліва булавний Олександер Росолинський, забитий під Бердичевом р. 1919.

вибирав я деякі справи і або читав їх, або лише переказував.

Зустрічаючись із курінним командантом пор. Маром, я обговорював з ним, що треба вести між нашим стрілецтвом культурно-освітню працю. Він погоджувався з тим і приказував опісля командантам сотень, щоби вони також подібні гутірки уладжували. Прикази були виконувані.

Мій вільний час використовував я над працею про скоростріл. Я поставив був собі за завдання, винайти українські назви на всі складові частини скоростріла. У тій праці помагав мені бл. п. хор. Паска. Ще у Стрию при запасній сотні скорострілів, розпочав я цю працю. Там працювали ми з чет. Андрієм Бойковичем. В більшій частині переводили ми назви з німецького. Але було багато назв не німецьких, чисто українських, які дуже добре принялися.

Українізували ми також назви кінської упряжі, що приходить при скорострільних конях. Тут помагали нам стрільці та підстаршини.

Весь цей матеріял посписував я. Побіч німецьких назв, були українські назви. Весь цей матеріял переслав я до полку, до евентуального дальшого використання. Був це матеріял до дискусії. Багато з того можна було відкинути, але було багато й придатного, що можна було в праці про українську термінольоґію використати.

Около 20. березня приділено до куреня чет. О. Бассарабу, який обняв зараз команду 20. сотні.

В делеґації до Начальної Команди.

22. березня одержав я наказ поїхати, як делеґат з куреня до Начальної Команди, до Ходорова. Був наказ, щоби з кожного куреня, що є на фронті, явився там один старшина. Начальний вожд, хотів почути з уст фронтових старшин, про дух стрілецтва, його настрій та відношення до большевиків. Мала там також рішатися форма одностроїв Галицької Армії.

З нашого полку делеґатами були: командант полку, сот. Роман Волощук, пор. Михайло Литвин з І-го куреня, Роман Олексій від артилерії і я. Всі разом виїхали ми в год. 6-ій вечором фірою з Глинної до Щирця, бо потяг того дня із Глинної не ішов.

В год. 11 вночі виїхали ми зі Щирця до Стрия. По дорозі ніхто не питав нас про подорожні документи. Не знаю, чи й інших подорожних ніхто не контролював. В Стрию треба було зачекати на потяг до другого дня вполудне. Призначено нам кватири у старшинськім приюті. Де містився цей приют — нині собі не пригадую, але памятаю, що було там дуже зимно.

23. березня в полудне виїхали ми зі Стрия до Ходорова і зголосилися у персонального референта. Був це сотник, який приказав нам зголоситися завтра ранком в год. 9. Ночували ми у кімнатах цукроварні, які приладжені були на приют.

На другий день збірки не було, бо не прибули ще делеґати III. Корпусу. Ми чекали. Аж на 25. березня перед полуднем зібралися делеґати в салі оперативного відділу Начальної Команди. Начальна Команда містилася у двоповерховім будинку, здається в суді. Оперативний відділ був на другому поверсі.

Тодішній начальник штабу Галицької Армії, полковник Курманович, отвираючи Збори (ґен. Павленко був також на цій збірці), говорив менш-більш таке: Начальна Команда візвала делеґатів на те, щоби почути з уст старшин-боєвиків, як відноситься військо до боротьби з поляками, який у них дух, та як поставилисяб стрілецтво і старшини в тім випадку, колиби треба нам воювати із большевиками. Дальше порушив полк. Курманович відношення Державного Секретаріяту Військових Справ до Начальної Команди. ДСВСправ обіцює, що дасть обуву, що дасть муніцію — а того нема. ДСВСправ обіцював дати 5.000 мужа в тім часі, коли III. Корпус робив пролом на Вовчухи і не дав. Армія боса, убрати нема в що, недостаток муніції відчувається чимраз більше. До того всього зі сходу сунуть на нас большевики. Не пригадую собі, чи перемиря з поляками було вже заключене, чи того дня заключено його, досить, що полковник Курманович сказав тоді, що „перемиря нам конче потрібне“.

На збірці було коло 20 старшин. Здається, що не було нікого з І-го Корпусу.

Між старшинами — між іншим мені незнайомими — зробився роздвій. Одні говорили, щоби злучитися з большевиками і з ними разом битися проти поляків, інші були противні злуці з большевиками і цих була більшість. Ніхто не висказувався за миром з поляками, яким малиби ми віддати Львів та частину території Східньої Галичини. Війна до останнього. Все це говорили старшини в імені своїх куренів.

Ґенерал Павленко говорив тоді, що з большевиками Галицька Армія ніяк злучитися не може. Большевики відвічні вороги України. На випадок, колиб таке зайшло, він зречеться командування армією.

На другий день, в тій самій кімнаті оперативного відділу, велася жива дискусія над одностроями Галицької Армії. Реферував професор чет. Боберський. Він мав із собою багато взірців на відзнаки, на шапки та уніформи. Старшини заявились майже одноголосно за тими відзнаками, які носили вже У. С. С. Після ухвали, які мають бути однострої, введено їх в ряди Армії.

З переходом армії за Збруч заступлено шапку „мазепинку“ — „києвлянкою“, або, як її загально називали, „петлюрівкою“.

Через Станиславів до куреня.

З Ходорова поїхали ми (сот. Волощук, пор. Литвин і я) до Станиславова, щоби полагодити свої особисті справи. Сотник Волощук мав також урядові справи до полагодження.

Саме в той час відбувалося засідання „Національної Ради“. Ми зацікавились, як виглядає Український Парлямент і тому постановили піти послухати рідного уставодавчого тіла. Національна Рада засідала в салі кінотеатру в наріжній камяниці вулиць Липової-Собіського.

Було це 28. березня передполуднем, як увійшли ми, закупивши перед тим білети вступу, на ґалерію. На ґалерії було декілька осіб, що при-

слухувались нарадам парляменту. Між присутніми був також отаман Ляєр. Засіданням проводив Др. Лев Бачинський. Хтось говорив про аґрарну реформу — опісля перейшов на армію. Критикував поведення старшин. Говорив із застереженням, що говорить про тих, що в запіллі: „Їм в голові лише золоті ковніри, забави і старшинські харчівні. В Чорткові заложили собі цукорню і там бавляться, в той час, як другі проливають на фронті кров в обороні наших прав. Стрілецтвом не займаються і не освідомлюють його національно".

Після цього бесідника говорив Д-р Назарук. Він, що був на Україні, бачив особисто і знає большевицьку господарку на Україні, знає їх поведінку із українською інтеліґенцією та загальне відношення до України — інформував про це все присутніх. Звертав увагу, що нам треба поробити і ввести у себе в життя такі реформи, що їх мають большевики. Завести селянські ради, щоби у випадку, як прийдуть вони до Галичини, застали все готове і не вносили нашому населенню ніяких новин.

Після Д-ра Назарука говорив пок. полковник Вітовський. Він оборонював старшин перед нападами передбесідника Д-ра Назарука.

По полк. Вітовськім забрав слово якийсь селянин. Він закидував щось Безпалкові. Про що ходило, не знаю, бо бесіди Безпалка я не чув. Досить того, що прийшло тоді до галасу і крику. Безпалко, так був поіритований закидами селянина-бесідника, що крикнув: „це неправда — безличність, я так не говорив". Тому, що на салі повстав галас, бо інші посли вмішувались в ту справу, Президія мусіла перервати на короткий час засідання, щоби присутні успокоїлись.

Ми відійшли.

Дня 29. березня в год. 6. вечором виїхали ми потягом до Стрия. В потязі було зимно. Світла не було. Ледви дотяглися ми до Стрия десь на годину 1-шу в ночі. Потягу до Щирця не було. Знову треба було чекати до год. 2-ої пополудні.

Аж пізним вечором прибув я назад до свого куреня, на Полянку. Перемиря вже було скінчилось, і тим разом безуспішно.

При буденній праці на фронті.

Праця над укріпленням Полянки поступала чимраз скорше. Мимоволі приготовлялися ми до оборони. Курінь копав стрілецькі рови та затягав дротяні засіки. Погода почала кращати. Дороги підсихали, тому й праця йшла жвавішим темпом.

Хутір Королівка був укріплений досить добре — та із самого хутора уже нічого не лишилося. Стояв лиш порозбиваний мурований дім, в котрім перед революцією мешкав власник. Стодола і стайня були спалені. З цілого фільварку залишились лише дві хатки, давніше двірської служби. Тут перебували наші застави.

3. квітня змінив нас XXIV. курінь і ми подалися до Місток, як запас. Та вже 5-го квітня одержав курінь наказ, що дня 6-го квітня має відійти до Ставчан. Але тому, що дороги не попідсихали ще якслід, мав нас перевести із будки ч. 4. до стації Ставчани броневик, що стало перебував на стації Ставчани. Броневик цей брав часто участь в боях на фронті коло Любіня Великого, або на лінії Глинна—Скнилів.

Дня 6. квітня рано, почули ми, їдучи з Місток на будку ч. 4, дві короткі скорострільні серії в стороні села Полянки. Це заінтересувало мене, бо звичайно на Полянці до стріляння не приходило, — тимбільше скорострілом. Я пояснював собі, що пробують скоростріл. Аж ось на будку ч. 4. заїхав наш броневик. Хорунжий, що був його командантом, приступив до мене й запитав, чи я знаю, що сталося. На мою відповідь, що не знаю, хорунжий відповів: Саме, як я їхав сюди — почав хорунжий — і був коло будки ч. 3, стояла у збірці одна сотня XXIV. куреня яких 100 кроків на полі на схід від будки. Командант куреня поручник Карло Стасишин приказав мені, щоби броневик задержався коло будки. Одна сотня з того куреня чогось збунтувалася і він хоче її роззброїти. Стрільці не хотіли здати зброї. Він виставив напроти сотні свій скоростріл — і коли його скоростріл розпічне вогонь, мали також скоростріли броневика віддати серію. Стрільці зложили „в кізли кріс", а на приказ „обернись" — „ходом руш", — частина стрільців хотіла вхопити свої кріси з кізла. Власний скоростріл віддав серію. Було 25 ранених і 6 убитих. І саме, коли ми переїздили попри будку ч. 3, видно було на полі трупів, яких санітарі забирали на вози.

Цей вчинок енерґійного команданта куреня причинився сильно до піднесення карности не тільки самого XXIV. куреня, але й других куренів.

Сотня, яку роззброєно, прийшла з тимже куренем зі Стрия. Вже в перших днях на фронті доходили до команди куреня вісти, що внутрі сотні йде якась аґітація проти послуху старшинам і проти війни. Провадив її якийсь підстаршина. Більшість сотні складалася із односельчан якогось москвофільського села. Аґітація до непослуху дійшла до того степеня, що треба було сотню аж роззброїти, — що й сталося.

У Ставчанах, зглядно в Закуттю, перебув курінь 6. і 7. квітня. Мав бути наступ, але чогось відложено його. Тут прибув до куреня хорунжий Сидорак і відійшов четар Михаськів.

8. або 9. квітня вернувся курінь знову на Містки.

Якось не пригадую собі добре, чи в цей час, чи скорше, доручено мені піти із пів сотнею піхоти і двома скорострілами на розвідку з фільварку Королівка лісом на захід, аж до хутора Дубова Долина. Мали ми маркувати там наступ на поляків, щоби тим способом провірити їхні сили. Час розвідки після полудня.

Згідно із наказом, під моєю командою вирушили ми десь коло год. 2-ої пополудні із фільварку Королівка в приказанім напрямі. На право мала зробити такий маркований наступ (на Добанівський хутір) якась розвідка з XXIV. куреня. На лівому крилі не було нікого. Наша розвідка мала себе обезпечити сама. (Далі буде).

Обікрадений ігумен

Подав: *д-р М. Антонович.*

В Державнім Пруськім Архіві в Кенігсберзі (Etats-Ministerium 111, g h j) знаходиться пакунок актів з написом „In Sachen des gewesenen Abts russischer Religion Michael de Welick-Baginski contra seinen entlauffenen Diener Isaac Rogalski". Зміст цього пакунку — нещасливу пригоду українського ігумена у східній Прусії я й подаю нижче.

Дня 29. березня 1746 Михайло Багинський походженням „з України, де жив як ігумен руської віри в місті Ніжині" подав скаргу до пруського уряду в Кенігсберзі на свого слугу Ісака Рогалевського за те, що той покравши у нього майно втік закордон. Зі скарги і дальших документів дотичної справи видно, що ігумен Багинський вже довший час подорожував поза межами України і свого слугу наняв перед парою літ у Данцігу. Маючи намір осісти на стало в східній Прусії та обзавестися там маєтком він поїхав для переведення відповідних формальностей до Кенігсберґу; своє рухоме майно Багинський тимчасом здепонував у пастора прикордонного містечка Марґґрабови. Вже з Кенігсберґу вислав він свого слугу з усякими листами і дорученнями для остаточної ліквідації своїх справ на Україні. Та „безбожний птах" — слуга Рогалевський при відїзді не лише покрав річи у свого пана, але ще й заїхав до пастора Гофмана у Марґґрабову і потягнув, що встиг зі здепонованої там „фортунки" подорожнього ігумена. Пастор Гофман, помітивши крадіж, заразже вислав погоню за злодієм, дорučивши повновласть королівському агентові Бардскому. Погоня наздогнала злодія вже на польській території в Щебрі, де його й пізнали по поданих пастором прикметах „двох чорних мічених конях та шведській шпаді з клинком фірми Вульфа". Бардски зі своїми людьми мали намір негайнож завернути злодія назад до Прусії але караючу руку тевтонської Немезиди спинили поляки. Управитель королівських маєтків у Щебрі Кенсіґ, кріпак капітана Кохтіцкого, зібравши кількох митних урядовців і челядників припровадив і злодія і вкрадене добро до двору капітана. Там счинився рейвах необхідний довкола кожного пійманого злодія. Рогалевський показував листи від свого пана, подорожній пас та твердив, що він їде до „Руслянду" на доручення свого господаря; Кенсіґ носом чуючи можливість наживи вимагав формального документу, формальнішого ніж свідоцтва пастора Гофмана, Бардски протестував, але безрезультатно — злодій залишився у дворі під захистом суверенітету Річи Посполитої. Агент міг лише опечатати річи та з тим і вернувся.

На другий день Бардски, доповнивши свої формальности, знову зявився у Щебрі, де його чекала несподіванка: і злодія, і коні, і санки забрав тим часом капітан польського війська Ґаллера і поїхав з ними до штабу частини у Каменну. Упертий і совісний пруський урядовець поїхав теж до Каменної, але там довідався, що Ґаллера поїхав милю далі до Кальна; Бардски поїхав і до Кальна, де довідався, що капітан Ґаллера поїхав аж за Ґродно до Скідла. Тут уже і упертість Бардского мусіла заломитись і він вернувся до штабу частини у Каменній, де полковник видав йому листа з наказом до Ґаллери, злодія, коні, санки і накрадене здати до штабу. Але рівночасно отримав Бардски листа від підполковника Шварценфельда до Щебринського можновладця капітана Кохтіцкого, зі запевненнями, що до повного встановлення тотожности злодія й річей нічого з них не пропаде. Вираз „пропаде", як виявилося, розуміли сини Марса по своєму.

Аґент Бардски почав заосмотрюватися у всякого роду формальні папери, що потрібні були по словам польських старшин для видачі ігуменського майна. А формальностей тут, як виявилось, треба було значно більше ніж для того, щоб посадити на кіл гайдамаку. Між іншими дорученнями та повновластями склав аґент і реєстр опечатаних ним річей, що складався з 21 пункта:

1. турецька рушниця з бронзовою насічкою,
2. ведмежа ковдра обшита зеленою матерією,
3. полосатий килим (Kilim oder Tebicht genandt). зі запакованими в ньому ріжними польськими кунтушами і багатьома іншими річами,
4. велика подушка обтягнена китайкою,
5. нова шапка обшита лисячим хутром зовні і з середини,
6. пара одежі з червоною підкладкою,
7. пара штанів,
8. дві пари чобіт,
9. кілька пар панчіх ріжного роду,
10. велика скриня, перевязана навхрест добре шнуром і запечатана. Я також запечатав своєю печаттю обидва вузли.
11. килим дуже добрий, майже новий,
12. бляшана коробка з чайним прибором в середині,
13. велика чорна шкіра, щоб вкривати воза,
14. нове офіцерське сідло з усім приналежним,
15. запечатаний пакунок з листами,
16. пухова душогрійка,
17. червоний кафтан, з якого злодій був роздав 10 карбованців та чотири дукати між митників,
18. маленький пакунок з усякими річами і білизною,
19. два позначені коні з усею упряжу і санки,
20. два новопомальовані козацькі хомути,
21. одна невживана нова скребниця.

Ось такі то річи вкрав злодійським способом Яків-Ісак Рогалевський від Марґґрабовського пастора Гофмана, дня 30. січня р. Б. 1746.

Відкинувши з цього реєстру велику кількість мягких і теплих „бебехів", посідання котрих можна зрозуміти у ігумена, який очевидно не брався за аскетизм, не можна не звернути уваги, що „турецька рушниця", „польські кунтуші" чи „офіцерське сідло" мало пасують до інвентаря смиренного слуги церкви. Вже й саме по собі бажання Ніжинського ігумена переселитися до східної Прусії, яв-

ляється досить несподіваним і незрозумілим, бо Кенігсберг в протилежність до Атону не прославився в аналах православної церкви ніякими особливо богоугодними ділами. Нашим ігуменом керували в данім разі безперечно інтереси цього а не того світу.

Але такіж інтереси керували і шляхетними старшинами. Не діставши зразу при зловленню злодія відповідного хабаря, що (як зазначав пізніше Бардски) напевне вирішив би справу віддачі і річей і злодія без усяких формальностей, пан підполковник Шварценфельд та панове капітани Ґаллєра й Кохтіцкі погодилися щодо долі майна між собою. І коли агент Бардски за пять тижнів після ловлі злодія знову зявився узброєний аж по зуби у всякі можливі папери й повновласти, то його чекало зовсім інакше приняття. Три дні посилали його усі причасні старшини по Каменній від одного до другого, а що упертий прусак терпляче ходив, то нарешті було того пану Шварценфельдові забагато і він розкричався на аґента, який мовляв змовився з пастором щодо несправедливої претенсії до Роґалевського, а всі листи і папери Бардского цілком звичайно фалшовані. Не дивлячись на таке своє підозріння Шварценфельд усетаки дав аґентові листа, з яким той мав їхати у Скідло і полагодити справу видачі річей з Ґаллєрою.

Але на самий вид агента глибоке обурення охопило так само і палкого капітана:

„Ви не смієте називати Роґалевського злодієм", кричав він до Бардского: „Роґалевський — польський жовнір і вступив на службу при моїм полку... Ви ображаєте честь війська, пане! Його бувший господар Багинський приклав собі фалшиве імя і я знав про нього всякі штучки. Багинський сам винен Роґалевському за 7 років служби платню. Коні теж належать Роґалевському і він готов заприсягти, що купив їх на ярмарку, та про це напевне знає і пастор Гофман. А ви, пане Бардски, цілком певне теж змовились із пастором і хотіли попросту обрабувати по дорозі Роґалевського", докінчив Ґаллєра без крику, але голосом, що ще тремтів від щирого обурення.

Та всеж після такої принціпової заяви і виступу в обороні пригнічених кляс суспільности Ґаллєра вступив зі своїм новим жовніром у переговори і передав від нього „руською мовою" листа його колишньому панові та додав, що коні стоять у нього на стайні, а гроші 10 карбованців і 4 дукати зберігає він сам. Бардски з тим і повернувся.

Але його сумна роля у цій афері ще не скінчилася... Дня 30. березня на подане у „всепідданішій субмісії" прохання Багинського, іменем короля, приказав пруський уряд аґентові Бардскому „негайно" старатися видобути покрадені річі. До серпня 1746 ще пять разів мотався бідолашний аґент до Польщі. Шварценфельд і Ґаллєра явно насміхалися з нього то гнівно кидаючи підозріння на пастора Гофмана, Багинського і самого аґента, то посилаючи Бардского від одного до другого, то домагаючись виповнення іще якихсь формальностей. Найінтересніше домагання офіцерів, щоби Багинський приїхав сам, йому мовляв нічого не станеться, а тоді вони зможуть видати всі річи. Одначе цю пропозицію обікрадений ігумен уперто пропускав мимо ушей і продовжував посилати замість себе аґента. Єдиним позитивним наслідком великої втрати часу і коштів було те, що підчас шестої подорожі Ґаллєра, хоч і розлютований, видав Бардскому обидвоє коней — тих самих, що були по його власним словам приватною власністю Ісака-Якова Роґалевського, слуги, тепер жовніра Річи Посполитої. Бардски вправді сконстатував, що одному з тих коней вибито очи, вирізано язик і взагалі приведено у непридатний стан, так що взяти можна було лише одного.

В половині серпня справа нагально увірвалася. Виявилося, що польські офіцери дуже радо віддадуть усі захоплені річі, але це неможливо без присутности Роґалевського, котрий давніше був заявив, що частина річей його власність. Роґалевський же нібито лежав смертельно хорий. Уповноважений підполковника повідомив Бардского, що Шварценфельд виїхав в службових справах і дасть йому після свого повороту і одужання Роґалевського вістку. Після цього аґент не мав уже від підполковника ні слуху ні духу — видимо важна подорож „у скарбових справах" забирала весь час у шляхетного офіцера.

Не так легко заспокоївся Багинський. Дня четвертого вересня тогож року настрочив він до короля Фридриха Великого другу супліку, в якій пригадуючи дотеперішній перебіг своєї справи, докладно обрахував усі свої втрати і картинно змалював свою власну біду і злидні. Зате з приводу скарги свого колишнього слуги, що він винен йому 50 дукатів платні за службу, Багинський попадає у таке саме праведне обурення як і польські старшини. „Хай мені Бог свідчить, що цей невірний і безчесний слуга не був у мене і повних два роки і я його годував і напував і щей одежу давав так що я йому за ці 2 роки не мушу платити ні геллєра, бо він, забувши Бога, обікрав мене і втік, і як Ваша Королівська Величність з усіх обставин найласкавіше побачити рачить, правдивий намір польських офіцерів затаїти під цим претекстом мої річи". Як єдиний спосіб вернути своє, Багинський просив арештувати Шварценфельда або Ґаллєру, коли хтось із них заїде до Марґграбової і тримати до видачі річей. З цілого писання так і віє заїлістю в „доходженні свого" та патосом в апеляціях до Бога і власть імущих, знайомого зі судових позв лівобережної козацької старшини, з тяганини героїв Лазаревського за „нивки-левадки". Але в державі Фридриха Великого були недопускальні засоби, якими можна було користатися під рейментом Малоросійської Колеґії. В дозволі на арешт старшин рішучо відмовлено, а просячому запропоновано вертати свої річи попереднім шляхом за допомогою Бардского. Це очевидно було безнадійно. Бардски відразу зазначав, що поляки люблять діставати дарунки, але самовільно він не мав права рахуватися з цим, а Багинського його уперта заїлість не допускала до такого мирного рішення справи.

Кінцем березня 1747 ще раз виряжений невгомонним Багинським, прибув Бардски до Каменної,

де згадуючи про безвислідно потрачені гроші і працю просив закінчити всю аферу і видати річи. Та пан підполковник Шварценфельд мав уже всього того по горло досить — він був безсумніву втомлений силою важніших державних справ і хоч лагідно але рішучо відповів агентові:

„Прошу, ради Бога, не морочити і не турбувати мене більше; робіть цілу справу з капітаном".

Не дивлячись на спокійний тон міна достойного вояка мусіла богато сказати агентові, бо по його власним словам „відштовхнений таким робом" поплентався він до Кохтіцкого, в маєтку котрого він колись був опечатав усі вкрадені річи. Трудно сказати, чи робив він це з внутрішнього переконання пруської бюрократичної душі в святости кожної наложеної печати, чи вже просто **„ut aliquid fecisse videatur"**. — Досить того, що Кохтіцкі позбувся його ущіпливими запросинами „руському панові" приїхати самому. На заяву Бардского пруський королівський уряд звернувся окремим листом до ущіпливого капітана. Але Щебрський можновладця був занадто певний власної невинности і непричасности: „ви зовсім непотрібно турбуєтесь писемно і особисто" відписав він, „ви-ж добре знаєте, що ви самі дали справу до вищої інстанції (підполковника, М. А.), то й самі винні, що вона так затяглася"! Самого Кохтіцкого в день покражі не було вдома, отже кожна претенсія до нього за опечатані в його маєтку річи являлася смішною і сама собою падала.

Ще раз у червні 1747 звертався Багинський до уряду — жалівся на „волаючу до небес" „денеговану екстрадицію вкрадених річей", скиглив з привоДу власного збіднїння після того, як Рогалевський вкрав у нього на суму 515 фьлоринів 27 ґрошів, а поїздки агента коштували йому 65 фльоринів 7 ґрошів (ці втрати подає він у кожній скарзі інакше — це найточніші дані), клявся, що він невірному прислужникові не лишився винним ані геллєра платні і просив таки дозволити арештувати при першій нагоді польських старшин. Патетично-розпучливий тон і цього прохання з кінцевими запевненнями, що чим його лихо більше, тим більше уповає він на королівську ласку, також живо нагадує відповідні „жалосні супліки" з Гетьманщини XVIII. віку. Відповідь уряду звучала так само: арешт не можна дозволити.

На цім уриваються акти про Багинського. Що спонукало Ніжинського ігумена (якщо він дійсно ним був) шукати житла і притулку в східній Прусії? Чому покинув він Гетьманщину? Що за життя провадив він перед згаданою подією? Польські старшини називають його Велецьким, він сам підписується **„de Welick-Baginski"**. Чи має це якийсь звязок із натяком Ґаллєри, що Багинський прибрав собі чуже імя? Міг розповісти щось про свого пана Рогалевський? У всякім разі уперте відмовчування Багинського на всі запросини польських старшин приїхати до них при повній ґарантії безпеки виглядає досить підозріло.

ОСИП МОШУРА

Бляшанка з консерви

Іржаву бляшанку з консерви знайшов я під листям у рові,
блудя́чи зиґзаком окопів, ще слідних між вижатих піль, —
і нерви усі затремтіли... Несила знайти таке слово,
щоб те, що творилось зі мною тоді, передать на папір:

Ввесь світ закрутився у плямах: і пилу, і диму, і крови...
баґнет десь наїжений блиснув до сонця, сталéвий шолом...
Загаркали знов кулемети... шрапнель десь розпався над ровом...
десь ноги простукали такти до пісні „Гей, видно село"... —

Набрав я землі у бляшанку і там посадив незабудьку,
що сумно самітню голівку клонила у рові на дні,
і дома вмістив між вазонки в віконці, щоби не забути
війни таємничих, тривожних, багатих надіями днів.

Та в місячну північ я бачив виразно крізь сітку фіранки,
як хтось у шеломі — крізь шибу! — зірвав незабудьку — і щез...
Порожню бляшанку і глину на шибі побачив я ранком,
та більш незабудьки з окопів не рву; — він прийшов би іще!

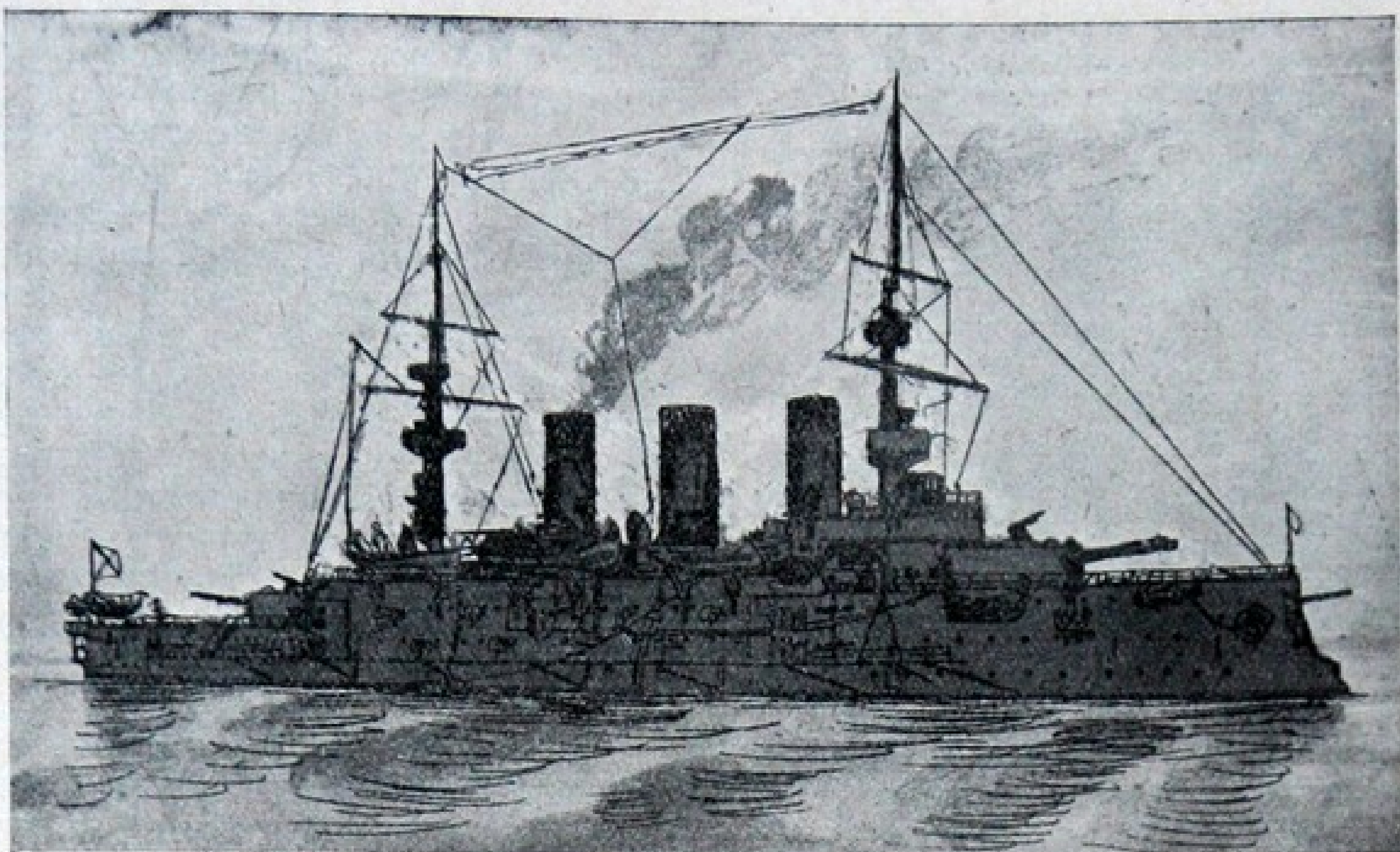

Лінійний корабель „Пересвіт“, затонув 3. січня 1917 р.

Український рух на Фльотилі Північно-Ледового Океану у 1917 році

(20 років тому).

Написав: *Святослав Шрамченко,* лейтнант фльоти.

З початком революції в Росії в березні 1917 року, український рух підніс свою голову не тільки на Чорноморській Фльоті, яка природньо по свойому персональному складі з походження була завжди на 70—75% українською, а й по інших морях і океанах, які омивають береги Росії, з тою лише ріжницею, що там українців не було вже так багато, але декуди відсоток їх був значний, як ось на Фльотилі Північно-Ледового Океану.

Ця Фльотиля базувалася головним чином на воєнні порти в Архангельську на Білому морі і в Романовську-Мурманську на Океані. Останній містився в великому заливі-фіорді, був цілком новим портом, який знаходючись на самій півночі Росії недалеко від норвезької границі, був під впливом Гольфштрему і тому ніколи не замерзав. (Тепер теж там база цієї фльотилі — лише червоно-большевицької).

Фльотиля складалась з лінійного корабля „Чесма“ 1894/1909/1916 рр. 11.200 тон, 17 вузлів, 4 — 305 мм., 12 — 150 мм. гармат і 4 — 75 мм. протилітакових, 4 підводних мінних апарати, команда 700 старшин і матросів.

Другий лінійний корабель цієї фльотилі „Пересвіт“ 12.900 тон 1898/1908/1916 рр. 19 вузлів — 4 — 305 мм., 10 — 150 мм. і 20 — 76 мм. гармат, з останніх 4 протилітакових, 2 мінних апарати. Команда 732 людей, загинув 3 січня 1917 р. на міні, поставленій німецьким підводним човном під Порт-Саїдом на Середземному морі по дорозі з Владивостоку до Мурманська*), з крейсерів:

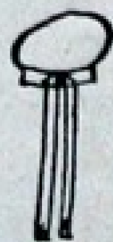

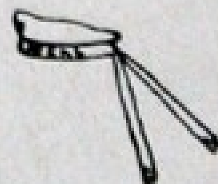

С. Ш.

КАШКЕТ МАТРОСА УКР. ДЕРЖ. ФЛОТ

*) Цікаве, що автор цих рядків мав бути призначений у травні 1916 р. на цей лінійний корабель, який тоді зна-

Капітан II. ранґи Дмитро Дмитрович Левандо. Походив зі старої козацько-шляхотської родини з Уманщини. У 1917/18 рр. член Української Ради Фльотилі Північно-Ледового Океану. У 1920 р. Начальник Відділу Гол. Морського Штабу Гол. В-Морської Управи. Помер у Варшаві 11. серпня 1931.

„Аскольд" 1900 р. 6.000 тон, 23 вузли, 12 — 150 мм., 10 — 75 мм. і 4 — 47 м.-протилітакових гармат, 2 мін. апарати з командою 650 людей; „Варяг" 1899/1916 рр. 6600 тон, 23 вузли, 12 — 150 мм., 10 — 75 мм. і 2 — 47 мм. протилітакових гармат, 2 мінних апарати з командою 580 людей; з 6 ескадр. міноносців по 350 тон, 2 підводних човнів, посильного корабля „Ярославна", з кількох дивізіонів травлерів, ледоколів і цілої черги різних помічних кораблів.

З цієї фльотилі лінійні кораблі „Чесма", „Пересвіт" і крейсер „Варяг" — це російські кораблі, які брали участь ще в російсько-японській війні у 1904/1905 рр., перші два в Порт-Артурі, при чому „Чесма" — називалась тоді „Полтава", де й були затоплені, пізніш підняті японцями, відремонтовані у 1908/9 рр. і залічені до складу їх фльоти під назвами „Танґо" і „Саґамі"; а крейсер „Варяг" відомий зі своєї славної для кожного моряка битви під Чемульпо в самому початку рос.-япон. війни, коли він, знаючи свою загибель, виступив у бій (разом з маленьким канонірським човном „Кореєць") проти цілої японської фльоти, не здавсь, а загинув, був затоплений, пізніш піднятий японцями, відремонтований і залічений до складу їх фльоти під назвою „Соя". Підчас світової війни, Японія вже союзничка Росії запропонувала у 1916 р. купити у неї кілька б. російських воєнних кораблів і Росія вибрала тоді ці три кораблі.

Вони дістали свої старі назви і тільки „Полтаву" названо „Чесмою", бо в російській Балтійській фльоті вже був новий лінійний корабель-дреднавт „Полтава"*). Кораблі ці мали пройти з Владивостоку наоколо Азії через Суеський канал — Середземне море — наоколо Европи до Мурманська, що вони і виконали за винятком загинувшого „Пересвіта", без аварій.

Що ж до персонального складу фльотилі, то загинувший „Пересвіт" був скомплєтований з матросів з Балтійської фльоти, а „Чесму" скомплєтовано з матросів з Чорноморської фльоти, вона мала в майбутньому при першій можливості приєднатися до Чорноморської фльоти, тому на ній відсоток матросів-українців був великий, майже такий самий, як на кожному кораблі Чорноморської фльоти. Ось українці з „Чесми" і зорґанізували Українську Раду Фльотилі Північно-Ледового Океану і почали орґанізувати українців по цілій фльотилі. Між іншим ще з передреволюційних часів на „Чесмі" існував дуже ґарний і численний український хор (Треба сказати, що на

ходився у Владивостоці, але на особисте прохання автора призначення це було замінено на призначення в Дієву Чорноморську фльоту на лін. корабель-дреднавт „Імп. Катерина Велика". — Доля не судила загинути на „Пересвіті".

*) Лін. корабель „Полтава" зараз у большевиків має назву „Фрунзе" — на Балтійському морі.

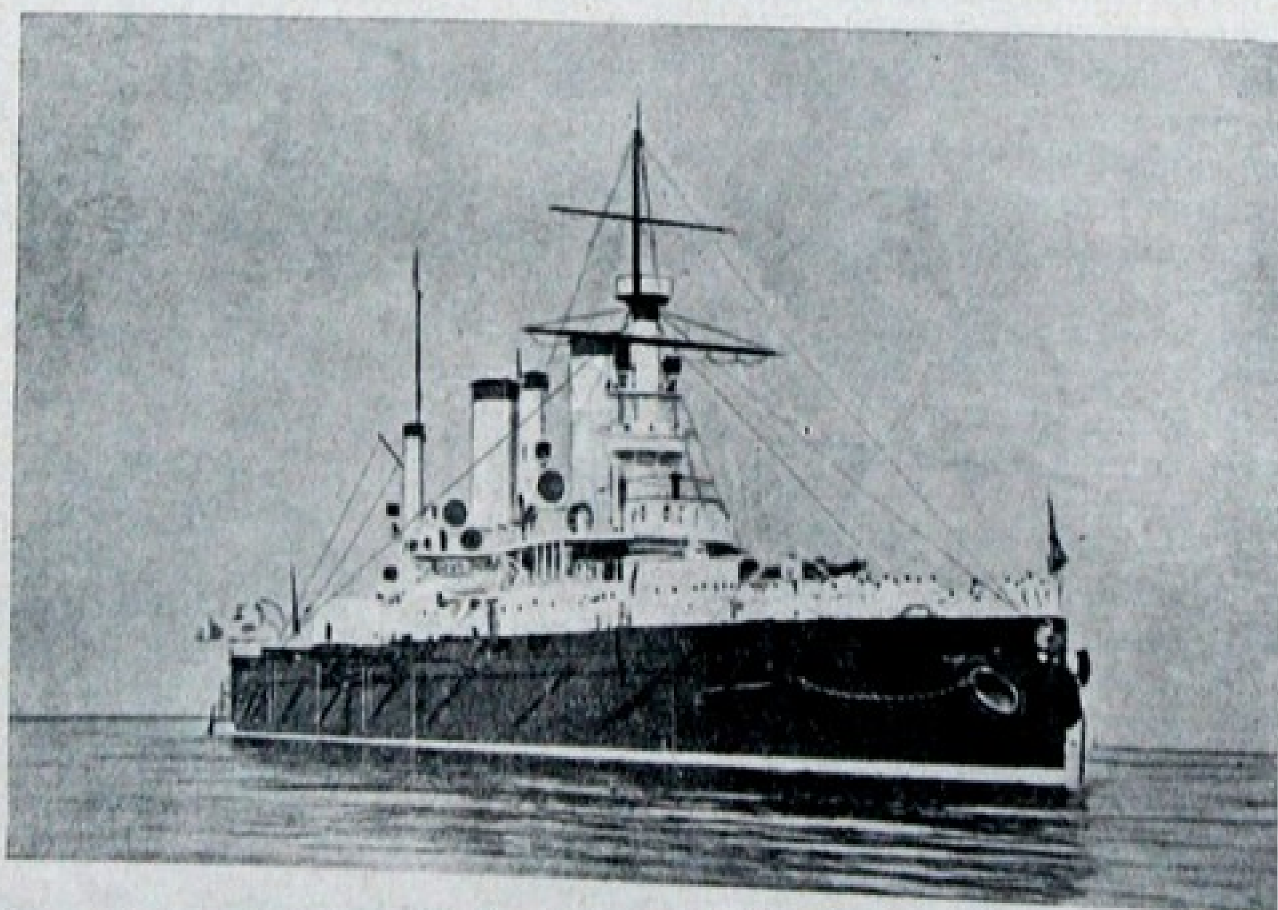

Лінійний корабель „Чесма".

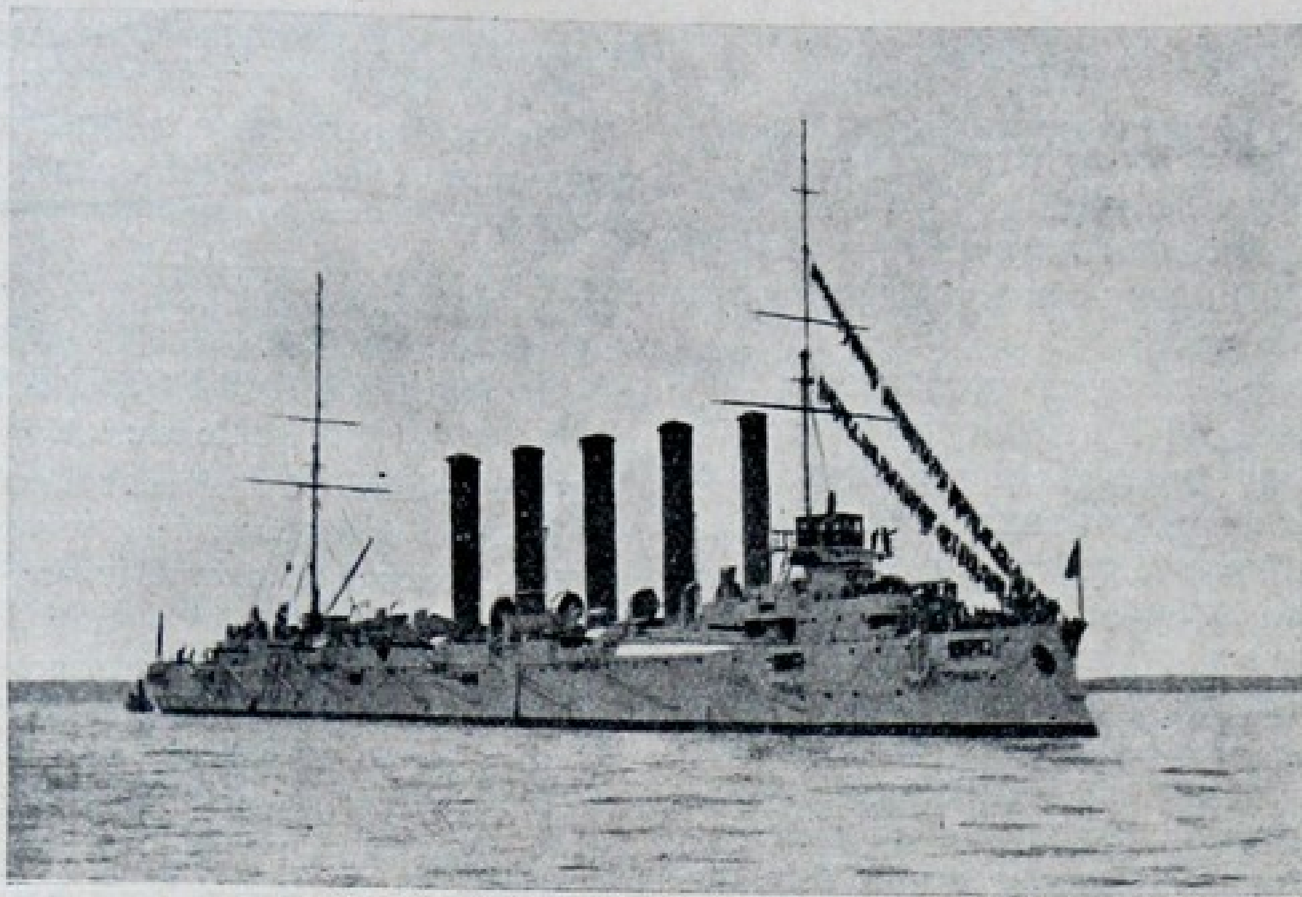

Крейсер „Аскольд“.

кораблях рос. фльоти співати українських пісень ніколи не заборонювали).

На крейсері „Варяг“, якого команда була скомплєтована з матросів ґвардейського екіпажу — теж був деякий відсоток українців.

На крейсері ж „Аскольд“, як і на ескадренних міноносцях, які належали раніш до складу Сибірської фльотилі, був деякий відсоток українців з Зеленого Клину.

На решті кораблів відсоток українців був невеликий, бо там команда складалась з місцевого населення, з поморів — чудових моряків.

Ще перед революцією на фльотилі служив свідомий українець Лейтенант фльоти А. Іляшенко, але з революцією його переведено до транспортної фльотилі Чорного Моря.

В українському ж русі на фльотилі брав участь капітан II ранґи Дмитро Леванда з Умані. Правда, що сам він тоді ще не стояв на ґрунті незалежности і самостійности України. У 1920 році він зголосився на українську службу і був призначений Начальником Відділу Головного Морського Штабу — Головної-В-Морської Управи. Помер на еміґрації у Варшаві 11 серпня 1931 року.

Оце покищо майже всі, такі скупі відомости, які маємо про розвиток українського руху на Фльотилі Північно-Ледового Океану.

Загальна ситуація того часу не спричинилася до здійснення мрій українців з лін. корабля „Чесма“ про переведення цього корабля до його рідної фльоти і до берегів рідної землі і українці з часом, особливо з приходом до влади большевиків „демобілізувались і повертали до дому“, а „Чесма“, „Варяг“, „Аскольд“ і інші кораблі пізніш ще брали участь у війні з большевиками на боці білих, а потім були продані на злім.

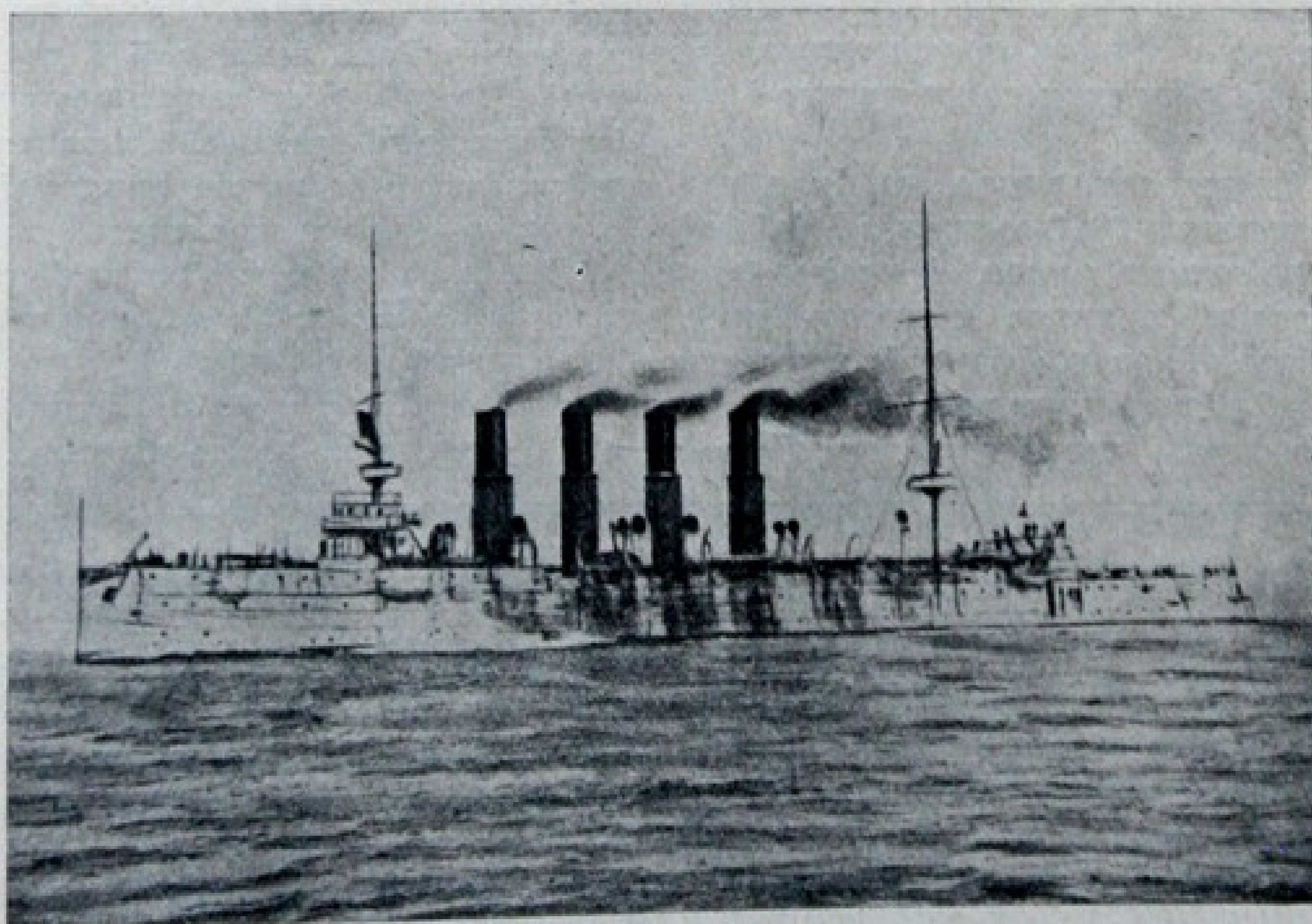

Крейсер „Варяг“.

ВОЄННІ УСМІШКИ.

Білі круки

Всякі бувають диваки на світі.

У нашому курені був один поручник — Петрус на прізвище — що мав дивну звичку збирати рідкі книжки, т. зв. білі круки.

Ця слабість у мирних часах трапляється частенько. Той нездужає на збирання поштових марок, а тамтой збирає музичні інструменти. Але війна відомо не сприяє таким замилуванням.

Ще як людина збирає коробки від сірників, то можна витримати, бо на війні небагато родів коробок. Але я знав одного хорунжого в запіллю, що збирав відламки гранатів, а це вже тяжча справа.

Отож, як бачите, всякі бувають колекціонери. А поручник Петрус збирав рідкі книжки.

— Таку маю слабість — признався щиро поручник — до старих і рідких книжок, що як десь побачу таку книжку, то тішуся як дідько цвяшком.

І як тільки допав до якоїсь ворожої бібліотеки — а на війні до цього нагода є — то не відривався — доки не вибрав усіх круків. Можна було його взяти в такій хвилині в полон і він не запримітивби цього.

І возив їх — на нашім канцелярійнім возі — повний куфер.

Нашому курінному цього було забагато.

— До дідька, казав, поручнику, з таким інтересом. Я цього не розумію. Навіщо вам цього „Кобзаря", як маємо новіші видання, кращі?...

— Але він на 50 літ вчасніший!.. — боронився поручник Петрус.

— Тим гірше... — відповідав сотник.

— Ба!... — так поручник.

Відомо, дивак, бо й справді: в новіших виданнях і папір кращий, і тексту більше, і всякі є там пояснення учених чи що — взагалі. Та й передусім — що це за заняття на війні? Ми співчутливо підсміхалися, але наш візник Іван таки здорово кляв, як прийшлося виладовувати куфер на нову кватиру. І цей куфер завжди був повний, хоч кожний раз поручник докладав якогось нового крука. Це тому, що кілька разів поручник робив чистку і робив місце на нові.

І назбирав їх! Як не помиляюся, то була там і „Русалка" Шашкевича з 1837-го року, і „Кобзар" Т. Шевченка під редакцією автора, і навіть, здається, „Руська Правда" з тисяч котрогось року. Автім може й не було. Не знаю. І возив їх поручник зі собою підчас цілої воєнної кампанії.

Але не довіз до дому. Згинув поручник Петрус під Києвом. Розірвала його большевицька граната і розкинула білі кости по широкім полі.

І нераз думаю про те: був збирачем — а костей своїх не позбирав. Дивна доля. *Федь Триндик.*

МАТЕРІЯЛИ І ДОКУМЕНТИ.

ОДИН З АВСТРІЙСЬКИХ РОЗВІДЧИХ ЗВІТІВ ЗІ СЕРПНЯ 1918 РОКУ (В ПЕРЕКЛАДІ).

Подав: **І. К.**

Ц. і к. команда 21. піхотної бриґади. Відпис. Строго довірочне. Для власного вжитку команданта.

Ц. і к. команда 11. піхотної дивізії, розвід. число **(Na. Nr.)** 136.

Приготування до евентуального повстання проти осередних держав на Україні.

Полева почта 408, дня 15. серпня 1918.

На основі донесення ц. і к. повітової станиці жандармерії в Шельвові з 13. VI., плянується на Україні примусовий побір 18—35 літних. Рівночасно шукається коней до купна. Однак власники коней одержують тільки 200 рублів за коня так, що вони стараються доставити коней на австрійську територію, де дістають значно вищі ціни.

На основі донесення 25. К. К. **(des 25. Kundschafts-Kommandos? = 25.** розвідчої команди? — І. К.), орґанізують аґенти „Червоної Точки" селян сіл Танасівки й Федорівки (10 км на полудне від Жмеринки), щоби правдоподібно на ожиданий з Могилева знак, виступили вони проти військ осередних держав.

Названі аґенти мали обїхати з Одеси всі більші повітові міста, щоби розвідати австрійські військові обсади. 13. і 14. VI. мав говорити один аґітатор на зборах селян в названих селах, а відтак мав він поїхати до Шаргороду.

Донесення розвідчого старшини **(des N. O. = Nachrichten Offiziers** — І. К.) в таборі поворотців ч. 708 з 23. VI. говорить, що після погляду одного українського хорунжого, який прийшов з Криму, заноситься на Україні на зорганізоване повстання. Воно має вийти з Катеринославської ґубернії, де колишня Центральна Рада, яка потихо здобуває щораз більші симпатії, це повстання орґанізує. Населення є огірчене на гетьмана й теперішний порядок. Хочеться тільки виждати на прояснення відносин в Росії, щоби собі в цей спосіб забезпечити плечі. Боротьбу мається вести проти осередних держав і проти великої земельної власности. Повстанці рахують правдоподібно на те, що словянські полки австрійської залоги прилучаться до виступу.

Донесення скріпляють вискази українців з 30. VI., які прибули до Лисинич, а які мали чути, що в харківській і катеринославській ґубернії буде мобілізована червона ґвардія, яка постарається примусити силою до вступлення в свої ряди також австро-угорських вояків.

ВІД ВИДАВНИЦТВА ДО П. Т. ЧЛЕНІВ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"!

В червні ц. р. появилися накладом „Червоної Калини" дві великі книги: „ВЕЛИКИЙ СПІВАННИК „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ" і „ІСТОРІЯ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ" (ЗОЛОТІ ВОРОТА"). Обширніше про обі книги на окладинці цього числа.

П. Т. Членам Видавництво „Співаника" не посилає само без замовлення, а треба його окремо замовити.

„Золоті Ворота" висилає Видавництво тим всім П. Т. Членам, що одержали „Історію Леґіону УСС" і за неї заплатили. — Всі інші П. Т. Члени, бажаючі отримати цю книгу, а може також „Історію Леґіону УСС", мусять прислати окреме замовлення.

Українська військова і воєнна література

І. „Табор", воєнно-літературний журнал.

(Замітки про 1—15 число).

Написав: *О. Думін.*

Зі всіх родів літератур, військова і воєнна, тобто література присвячена воєнній штуці, її розвиткові в ідеольоґічному, орґанізаційному і технічному напрямку належить в нас до найслабших. Виняток становить тільки воєнно-історична література, яку репрезентує тепер „Літопис Червоної Калини" і книжкові видання „Червоної Калини" та грубі книги журналу „За Державність", який видає варшавське Воєнно-Історичне Товариство. Воєнне і військове діло розпоряджає тільки одною трибуною, журналом „Табор", що виходить від 1923 в Каліші в розмірах 4—6 аркушів друку, давніше неперіодично, тепер же доволі реґулярно що два місяці.

Про те, як „Табор" вивязується зі свойого завдання, можна бути ріжних думок, але ж одно певне, що при такому складі співробітників як його має цей журнал, можнаб поставити працю в далеко ширших розмірах і вивести її на такий ступінь як в інших европейських народів, колиб „Табор" появлявся не в еміґрантських умовинах і українська інтеліґенція більше цікавилася воєнними і військовими справами. Між його співробітниками бачимо таких знавців військового і воєнного діла як ґен. С. Дельвіґа, відомого спеціяліста від артилерії, підполк. ґен. булави В. Колосовського, спеціяліста від військової техніки і узброєння, ґен. ґен. булави В. Кущa, ґен. ґен. булави В. Сальського, ґен. П. Шандрука, ґен. Капустянського, полк. ґен. булави В. Савченка, ґен. ґен. булави П. Ярошевича, сот. О. Шпілінського і лейт. фльоти С. Шрамченка. Більшість з їх це старшини з повною військовою освітою і неабияким військовим стажем. Деякі з їх командували колись арміями, як ґен. В. Сальський, корпусами, дивізіями а що найменш полками і знають війну не тільки з викладів в Академії Ґенеральної Булави але і віч-на-віч.

І в цьому не може бути сумніву, що в інших умовинах, ці люди моглиб дати українській військовій науці без порівнання вартніші і краще опрацьовані речі, як їх дають тепер, в скромному журналі обмеженому на вузький круг читачів переважно української наддніпрянської військової еміґрації і тих нечисленних галичан, що цікавляться військовим і воєнним ділом. Але скільки є таких галичан? Я не маю їхньої статистики та судячи по тім, що на військові теми появляється в українсько-галицькій пресі, можна сказати — дуже мало.

Як видно з підзаголовка „Табору" в перших двох числах, де він названий воєнно-науковим журналом, і зі статті Ряста про завдання журналу, хотіли видавці зарезервувати його виключно для розрібки військового і воєнного знання, але вже в третьому числі мусіли відступити трохи місця і „літературі" а власне ідеольоґічним, політичним та полемічним статтям видержаним консеквентно в дусі тої політичної концепції, яку заступав і на яку поклав незатерту печать своєї особистости — С. Петлюра.

Весь матеріял заключений в перших 15-ти числах „Табору" складається з оттаких пять головних ґруп: 1. воєнної, 2. воєнно-історичної, 3. політично-ідеольоґічної, 4. воєнної хроніки і 5. бібліоґрафії. Найкраще заступлені перші дві ґрупи, то є воєнна, до якої відносимо всі воєнно-теоретичні статті (як про стратеґію, про дисципліну, відношення політики до стратеґії, про вигляд війни будуччини і т. д.) і статті дотично орґанізації та узброєння модерних армій та друга, воєнно-історична згл. споминна. Дещо слабше виходить хроніка, то є огляд стану і розвитку чужоземних армій а найслабше „література" то є статті на політично-ідеольоґічні теми. Пята ґрупа — бібліоґрафічна, визначається такими недостачами як вся західно-українська бібліоґрафія — поверховністю. Можна документально доказати, що велика частина галицьких рецензентів і критиків, видає свій осуд про обговорювані ними публікації, на основі побіжного ознакомлення з ними.

Для влекшення рецензії матеріялу „Табору" перейдемо його статті по фаховим ґрупам. Зачнемо з найважнішого воєнно-теоретичного циклю, тимбільше що перше число журналу розпочинається статтями загально-теоретичного змісту. Введення до „Табору" становить стаття ґен. М. Капустянського: „Політика і стратеґія", в якій розбирається взаємовідносини і задачі обох цих чинників в відношенню до забезпеки держави на зовні згл. підготування її експанзійних стремлінь. Тема, що в тисячний раз знайдеться в кожному журналі і кожному підручнику тактики, тема словом оббита військовими фахівцями на всі лади і способи, як ніяка інша. Та автор з військовою ерудицією і в тисяч перший раз зуміє зробити її цікавою, бо взаємовідносини політики до стратеґії, хоть є нібито доволі простою справою а в дійсности найменш піддаючимся кодифікації елементом. Цікавою така стаття може бути примірами як от саме у ґен. Капустянського. До таких же вічно актуальних і вічно опрацьовуваних тем належить і слідуюча стаття ґен. Куща:: „Дух чи матерія?" Питання цікаве і у відповіді на його більшість завсіди буде по стороні духа. Колиб урядити на Західній Україні відповідний плебісцит, то мабуть дух одержав би 90% голосів. Та односторонність в оцінці найголовніших движних сил війни не є потішаючою. А чому, це постараємося виложити при нагоді в окремій статті.

„Вступ до скороченого курсу стратеґії" — тою статтею ґен. Куща розпочинається другий зошит (найбільш обємистий) „Табору". Говориться в ній про природу війни, її задачі, цілі та стратеґію як засіб до цілі. Стаття коротка і безпретенсійна. За нею слідує стаття ґен. Сіґарева: „Що таке дисци-

пліна, значіння та засади її". В ній видко вже результати цеї духової зміни, що принесла зі собою на Україні в мозґи передовсім наддніпрянського старшинства революція. Автор намагається зясувати модерне поняття дисципліни, в „якій виконавець не може бути сліпим знаряддям". Певно, що краще, коли виконавець вміє також думати, але в суті дисципліни лежить не медитація а безумовне виконання наказу без найменшої спроби критики і сумніву в його доцільність. Після автора „суть військової дисципліни лежить у свідомім, добровільним підпорядкуванні своєї волі волі начальника". Себто — „товариська дисципліна". Ми пробували з нею будувати державу і програли, а большевики вимели зі своєї армії товариську дисципліну вже на початку 1918 р. — цього не можна забувати.

Таким-же зовсім непридатним в наших обставинах модернізмом відносить зі статті ґен. Дельвіґа: „Армія завтрішнього дня", в якій автор переповідає зміст брошури французького ґен. Персена прихильника не постійної а міліційної армії. Ґен. Дельвіґ як видно, погоджується з поглядами свого французького колеґи і колиб була вдержалася українська держава а ґен. Дельвіґ станув її міністром війни, то певно бувби постійну армію негайно розпустив домів а Україну на швайцарський спосіб покрив сіткою ґімнастичних і спортових товариств. Але в цьому не було б **nihil novi sub sole** — на початку 1918 р. міністер Порш експеременутвав менш більш в тойже швайцарський спосіб...

Зате іншим духом віє зі статті ґен. Шандрука: „Думки про еволюцію тактики піхоти", де говориться про бойові ґрупи і причини їх появи на полі бою. Не знати тільки, чому автор назвав її „Думки", бо якихось особливих думок про це явище він не кидає а подає зовсім річеві інформації про форми новітньої тактики. Його статтям „Паника на війні" в 3-му числі „Табору" рівнем фахової обробітки стоїть вище від попередньої і знакомить читача з одною з найбільших проблєм війни: як звести воякові до мінімум страх перед смертю? Сот. Шпілінський прослідкує в 8-му числі журналу „Етапи німецької воєнної думки". В короткій статті виложено, як дійшла Німеччина до найкращої армії в світі і чиї це заслуги. При цій нагоді згадується імя маршала (а не ґенерала — як його титулує автор) Шліфена, як „одного з ґеніяльних полководців, що по іронії фортуни ніколи не воював". Пеани на ґеніяльність Шліфена повторяє автор мабуть за ґен. Людендорфом, але проф. Дельбрік таки мав рацію, коли при оцінці споминів ґен. Людендорфа (в **Preusische Jahrbücher)** замітив, що це трохи за наівно називати воєнним ґенієм людину, яка не доказала того на полі бою. Ідентифікувати під оглядом тактичним Жовті Води з Каннами — це якесь непорозуміння. Неприємно вражає в статті сот Шпілінського українізація німецьких воєнних авторитетів — з Клявзевіца вийшов Клявзевич, а з Тірпіца — Тірпиць.

В 10-му числі вміщена стаття ґен. хор. фльоти В. Савченка-Більського про: „Вплив моря на розвиток культури та добробуту держави". Трохи незграбний заголовок приховує зміст вартий того, щоб з ним познакомився кожний інтеліґент-українець. Годі предбачити, коли і серед яких обставин нам знову прийдеться забiратися до відбудови української державности, але ніхто з українців не сміє ні на хвилю забувати, що на основі нової української держави не сміє бракувати угла, якому на імя — Крим. Кримський півостров мусить належати до України, Україна мусить володіти Чорним Морем, коли захоче сповнити місію вкладену їй її ґеоґрафічним положенням на межі двох континентів.

Савченко-Більський гарно виложив про значіння моря для держави, нації і культури, але в своїй статті іменно: „Воєнна фльота України" в 12-му числі зрезиґнував з Криму і будучу українську фльоту розмістив в Одесі, Миколаїві, Херсоні і на Тендері, що мавби по його проєкту перетворитись в український Гельґолянд. А самже він в статті: „Босфорсько-Дарданельське питання і необхідність панування України на Чорному Морі" (в 11-тому числі) доказує, яке велике значіння має Крим для української держави. Без Криму Україна не може і не сміє обійтися.

Погляди ґен. Зекта і ґен. фон Амана на військо і його керівництво зреферував підполк. Т. Омельченко в статті: „Німецька фахова думка про модерну армію та про військовий провід" в 11-ому числі „Табору". Також стаття сот. О. Шпілінського: „Бойові сілуети майбутнього" в 12-ому числі є в більшій частині підсумком розважань чужих військових авторитетів про найкращі форми орґанізації всіх сил держави для війни згл. досягнення побіди. Автор висловлює в ній і своїх декілька думок. З його статей в „Таборі" видко, що він пильно слідить за німецькою військовою і воєнною періодичною літературою.

Ділянку узброєння і технічне випосаження армії взагалі обговорюють статті підполк. ґен. штабу В. Колоссовського: „Зброя модерної армії" в 11-му числі; „Модерна танкова зброя" в 12-му; „Технічний розвиток полевої артилерії після війни" в 13-му; „Механізоване військо" в 15-му числі, далі ґен. Дельвіґа: „Піхотна гармата" в 1-му і врешті пор. Дубравського: „Проміння смерти" в 4-му і „Протиґазова оборона" в 5-му числі. З фахового боку найбільш цінне, не тільки в тій ґрупі статтей але взагалі в цілому журналі, це статті підполк. Колоссовського. Автор опановує свій предмет і викладає його чи то в технічному чи то тактичному уняттю прозоро і з фаховою стислостю. Стаття ґен. Дельвіґа про гармату краща як його реферат про думки ґен. Персена.

Орґанізація і тактика — їм присвячено понад пятнадцять статтей. Про „Сучасну орґанізацію кінноти" і про спір військових фахівців щодо будуччини кінноти довідуємося зі статтей підполк. М. Янчевського в 8-му і 11-ому числі „Табору". Автор користовується скупою літературою і висловлює деколи просто парадоксальні думки. В 9-му числі помістив цей автор переклад статті ґен. фон Зекта про „Сучасну кінноту". Над статтею видніє напис: „М. Янчевський, підполковник кінноти. Переклад з німецького". На перший погляд здається, що підполк. Янчевський є її автором а не перекладчиком.

За цим слід відмітити статті сот. Т. Омельченка:

„Майбутна війна і ми" в 9-му і „Піхота в модерній армії" в 11-му, „Артилерія в модерній армії" в 12-му, „Кіннота в модерній армії" в 13-му і „Літництво (має бути очевидно: летунство) в модерній армії" в 14-му числі. В працях того автора поміч ається багато пильности, багато оптимізму, але його виводи не всюди переконливі. Про моральні і бойові прикмети й вартість у модерній війні українського вояка, можна тепер говорити ще тільки гіпотетично, а орудувати ними, як звісними величинами, зашибає фантазією. Замісць виставляти аксіоми, про прикмети українського вояка **in futuro,** краще булоб прослідити справу виховання війська передовсім в Німеччині а далі в Франції, Італії й Англії. Така праця булаб тепер на часі.

Найкраще вийшли останні числа „Табору" то є 14-те і 15-те завдяки статтям підполк. В. Колоссовського: „Уживання артилерії в модерній армії" та сот. О. Шпілінського (О. П-ського): „Боротьба з танками" і „Акт пробою в тактиці". Розклад матеріялу доконано в них старанно, рамки викладу заповнено серіозним фаховим змістом. Колишнім воякам, в котрих ще осталася хоть дрібка любови до военного діла, ці статті дадуть багато повчаючого. Особливож в теперішніх часах належало б бувшим воякам поцікавитися принайменше загально розвитком артилерії, летунства й танкової зброї. Армії перероджуються, перетворюються в орґанізми о нечуваній динамічній силі огня і заліза, яку в малій мірі передвіщали вже величезні матеріяльні битви на західнім фронті в останніх двох роках (1917 і 1918) війни.

Оперативні й тактичні прінціпи зі світової війни провірюються тепер військовими знатоками і приноровлюються до нових обставин створених „технічним насиченням" стягів. Поняття про ці зміни можна виробити собі передовсім по прочитанню статтей підполк. В. Колоссовського й сот. О. Шпілінського. Цю ґрупу продовжає сот. Ю. Науменко своїми двома статтями: „Орґанізація оборони кордонів" і „Сторожова охорона" в 15-му й 11-му числі та сот. Б. Монкевич статтею: „Зустрічний бій згідно з польовим статутом Червоної Армії".

Перша праця сот. Науменка побіжна й її зміст розходиться з заголовком, друга спочиває на скупенькому й не зовсім переробленому матеріялі польських військових правильників. Ширшого погляду на затронуті питання автор не дає. Стаття сот. Монкевича зреферована річево. Орґанізаційний і тактичний цикль закінчується статтею Р. С.: „Орґанізація й праця штабу армії". Через її призму дістаємо можливість вгляду в конструкцію апарату, що кермує на военному театрі людськими й матеріяльними масами. Шкода, що автор не розбив її ширше, в так вузьких рамах, в які Р. С. впхав свій виклад, можна про таку річ як булава армії сказати небагато.

Перейдім до военно-історичного циклю; він не менш ріжноманітний як попередній. Маються в йому як спогади так обробітки про повставання й боеві дії українських стягів з ріжних моментів визвольних змагань. Систематичний огляд цеї ґрупи статтей розпочинає стаття ґен. В. Куща: „За визволення" в 3-ому числі. Це короткий конспект геройської военної дороги, але тільки Армії УНР., про УГА так від нехоття, пару словами щойно при поході на Київ. Про боротьбу УГА з поляками від 1. XI. 1918 до 16. VII. 1919 ні слова, цілий великий період, могутній своїм напруженням сил і патріотизму, ні слова. Зате скільки то місця багато посвячено операціям з польським союзником проти большевиків. Як довідуємося з піднаголовка, ця стаття, це реферат „на день 10-ої річниці відродження Армії УНР.". Річниця, як слід догадуватися, була відсвяткована в приняві представників колишніх союзників і автор мусів брати це на увагу. Такт похвальна річ, але ж такт має також границі й коли їх переступити, тоді перестає бути тактом... А чи це дійсно такт промовчувати великий період українсько-польської війни в Галичині. Це вже щось інше. І пощо промовчувати такі факти, самі ж поляки присвячують їм великі публікації.

Коли б статтю ґен. Куща доповнити де слід, то стаття сот. Б. Монкевича, в 4-му числі „Піонери українського війська" утворила б з нею цікавий реферат. В останній статті слід одначе справити кілька фактичних похибок, які вже разять аж надто. На 13. стор. говорить автор, що намаганню Міхновського для створення української армії ставив найбільші перешкоди київський Савет Рабочіх і Салдат. депутатов. Звісно Савет передовсім робітничих депутатів скаженів на вістку про спроби орґанізування української збройної сили й показував навіть кулак (погрози Нєзлобіна), але побачивши розміри українського руху присмирнів, на своїх засіданнях кидав громи на українців але публично грозити вже не смів. І не він перешкаджав Міхновському та Клюбові ім. гетьмана Полуботка орґанізувати українські стяги, а Штаб Військової Округи, а ще більше таки свої соціялісти, що орієнтувалися на союз з русскою революційною демократією і хотіли розвязувати висувані життям питання на підставі схем марксівського талмуду. Соціялістичні доктринери, ці, які орієнтувалися не на життєві інтереси нації, а як Канівець „на інтереси розвитку продукційних сил" (гл. М. Галаган: З моїх споминів. Ч. II, стор 115), вони найбільш загамували діло творення української армії. Сотні доказів дасться навести на це твердження.

Автор помиляється (стор. 15.) щодо І. Всеукр. Військового Зїзду, він не був Керенським заборонений а був ІІ-ий Зїзд. Там же слід справити дату: ІІ-ий Зїзд відбувся не 2 червня а 5—10 червня по ст. ст. а 18—23 по н. ст. Врешті щодо піонерства української армії, Міхновський безперечно був ним, був передовим навіть піонером, але ж при тім не слід промовчувати праці др. Луценка, О. Шаповала, Гана, О. Макаренка, Павелка й кількох інших людей відданих всею душею справі орґанізації війська. А що зробив для орґанізації української армії Український Військовий Ґенеральний Комітет? В статті про це сказано доволі неясно. По нашому У. В. Ґ. К. загирив великі таланти вручені йому українськими військовими зїздами (двома першими).

В хронольоґічній черзі слідують хор. І. Гнойового: „Спомини про 19 п. український полк р. 1917“ в 6-му числі, полк. ґен. булави Б. Сулківського: „З історії формування ІІ-ого Січового Запоріжського Корпусу“ в 4-му числі. Обі статті дотичать періоду українізаційних змагань в рамах російської армії літом 1917 р. Оба автори дають гарні причинки до історії українського військового руху, одначе їх статті мають ще більше значіння з огляду на інформації про цей трагічний період, яким був для відродженої української державности грудень 1917 — січень 1918 р. Те, що вони оповідають про його, звучить одним голосним обвинуваченням українського військового проводу в нерозумінню головних моментів історичної хвилі й нездатности керувати українською військовою трьохміліоновою (обчислення полк. В. Петрова) масою ні ідеольоґічно ні орґанізаційно.

Українські верхи так довго старалися робити спільне діло з російською революційною демократією, так довго наказували своїм військам стояти на фронті для захисту Росії, поки величезні хвилі большевицького хаосу не залляли й не змели українських стягів так основно, що й сліду з їх не залишилося. Українські війська слухали, стояли, деморалізувались, робилися, завдяки дезорієнтації політикою Центральної Ради і Українського Військового Ґенерального Комітету, податливими на московсько-большевицькі кличі й розліталися під найменшим ударом на всі сторони.

Багато пишеться й говориться про льояльність українців супроти Австрії, та ця ні по своїй суті ні по своїй формі не дорівнює тому раболіпію, яке проявила українська революційна демократія супроти Петрограду. Раболіпіє з невмілостю дати лад у військовій ділянці довело врешті до того, що Український Військовий Ґенеральний Комітет став тільки вивіскою без авторитету. Не лучше малося діло і з Ґен. Секретаріятом Військових Справ. Вартість тих обох інституцій показалась при кінці 1917 р. Коли началася большевицька анархія, навіть такі обєднання як корпуси не могли від їх добитися ні розпорядження, ні вказівки ані навіть відповіді на свої трівожні телеграми.

Ніде правди діти, так як українські соціялісти не могли відорватися від свойого вчителя, російської революційної демократії, не могли переорієнтуватися з „інтересів людства“ на інтереси власної нації, змінити свою психіку слуги чи молодшого брата на психіку борця, що змагається стати володарем, так і „праві кола“, які тоді репрезентувало українське кадрове старшинство, не могло й не хотіло забути на російську традицію і на ці лучники до рос. „культури“, якими століття плила в душі української інтеліґенції русифікаційна отруя. „Старшинські кадри—читаємо в споминах полк. Сулківського, — що стояли на сторожі славної історії й традиції своїх частин та дбали про її захования, не могли легко погодитися, аби з українізацією тих частин загинула колишня їх слава, як частин російських“. В даному випадку ходило старшинам українцям ні більше ні менше як про те, щоб не розбивати російської 16 дивізії й заховати її традиції для української армії, бо — нею в війні 1877—78 командував ґен. Скобелєф!

Яскравий примір на обрусіння української інтеліґенції, її нерозуміння задач української національної революції й мети великої історичної хвилі, в якій мало згоріти і спопеліти все, що лучило або могло б ще колинебудь сполучити Україну з Росією в формі політичних взаємовідносин від 1654 до 1917 р. Навіть в 1919—20 р. не уважалося в Армії УНР за щось непристойне і визиваюче українське національне почуття носити кол. російські „боевія атлічія й наґради“, стара російська армія уважалася за „нашу армію“, а в багатьох старшин і Росія за „нашу державу“. В УГА ніколи й ніде не стрічалося, щоб хтонебудь носив австрійські відзнаки хоробрости й заслуги, хотяй, коли ближче проаналізувати суть обох держав, Австрія не являлася для українців місцем загибелі а Росія відкрито йшла на знищення українства.

Слабою стороною спогаду полк. Сулківського є брак найголовніщих інформацій, то є про чисельний і орґанізаційний склад ІІ. Січово-Запор. Корпусу в час його відїзду з Ланівців на Слобожанщину. Треба також пожаліти, що в йому не має дати прибуття булави корпусу в Черкаси згл. в Лубни. А все ж таки інформації полк. Сулківського перейдуть до нашої історії як важний причинок до трагедії наших визвольних змагань. Чи власне до її деяких трагікомічних моментів. Здається ще не було в історії приміру, щоб штаб корпусу проспав цілий корпус і на ранок замісць 12 полків в його остався на полі боротьби тільки охоронний відділ в силі 60 люда. А таки це случилось на Україні, в січні місяці, року 1918 на стації Лубни. Стаття хор. І. Гнойового доповняє спогади сот. Корніїва про поворот на Лівобережжя Х. корпусу й його бій з большевиками під Кременчуком і в самому Кременчуці (гл. „За Державність“, том І, стор. 62) в другій половині січня.

Почасти з періодом українізації армії, почасти з пізніщими подіями вяжуться ґен. П. Єрошевича: „Спогади з часів гетьмана Павла Скоропадського на Україні і повстання народу українського проти влади гетьмана та німців окупантів“ в 9-му і 10-му числі. Автор занимав вже в російській армії високе становище, перед революцією і в часі революції команданта дивізії а від вересня 1917 р. команданта (XI-го) корпусу. За гетьмана стояв він на чолі подільського корпусу (булава Винниця). Так як заподання ґен. Єрошевича про українізацію 12 див. і XI. корпусу та його бої зі збольшовиченим XII. корпусом і кавказьким корп. в околицях Камянця на початку 1918 року ясні й проглядні, так пізніші запутані й в деяких місцях затемнені рефлексіями пропущеними крізь призму московської білої пропаґанди. Таке місце: „Німці насадили в Росії большовизм а на Україні поставили гетьмана“ — наче живцем взяте з якогонебудь „Вазражденія“ або „Часового“.

(Далі буде.)

Як поляг Ананія Степанів, сотник УГА

Подав: *Олекса Черник*, б. четар УГА і *Северин Рибачевський*, б. сот. УГА.

Так мало є знаних у наших визвольних змаганнях маркантних постатей, які посвячували всі свої думки — ідеї — життя за добро своєї нації. До тих визначних постатей належить Ананія Степанів, б. сотник У. Г. А. VII. львівської бриґади.

В хвилині, коли тисячі ваґонів перевозило напів замерзлих та виголоднілих поворотців-боєвиків зі всіх фронтів світової війни, шляхами впродовж і впівперек Галичини, покійний сотник Ананія Степанів не думав про відпочинок. Зявився в Городку Ягайлонськім і вже в перших днях листопада зорґанізував там з поворотців, що поверґали домів, а були ще в силі держати кріс в руках, значний боєвий відділ, обсадив ним найважніші місця і станув до боротьби в обороні українських прапорів.

Рівночасно впливав на орґанізацію інших відділів в сусідніх повітах, держав з ними безперервний звязок, з метою спільними силами здержати противника, що під ослоною панцирних поїздів посувався на схід.

Відворот до Щирця.

По усталенню нової оборонної лінії на полудневий схід від Городка на відтинку Добанівський фільварок, Любінь Великий, Задвіря. Поріче, вернув до Щирця, де з подвійною енерґією забрався до орґанізації нових боєздатних частин. До тижня вспів вислати на відтинок Любінь Великий повний боєздатний курінь, а в місяць опісля сейчас по приїзді сотника Бізанца до Щирця і по відібранню ним новоутвореної команди Ґрупи II. „Південь" вирушив з другим куренем сам на фронт. Його поява на фронті, а в додатку ще з боєздатним куренем вплинула спасенно на цей відтинок, в наслідок чого боєва лінія посунулась наперед і заняла позицію Керниця-Брундорф-Черляни-Ебенау.

Перший раз стрічаюся з ним у листопаді 1918 року в Любіні великім, коли то, по приході зі Щирця, обняв команду над тим відтинком. Високий — пристійний мужчина — в одностровю поручника австрійської армії, з національною кокардкою. Сам задумчивий — поважний, видно було, що був свідомий ваги своїх функцій і моменту, який рішався в нашій історії.

Ми обсадили Керницю під Городком Ягайл., двома сотнями. Всякі диспозиції, які давав, були ясні, строгі й приказуючі, видно було міць духа, що пробивалася з його слів, з цілої його постаті. Перший фронтовий наступ двох куренів самих познаньчиків — які зачислювалися до еліти польської армії — був криваво відбитий, сам наступ тривав від 9—17 год. вечором. Всюди, де були найгрізніші моменти, являвся сотник Степанів і своєю відвагою і холоднокровністю ратував ситуацію. Керниця, Любінь великий, Любінь малий, Щирець, Бірче, всі ті місцевості знали Степанова, який славився як добрий вояка й справедливий командант так для стрільців як і для цивільного населення.

По великодній польській офензиві, наступає відворот частин У. Г. А. і курінь Степанова відступає на Щирець — Миколаїв — Стрий. Тоді, коли інші галицькі частини У. Г. А., під напором поляків дезорґанізувалися, наш курінь нічого не тратить ні в мужві ні в своїй боєвій вартості. До Степанова так старшини як і стрільці мали довіря і любили його. Пригадую собі такий момент: курінь на чолі зі сот. Степановим машерує шо-

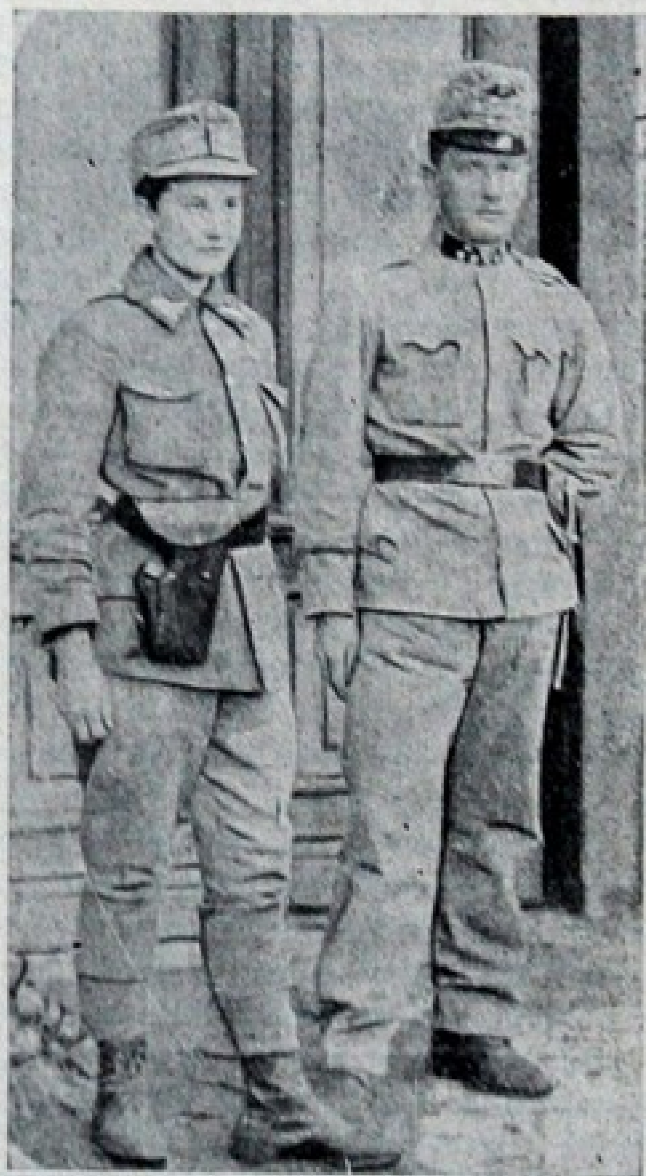

Сот. А. Степанів в однострою десятника австр. армії зі своєю сестрою хор. У. С. С. Оленою Степанів.

сою зі Стрия в східнім напрямі. Польська артилєрія бере нас під обстріл. Короткий приказ і курінь машерує спокійно чвірками, ані один стрілець не вийшов з рядів, тільки в найбільшім порядку прийшов на своє місце призначення.

Згідно з приказом, наш курінь має обсадити східний беріг Свічі аж до Дністра. По приході на місце, дістаю курінний приказ обсадити сотнею Журавно й удержати його, а на випадок великих польських сил, відступити до моста, з якого маю зробити укріплений мостовий причілок, до помочі дістаю два тяжкі скорострїли. Коротка нарада й обсада наступає:

1 чета, з тяжким скорострілом, обсаджує і укріплює на борзі мостовий причілок;

2. чета, 50—100 м. наперід, обсаджує ліву сторону дороги перед коршмою;

3. чета, з тяжким скорострілом, обсаджує по-

лудневу сторону моста як також тримає сполуку з 4 четою;

4. чета, в силі двох роїв з одним американським скорострілом обсаджує західну частину Журавна, на дорозі Адамівка — Стрий, а один рій тримає заставу коло Дністра.

Дня 24. V. 1919 р. поляки уформувавшися в лісі села Володимирці, в силі около двох куренів, розпочали свій наступ на Журавно. Особисто я при 3. четі. Поволі розпочинається стрілянина, яка чимраз змагається. 4. чета сильним огнем приймає противника, а коли противник чимраз більше зближується, 3. чета й скоростріл, відчиняють сильний вогонь на наступаючих галерчиків. Противник, маючи чисельну перевагу, вривається до необсадженої частини міста й зза хат обстрілює праве крило 3. чети. 4. чета відступає, однак в тому моменті віздджає ґальопом, на білім коні Степанів. Завертає 4. чету, з середини міста робить протинаступ і відкидає противника, але незабаром переконується, що ця позиція неможлива до вдержання, наказує відворот, їдучи сам верхи, що скінчилося для нього траґічно.

3. чета відходить на позиції 2. чети й звідси сильним огнем пражить противника й не дає йому заняти дороги, якою сподіємося кожної хвилі Степанова з четою. Нараз на білім коні серед стрільців бачимо Степанова, який пробивається і серед стрілянини убитий паде з коня, а 4. чета, на чолі зі старшим десятником, пробивається щасливо до сотні.

Спроби протинаступу сотні на Журавно — щоби забрати полягле тіло сот. Степанова — не вдаються, що більше, бачучи щораз більшу перевагу противника, сотня відходить через міст за ріку Свічу відбиваючи сильний наступ противника, який хотів перейти міст і плиткі місця ріки Свічі. Але незабаром, коштом ранених чотирьох стрільців і підхорунжого, горить міст. Другого дня курінь відходить в напрямі Галича й журавлиним кроком, похнюплені йдуть стрільці й старшини, відчуваючи брак свого незабутнього сотника, який зложив буйну свою голову за кращу долю своєї Батьківщини.

Ананія Степанів уродився 13. X. 1890 р. в Вишнівчику перемишлянського повіту, як син о. Івана й Мінодори з Кунцевичів Степанів. Ґімназію кінчить у Львові й там же студіює право. Ще в ґімназії йде за покликом проф. Боберського, що закликав молодь до спорту й фізичного виховання, віддається йому зі замилуванням і стає одним з визначніших спортовців, бо розуміє, що тільки через витривалу руханку зможе українська молодь набрати фізичного й духового гарту. Не легковажить і духової ділянки, пильно студіює, по вказівкам проф. Боберського, західних клясиків як Шілер, Ґете і т. д. Війна застає його у Львові, звідки йде до 80 п. п. австр. армії й на російськім та італійськім фронті доходить до степеня поручника.

Покійний сотник Ананія був не лише добрим організатором, але ще ліпшим жовніром. Характеристичним було у нього, що ніколи не чекав на ворога, як було це в звичаю у інших, а все шукав його і був в постійнім контакті з ним. Можна б сказати, що він перший ввів до У. Г. А. методу правдивої позиційної війни. Його жовніри не бабили по хатах, а сиділи безперервно в стрілецьких ровах, маючи перед собою дротяні засіки та ворога у віддалі вистрілу крісової ґранати. З цеї причини на його відтинку не було випадку якогось прориву або відвороту. Ворог респектував його відтинок, а коли настав знаний усім травневий прорив і ціла армія була вже в повному відвороті, Він вийшов з ровів останній і то щойно на спеціяльний приказ. Належав до тих, котрі не узнавали відвороту, був жовніром та робив всіх такими коло себе.

Мимо своєї строгости та дисципліни, яку ввіз у своїм курені, був дуже люблений своїми старшинами та стрільцями, бо дбав про них як про свої діти, а в бою був для них невідступним товаришем.

Любили його не лише підвладні, любили його неменш і сусідні команданти відтинків, бо був і для них правдивим побратимом.

Бувало ворог вдарить на котрого із його сусідів, покійний не чекаючи на спеціяльні прикази, висилав негайно поміч або і сам зявлявся з нею, вдаряючи на ворога несподівано а що найважніше ніколи запізно.

Зпочатку похований в Журавні, звідки родичі перевезли його тлінні останки до Заболотця коло Бродів. На його гробі видніє напис:

„Не посоромив Української Землі". Сотник Українських Військ Ананія Степанів, поляг 24. V. 1919 р. під Журавном.

Звязки галицьких Соколів з наддніпрянцями перед війною

Подав: *С. Гайдучок.*

1. Два підписи.

У мене низка підписів зібраних між наддніпрянцями в Празі в 1912. році. А два з них найбільше приковують думки. Один розмашний це підпис Миколи Міхновського з Харкова, а другий підпис це Др. І. Луценка з Одеси.

Ще як нині памятаю наші приготування до виїзду на всеславянський сокільський здвиг до Праги. На два дні перед виїздом туди чи не було це 25. червня 1912. р. по 7. годині вечора зайшов як щоднини до домівки Сокола-Батька голова І. Боберський. З ним разом увійшов дебелий, широкоплечий, більш як середнього росту, повнолиций мужчина. Літ біля сорока. Чорний вус, борідка в клин. Розумні, повні думки очі. Твердий, владний погляд. „Адвокат Міхновський з Харкова", представляє професор Боберський і додає „їде з нами на здвиг до Праги". Ми представляємося Міхновському і додаємо, що знаємо його як оборонця в процесах на Придніпрянщині, про які й до нас доходили вістки. Міхновський оглянув домівку, рухівню і відійшов з Боберським. Як цей нам казав, Міхновський інтересувався нашими інституціями у Львові. До Праги їхав він в одному купе з Боберським. Боберський ось як згадує його в свойому листі з 28. V. 1937. писаному до мене: „Міхновський високої постави, приємних чертів лиця з дзвінким голосом уймав собі людей смілостю в поведенні і отвертістю в розмові. Поводився так, неначеб не виріс в Росії серед московських поліціянтів і жандармів, але на свобідних просторах непроходимого степу або безмежного моря. Хотів своїм ділом причинитися до свободи і самостійности української землі".

Як читач бачить зі знимки, то в Празі ми з ним стрічалися. Міхновський з Праги поїхав на короткий час до Ніцци і десь в першій половині липня повертався назад через Львів. На засіданню старшини 11. VII. 1912. принято його в члени Сокола-Батька. Сокільські взаємини з ним затіснилися. При виїзді зі Львова нас пятьох в одностроях під проводом голови І. Боберського прощало Міхновського на пероні двірця Підзамче у Львові. Чи не 60 рублів передав тоді на руки Боберського як даток від себе на викупно Українського Городу у Львові. Щиро розцілувався з нами всіма і поспішним на Підволочиська відїхав. Ми знали, що він душею при нашому ділі. І хоч його в Харкові недолюблювали, як це твердить в своїх листах підпоручник Сокола-Батька Софрон Шебець (він туди їздив в 1912 і 1913 р. збирати на викупно Українського Городу, то всеж при його допомозі зібрав Шебець в Харкові біля 500 рублів на викупно Українського Городу.

На слід побуту Міхновського в Галичині наткнувся я в моїй мандрівці по Гуцульщині. У Жабю-Ільці у дзядзя Кисілевського*) переглянув я книгу його гостей туристів. Під датою 27. VII. 1907. р. вписався також Микола Міхновський як турист з Харкова (Слобідська Україна). Згадує свою їзду дарабами Черемошем. Був він тоді в Галичині разом з Омельком Степаненком, ветеринарійним лікарем з Харкова.

Другий, що заставляє мене його згадати, це Др. І. Луценко з Одеси, цей самостійник, що то першу допомогу в р. 1918. прислав галичанам з Одеси, а сам згинув, чи не в 1919 році з рук большевиків.

От так сидимо ми на здвизі першого дня в Празі на трибуні призначеній для сокільства. Сиджу я, Огоновський, небіщик Омелян Гузар. Навязали ми знайомість з кількома словінцями, аж тут причіпився до нашої ґрупи знаний тоді русофіл Марущак ще з якимись русофілами, та давай викрикувати, що ми ґерманофіли і т. п. Неприємна наша ситуація була, бо ми не хотіли допустити до бешкету. Встаємо, аби якось поспекатися напасти, в тім прямує до нас ґрупка російських соколів з якимсь сивим, середнього росту дідком. Він то перший зорієнтувався хто ми. Правдиво по російськи звернувся до галицьких русофілів! „Що це ви падлеци чіпаєтеся до них? Щойно вчора дістали ви від нас відправу, а тепер до них причіпилися". Кацапів якби зимною водою змив. Мовчки зникли. Почалися взаємні пізнавання. Дідок виявився др. Луценком з Одеси. Показалося, що між російськими соколами було повно українців-придніпрянців. Під нашим впливом одностроі російських соколів поскидали і менше свідомі українізувалися. Передовсім жіноцтво. Сходилися ми з придніпрянцями на Жофінському острові і в каварні Радецького. Коли музика грала „Боже царя храні", то разом з нами преспокійно сиділи на згіршення других словянських соколів. З Др. Луценком стрічалися ми майже що дня. Мені відомо було, що він займався спіритизмом, а навіть був написав брошуру під заг. „Психічна енергія". Як я його про це запитав, сказав, що спіритизм вже закинув. Між нами навязалися тісні взаємини, а Софрон Шебець в листі з Одеси з 14. XI. 1912 року до проф. Боберського так характеризує Др. Луценка: „Найбільшу ролю відограє тут Луценко. Се чоловік розумний, сміливий, енерґічний. Одним словом як Ви кажете „ярус". Знає де раки зимують. Ми були з ним в клюбі в неділю вечором, то зібрали хоч було мало людей, щось до 50 руб-

---

*) Теофіль Кисілевський, народній учитель в Жабю-Ільці, на довго ще до великої війни самочинно зорганізував у себе в **школі туристичний** захист. Купив за свої гроші ліжка і в часі ферій приміщував туристів в шкільних клясах. Варта згадати, що в р. 1913. львівські січові стрільці, що тоді під проводом І. Чмоли робили літні гірські вправи, гостювали у нього.

лів. Він вчепиться і панни і пані і жида і грека і німця і всі йому дають і люблять його".

Як мене в Празі інформувала п. Набоких або п. Богданова, обі одеситки, то він крім того, що був лікарем (чи не вислуженим військовим), мав аптичний склад в Одесі.

В р. 1914. приїхав він разом зі своєю донькою на Шевченківський здвиг до Львова. Я трохи

Підписи: вгорі: Микола Міхновський,
внизу: Др. Іван Луценко.

ними займався. Комітет здвигу примістив їх в одному готелі при теперішній вул. Леґіонів. Дочка зробила на мене враження хоровитої. Бліда, аж жовта курила папіроску за папіроскою. На здвизі держався я близько Др. Луценка, що здвигом був захоплений. Побачив, це з признанням підносив, зорґанізований народ в одну цілість. Дивувався, як нам удалося так зорґанізувати селянські маси. У них, по його словам, це було немислиме. Як сам казав, то носився з гадкою поширити уніятську церкву на тодішній російській Україні. Плянував будувати уніятську церкву в Одесі та хоч відносився в тій справі навіть до австрійського конзуля, нічо з цього не вийшло. Австрія боялася як небудь дразнити Москву. Виїхати в наші Карпати по здвизі відмовлявся. Казав, що вже був, але за гроші хоче мати також вигоду, а там немає пансіонів на европейський лад.

Ми всі ґрупою фотоґрафувалися в Празі. Завдяки М. Єремієву, що мав апарат фотоґрафічний. Дивним дивом з галичан ніхто не мав апарату, хоча були між нами заможні люди. Боберський щойно приучував людей прикладати вагу до знимок.

І коли я вже згадав Луценка, то на згадки про нього я попав в Шпикові на Брацлавщині в 1920. році в січні. На кватирі попали мені в руки записки комісаря запорожської дивізії. От тих кілька вісток, що я запамятав тай в 1920 році записав:

В Києві в боях з Денікіном стратила дивізія часть коней і артилерії.

Наказ з Головного Командування, аби придніпрянські частини не купували коней в галицьких стрільців, аби не принимали в свої частини галицьких дезертирів.

Непідхлібно висказувався в своїм рапорті комісар про старшин Волоха і Данченка.

Знайшов я в записках і вістку про дочку Др. Луценка. Дійшло до відома комісаря, що вона проживає біля Бердичева в дуже невідрадних відносинах. Просив в своїм рапорті, аби їй дати державну допомогу.

Між підписами з Праги знаходжу підписи і тодішної молоді та про наші взаємини хіба зможу на підставі їхніх листів говорити. Тут зазначу, що торкаються їхні листи в першу чергу придніпрянців в нашому здвизі в 1914 році.

2. Із сокільських листів.

Навязані наші знайомства з придніпрянцями на всеславянському здвизі в Празі в 1912 р. продовжували ми в переписці з ними. Я особисто переписувався з Одесою і Києвом а передовсім з тими українцями, які були членами російських, сокільських товариств. Ішло мені в першу чергу про те, щоби довести до того, аби вони згуртувалися в окремі українські гурти хочаб в російських гніздах, а дальше змагав я до того, щоби вони взяли активну участь у Шевченківськім здвизі в 1914 р. у Львові. Як читач з поданих понижче листів зауважить, то сповняла наша переписка ще й ширшу українську працю. Зазначу, що між придніпрянцями були добрі руховики, як одна зі знимок вказує на це.

В першу чергу листувався я з М. Єремієвим й Г. Мазуркевичем. Зазначу, що М. Єреміїв в повороті з Праги, вертався через Львів, тут замешкав був в Народній Гостинниці і познайомився докладно з нашою сокільською працею. Попавши на еміґрацію в Чехословаччині він богато праці й свойого руханкового знання присвятив нашому сокільству на еміґрації. Та про це ще не час писати.

От кілька його листів до мене:

Дорогий Друже, Ви певно уже зовсім забули про моє істнування, так довго я не подавав про себе звістки, але сталося через те, що я повернувся домів якраз у жнива*) і мені не було часу взятися за перо. Доїхали ми добре як не рахувати того, що нас на кордоні трохи обікрали і хоча вже скоро місяць у дома, але все згадуємо Львів і те, з якою щирою приємністю провели там час з Вами. Дуже дякую за надіслані книжки та іншу літературу, я там знайшов багато цікавого і на випадок одкриття Українського Сокола у Києві буду тепер більш підготованим для ведення справи в чисто українському напрямку. Взагалі я тепер постараюся прикласти всі свої сили для того, щоб привезти на Ваш здвиг у 14-му році чету українських соколів з Києва. Тов. Панич*) рішуче одмовився їхати до нас через військові вправи і я маю надію тільки на Вас, як що Вам нічого не стане на перешкоді, дуже прошу приїхати, коли найдете для себе зручним. Ще раз дякую за те добре відношення, що ми зустріли у Львові і чекаю листа.

Ваш Мих. Єреміїв.

— Лист недатований, печатка почтова Кієвъ 18. VIII. 1912, яж одержав лист на село 22. VIII. 1912 р.

Українці з Києва у здвизі 1914 року у Львові не взяли участи. Причини вияснять понижчі листи.

---

*) член С-Б, урядовець Маслосоюзу до війни.

Київ 4. II. ст. ст. 1914. Дорогий Друже, одержав я Вашого листа ще перед кількома днями, але не спромігся я відповісти зразу через те, що в той сам час складав іспити на політехніці. Дуже вдячний Вам за памятку, та перепрошую, що давно не писав, але я дуже занятий академічними справами, бо скоро кінчаю школу. Щодо Вашого запитання, то в цьому напрямку буде мною зроблено все що можливо, але нізащо поручитись не можна, бо у червні цього року має відбутися здвиг соколів рос., а тому що всі наші Українці працюють по російських товариствах, то всі значні ґімнасти мусять бути там. У всякім разі прошу дуже написати, коли саме має відбутися здвиг і яка буде приблизно програма, бо від терміну багато залежить. Сам же я особисто у останніх числах травня маю їхати на наукову експедицію до Сибіру і на великий жаль не зможу узяти участи у здвизі.

Прошу скорої одповіді, з щирою пошаною Гаразд. Мих. Єреміїв.

Тимчасом наступили в Києві арештування серед молоді у звязку з демонстраціями молоді проти уряду, що не давав змоги відсвяткувати як слід Шевченкового ювилею. І ось що пише Єреміїв М.

Київ 10. V. 14. ст. ст. Дорогий Друже, давно вже я не писав Вам, але так склалися обставини, що раніш не міг, а потім згубив Вашу адресу і не знав куди написати.

Не знаю чи відомо Вам, що з ласки уряду я мусів просидіти $1^{1}/_{2}$ місяця на скарбових хлібах і кватирі. Це сталося через те, що мене було арештовано підчас ювилею Шевч. укупі з Маз. і нас держали 6 тижнів не подаючи абсолютно ніякого обвинувачення. Мене пустили а Маз. буде сидіти ще до 7. VI. ст. ст. себто $3^{1}/_{2}$ місяці.

Добре у нас жити і таким чином виховується любов до російської культури. Всі ці несподіванки зашкодили всьому, що я мав зробити до вашого здвигу і як не сумно тепер нічо зробити не можна. Дуже жалкую. що не побачимося і прошу написати як іде справа сокільська. Гаразд. Мих. Єреміїв.

Грицько Мазуркевич, про якого згадує Єреміїв під Маз., був це також наш знайомий зі здвигу в 1912 р. З ним я також переписувався.

В листі з 30. грудня 1912 р. до мене між іншим пише ось що:

„Цікаво-б було мені товаришу почути від Вас про войовничий настрій опанувавший, як мені здається (читаючи „Діло") надовсіма українцями в Галичині. Чого це Ви всі так рветесь до бою? Яку Ви маєте мету у війні з Росією? Яка користь з того і для Вас і для Нас? Як матимете вільного часу, напишіть мені про ці мої запитання. Вони мають для мене свою вагу"...

Мабуть я переконливо відповів на його запитання. Ось що пише він в наступному листі:

Київ, 6. II. 1914. Товаришу! Перш за все здивований, чому це Ви називаєте мене „Пан", „Добродію"? Гадаю, що ми занадто мало знаємо один другого, але багато спільного маємо тому, що наша життєва межа: боротьба за Україну! Най наші шляхи розходяться — мета одна. Тому вживаю терміну „товариш".

Зараз то цікавить нас у даний мент Український Сокільський здвиг. Чи можно буде орґанізувати ґрупу у Галичину, зараз трудно сказати.

У київському Соколі, українців чимало, але велика більшість несвідома, а що до свідомих — з ґімнастичного боку не дужі. З цієї причини почав листуватись з іншими українськими містами. Може що і вийде з цього. Багато перешкоджує організувати ґрупу це „І. Всеросійський слет" теж у червні. Отже багато треба бороти перешкод а також і з матеріяльного боку. Але не будемо відчаюватись.

В звязку з Укр. Сокільським здвигом маю до Вас деякі прохання. Перш-за-все треба мати програму Сокільського здвигу, зміст окремих вправ і т. д. В друге цікаво знати коли саме почнеться у червні цей здвиг.

Гаразд!

Г. Мазуркевич, Київ, Предмостна-Слобідка, Петербурська ул. № 10.

Дальший лист Мазуркевича писаний в київській тюрмі на картці видертій з більшого нотатника. Ось він:

Товаришу! Пишу цього листа Вам з тюрми. Заарештовано мене в звязку з шевченківськими днями за 2 дні до них, себто 23 лютого. Напевне знаєте, що робилось у Києві 25—26 лютого. Та я не був тільки учасником, а навіть свідком цього ґрандіозного вибуху. Але морально задовольнен...

„Покарано" мене на 3 і пів місяця й кінець цієї „кари" скінчиться 7-го червня. Таким робом, товаришу, мені ні в якім разі не прийдеться поїхать у Львів. Праця, яку я почав що-до львівського здвигу: переписка з іншими городами, навчання вправам деяких київських соколів — все це зруйновано таким робом. Нема кому передать цю

Українці на сокільському здвизі в Празі 1912 р. 28. VI. 1. Др. І. Луценко з Одеси, 2. Микола Міхновський з Харкова, 3. п. О. Набоких з Одеси, 4. Грицько Мазуркевич з Києва, 5. Іван Боберський, голова Сокола-Батька, 6. Др. Льонґін Цегельський, І. мголова С-Б., 7. Др. М. Волошин, II. мголова СБ. Над ґрупою прапор СБ.

працю, бо Єремієва теж заарештовано на півтора місяця (його заарештовано у той день коли й мене). Взагалі страшенно багато позаарештовано українців.

Більш Вам покищо не напишу, бо не знаю, чи попаде й цей лист до Вас, тому що передавати треба його нелегально. Писати мені можете по тій адресі, яку маєте. Ваші листи мені передаватимуть у вязницю. „Вісти з Запорожа", Ваші листи та ще деяка література сконфіскована жандармерією.

Хай цвіте ваша праця! Гаразд! Грицько Мазуркевич.

П. С. Тому, що Ваша адреса у мене сконфіскована та непамятаючи її — пишу у Сокіл. Напишіть Вашу адресу.

Очевидно Киевляни не взяли участи в здвизі з вправами, бо оба орґанізатори ізза арешту не були в змозі єї дальше повести.

Переписувався я і з Одесою а радше з одеситками. Це впливало настільки, що зачали відписувати українсько-російським жарґоном. Учителька О. Богданова стверджує, що свідомих „украінцев" в Одесі „очень мало".

От накінець ще один лист читачеві, аби переконався про доцільність нашого виїзду на всеславянський здвиг, з яким то виїздом і участю ані руш не хотіла погодитися „Нова Буковина" ч. 73. з 3. VII. .1912., що виходила в Чернівцях. Лист до мене:

Високоповажаний Добродію! Це була для мене велика радість, як я повернулася до Одеси і знайшла і Ваш лист й образи, й „Вісти з Запорожа". За все прийміть мою велику дяку, а найбільш за те, що не забули. Для мене знайомство з українцями в Празі має велике значіння і тим більш було мені приємно, що і мене не забули. Що належить до збірок, про які Ви пишете, то я зараз поналежить до збірок, про які Ви пишете, то я зараз посилаю від себе 10 руб. на ті Ваші квадратови метрі, а як що насбіраю, то теж пришлю.

Добрий Добродію, чи Ви розумієте „мою" українську мову? Я її ще не знаю, але маю надію, що буду знати. Почала її учить и може навчусь. Пишу про це, щоб Ви не сміялись з моего до Вас листа. За фотоґрафію*) як то буде мілость Ваша міні її прислать буду багато дякувать Ще раз прийміть дяку за Вашу доброту і напишіть мені. Ваша вірна помошниця О. Набокихъ. Одесса, 6. серпня 1912. р. Торговая кв. 8.

Пані Ольга Набоких це була росіянка, на яку мав вплив Др. І. Луценко і яка, як бачимо з її листа, схилялася своїми симпатіями до українців.

Живу переписку з придніпрянцями провадив проф. І. Боберський, голова Сокола-Батька, перепровсім у справах збірки на викупно українського городу. Знову відпоручник Сокола-Батька Софрон Шебець в р. 1912. і 1913. відвідував українців від Петербурга по Тифліс та затіснив сокільські звязки з придніпрянцями**).

---

*) Це ґрупа зі здвигу в Празі, що знимав М. Єремієв.

**) По випечатанню цієї статті передаю листи, писані до мене, в Бібліотеку Н. Т. Ш. у Львові.

Колишні вояки У. Г. А. з села Красносельці, пов. Збараж.

ЛИСТА СТРАТ

вояків У. Г. А. з села Красноселець п. Збараж, що впали у визвольній війні в 1918—1920 р.:

1. Агрес Матвій, служив в І Подільськім полку ім. С. Петлюри І. курінь, IV. сотня убитий 19. XII. 1918 в селі Гірки п. Рава Руська. 2. Гнойовий Михайло, сл. І. Под. п. І. кур. IV. с. уб. під Львовом в с. Грибовичі Вел., 3. Ковальчук Мих., сл. І. Под. п. І. кур. IV. сот. уб. під Львовом в с. Грибовичі Вел., 4. Телевяк Лука, сл. І. Под. п. І кур. IV. сот. уб. під Львовом в с. Домажир, 5. Шміґельський Ол., сл. І. Под. п. уб. Ниви, Рава Руська. 6. Шеліґа Іван, І. Под. п. уб. під Львовом, 7. Агрес Петро, телеф. відділ, помер на тиф на Вел. Україні, 8. Агрес Степан, січ. стр. корп. Коновальця, помер в Ст. Константинові, 9. Агрес Авксентій, держ. поліція, пом. на тиф, 10. Бриґідир Іван, Штаб Дієвої Армії, пом. на тиф. Стар. Константинів, 11. Базюк Никита, сл. в якій частині, невідомо, помер у Львові на Бриґідках, 12. Галяда Ігнатій, 21. Бриґада, помер на Вел. Україні, 13. Лисогір Павло, частина невідома погиб на Вел. Україні. 14. Лисогір Федь, частина невідома погиб на Вел. Україні. 15. Петравський Павло, частина невідома погиб на Вел. Україні. 16. Телевяк Василь, сл. 21 Бриг. помер на тиф на Вел. Україні. 17. Телевяк Сильвестер, сл. Нач. Команда помер на тиф на Вел. Україні. 18. Телевяк Степан, сл. 21. Бриг. погиб на Вел. Україні, 19. Телевяк Кирило, пропав без вісти. 20. Ходзінський Нестор, убитий, 21. Агрес Нестор, сл. І Поділь. п. помер в полоні в Кракові, 22. Зварич Марко, сл. І Под. п., помер в Кракові в полоні, 23. Дрозда Микол. 24. Кравчук Лука, 21. Бриг. пропав на Вел. Україні.

З пробоєвою сотнею УСС під Львовом

Спомин.

Написав: *Ф. Ш.*

Не знаю її початків, де зістала сформована, й ким, це може напише хто другий, я постараюсь написати її історію, коротку але славну, за час мого побуту в ній.

Про це, як перейшов я зі Львова на наш бік, а було це 3. XII. 1918 р., не місце тут писати. Досить, що по ріжних пригодах ще того самого вечора, кмдт. II. куреня У. С. С., в той час ще пор. В. Білинкевич, приділив мене до „Пробоєвої". Ми стояли тоді в Прусах під Львовом. Вістовий Косичин, котрий мене привів, віддав мене під опіку низькому брунетові з борідкою, який виглядав на ні то вірменина ні то жида, на всякий випадок щось не наше.

На такого гостя зі Львова як я, в студенськім уніформі, посипався цілий град питань преріжного характеру, на які я мусів давати точні відповіді. Питали майже всі й то звичайно разом. Відповідати приходилось тому „з борідкою". З живої бесіди, яка йшла на тему моїх відповідей, догадався я, що я на кватирі штабу „Пробоєвої".

Коли вже випитались усі, що кому лише було на думці, та насміялись з моєї української вимови, якою я в той час говорив (дитина великого міста виховала в польських школах, у виключно польському окруженні), почались поговірки на старі теми, про те, як це колись бувало. А мала вона що говорити, та „стара война". І про старі бої, за Лисоню, Конюхи, й полон, і Київ, і СС., і корпус Натієва, й про Гайдамаків, і про Петлюру, й Чернівці, й львівські бої й відступ. Такий був майже шлях кожного з оповідачів. Кожний кидав фраґменти, кожний кидав згадки, уривки, куски своєї молодости, життя, здоровля і захоплення побідою, й жалю за втраченими товаришами. Памятаю, що в той вечір говорилося дуже довго. Я прийшов до Прус, могла бути год. 15-та, в 17. міг бути вже „Пробоєвцем" а зимові вечорі довгі, компанія дібрана, все старі товариші, старих часів, старих боїв, зжиті війною; я слухав, як заяць наставивши уха та сказати б на стрілецький лад „нащурив уха та на вус мотав".

Щоб оставити для тих, що грядуть, память, подаю назвища цеї кмди „Пробоєвців". Цей низький брунет з борідкою — це сам кмдт сотні хор. Мінчак, дальше хор. Осип Пристай (пізніш четар, помер на тиф в Проскурові), пхор. Евген Чайківський (з-під Чорткова, згинув 9. XII. 1918 на стації Дубляни — Ляшки, похоронений в Сороках під Львовом), бунч. Василь Олійник з Тернополя, (пропав на Україні), булав. Осип Штайнер з Чортківщини, ст. дес. Вендиш з Лисинич. Це був боєвий склад кмди „Пробоєвої" в час, коли я став „пробоєвцем".

Передісторія пробоєвців, на основі переказаного, мається ось як: „Пробоєву" зорґанізували з поворотців з російського полону. Був це все елемент добірний, досвідчений, бувалий, який мав за собою й цілу епопею з полком на фронтах, як і пережиту та перероблену українську революцію. Був це елемент знаменитих вояків, залізних Усусусів, елемент, який з неодної печі хліб їв і якому приходилося спати й на возі й під возом. Мені приходилося воювати не довго в „Пробоєвій", але я ніколи не бачив, щоб правдиві, старі „пробоєвці" колинебудь знали, що таке нерви, брак рівноваги, неспокій, непотрібний поспіх чи метушня. Кожний рух, кожний стріл, кожний скок був обчислений, доцільний, наставлений на час і місце.

Такий то був кадровий стан „Пробоєвої", коли виїжджала вона з Черновець на Львів. Виїжджали „пробоєвці" як на весілля. Від шапки до цвяхів на чоботах, все нове. Плащі, гузарські чоботи, однострій австрійських „штурмовиків" шитий на колінах, на ліктях, на сидженню шкірою, штуци, все інше вояцьке майно, весь виряд, все це нове „як з голки".

Приїхала „Пробоєва" до Львова в час найбільш гарячих боїв, пхнула її Н. К. в діру фронту від „Бриґідок" до вулиці „Под Дембем" радше до залізничого шляху Клепарів — Підзамче. Сотня містилася в школі Чацкого, при вул. Котлярській, великий просторий будинок. Стан сотні малий до 60 людей і то неповних, обсадити лінії як вулиці Рапапорта — Жерельна, Под Дембем до згаданого шляху — годі було. Це не був фронт а діра, фронт де сиділося при вікнах і стрілялося до вікна напроти, кінчився фактично в казармах Фердинанда, а починався знову на перехрестю вул. Жовківської і шляху Клепарів — Підзамче на „рампі". Стояв там скоростріл звернений на шлях, стояв старий ваґон, в нім обсада скоростріла і хор. Мельничук (розстріляний в 1922 р. в Чорткові). Вся та діра в фронті, це був район „Пробоєвої", перед згаданою лінією: старе жидівське окописько, Гицлівська гора, старі казарми на Клепарівській вулиці, військова стрільниця, Клепарів. На тому районі, правдивих „Диких Полях" львівського фронту, перехрещувались і стежі пробоєвців і поляків і жидівського війська. Треба згадати, що це якраз жидівська дільниця, де наші пробоєвці мали як з одної сторони спокійне а то й прихильне запілля, так з другої сторони клопоти з ревними, але і трусливими жидівськими міліціонерами.

Оповідаючи нераз про пригоди та нагоди з жидівським військом пробоєвці за животи бралися; мистцем в оповіданню цих пригод та звязковим пробоєвців з тим жидівським військом, був стр. Гринчишин. На сам його вид вже не можна було втриматися зі сміху, дитина Львова, й то бідних передмість, денний зарібник, як забрив до Усусусів, бог його знає. Спосіб говорення такий щирий, пластичний, на розум, вислови львівського передмістя, соковиті, ядерні.

За час тих двох з чимсь тижнів побуту у Львові, випало відбиття трьох наступів зі сторони Гицлівської Гори, жидівського окописька, один

1. Полк. Микитка, кмдт І. Корп., в гостях у 5 бриґ. в Браїлівці коло Нової Ушиці, 2. от. Куніш, нач. штаб. І. Г. Корп. 3. сот. Коссар В., кмдт 5 бриґ. 4. сот. Авґуст Циґанік, кмдт 5 гарм. полку, 5. сот. Рожко, 6. пор. Ґан. нач. штабу. Бр.

наступ який вдався, але скінчився поворотом на вихідні становища, та вічні стежі, сутички, перестрілки, в тім такім великім районі. В межичасі стан сотні побільшився. Приділено до 20 добровольців з Ляшок, Сорік, Малехова, самі підльвівські села. Росли й страти в людях. З доповненими була й потіха й клопоти. Як вояки були хлопці добрі, по більшій части колишні був. військові. В такій кадрі як „Пробоєва" стали скоро правдивими Усусусами, з другої сторони в районі „Пробоєвої" були склади колишнього Ц. і К. Галицького Одежевого Заведення. Все гостювали вояки в тих складах та по службі мандрував один за одним в рідне село з подарунками „для родини, для дівчини" і т. д. Воно впливало на чисельний стан сотні, який ніколи не міг бути точно означений. Всетаки зазначити треба, що хлопці з тих сіл трималися міцно сотні, та ніколи нікого довше як два дні не бракувало. Опікуном тих „наймолодших" був знову цей Гринчишин, знав Львів як кишеню, особливо район, що в ньому й колись мешкав і працював до війни, і водив з собою „нарибок".

В останній час боїв за Львів зістала стягнена якась частина „Пробоєвої" для відбиття наступу на Личаків, ішла через Замок, Кайзервальд, там вже дістала сильний вогонь з гори Личакова, залягла на полях та відійшла за полком. В часі відвороту мали пробоєвці перепалку з польською панциркою під Винниками, далі пішли на Куровичі, де зорґанізовано відступивші частини в „Ґрупу Схід". Звідтам почалась плянова акція, звідтам ішли частини полку село за селом під, але лише під Львів.

Така то побіжна історія Пробоєвої, поки я до неї не зістав приділений. Історія така, як я її чув з уст „Пробоєвиків" так старшин як стрільців. Багато річей особливо щодо її початків неточних, неясних, тому прошу тих зі Старої Войни, які знають, все це неясне доповнити чи виправити. Тепер приступимо до історії „Пробоєвої" від часу, як я став одним із тих, що то творили частину історії, якій на імя У. С. С.

На другий день 7. ХІІ. 1918 р. після вписання в книги сотні, крутився я по кватирах чи то кмди сотні чи її канцелярії. Справником сотні був у той час ст. дес. Білий, писарем дес. Дужий, маґазиновим та наборовим стр. Крушельницький. Цілий той склад за якісь там „неточности" з набором для сотні на Різдво, було там щось з медом, яблуками, оріхами, горівкою і т. д. зістав змінений, але про те пізніше.

Помагав я писати канцеляристам, наробив богато ортоґрафічних блудів, насміялись і канцеляристи і я сам з такої неграмотної львівської дитини, яка попала в Усусуси, і так ішов день. Дістав нову блюзу, крім чорного студенського плаща був з мене вояк принайменше на зверх. Того дня пішов на стежу в Ляшки через Сороки ст. дес. Вендиш, мав перестрілку з польськими стежами, вибив їх з Ляшок та зареквірував всю рогату худобу в тамошньому дворі, по яку саме ці польські стежі були зайшли. Річ ясна, що Вендиш мав зі собою хлопців із Сорік та Ляшок, пішла стежа і на Малехів, але далі як крайні хати Малехова не зайшла. В Малехові сиділи поляки, а і так вернула пізно, бо мала сутичку з польським панцирником, який виїхав з костярні та тримав стежу під обстрілом.

При веселій балакучій розспіваній компанії провів я день, познайомився в обід при кухні з пробоєвиками, котрі цікаво оглядали новий „набуток". Того дня дістав я приділ до чети бунч. Олійника. Добре познайомились, маючи спільні знайомі особи, місця і події в Тернополі.

Вечором каже Олійник, що піде стежа висадити міст в Малехові та часть шляху, щоб панцирка не могла розсувати носом, та що переносимось на ніч до Сорік. Я річ ясна зголосився, дістав кріса, Олійник його оглянув, покивав головою, спитав чи вмію стріляти, а я запевнив його, що з мене так якби старий ветеран. Дорогою вступили до канцеляристів, Олійник взяв кілька пачок „динамону", а оберемок ручних ґранатів, надїхали сани, надійшли люди і в дорогу. Їхало нас двоє саней, до 12 людей, їхав бунч. Олійник,

б. п. хор. Мельничук, дес. Марків, Гринчишин, б. п. дес. Кіт, я та інші. По дорозі мало з саней не позлітали, раз що так нас наш візник Бета віз, а друге Гринчишин оповідав про свої бої на Жерельній. Та стали тихо, підїхали під Ляшки. Хлопці з Ляшок та Малехова пішли в село на звіди, сани поволі в село, переїхали Ляшки, стали сани при залізничім шляху Львів—Камінка. Дальше годі їхати. В Малехові поляки. Пішли старшини під міст, не дасть ради, за сильний, та таки за глибоко в селі. Рішили іти в напрямі костярні. Лишили сильну стежу з обома десятниками, щоб наглядати Малехів, решта оба старшини, Гринчишин, я та двох стрільців, матеріял в руки, на плечі та вздовж тору. Вибрали догідне місце, викопали діл, заложили ладунок, дві ґранати, до запальників привязали телефонічний дріт, зверха сильно приложили та поволи взад, там лягли і за дроти раз, другий, тишина, вичікування та враз сильний гук роздер тишину ночі, зашуміли коло нас відломки, впала мені з ломотом на голову якась „біда". Позбиралися ми та скоро до саней. Нам на вздогін ішла жива стрілянина з костярні. Вернулися, але вже в Сороки, де вже була сотня. Там я вже мав службу на заставі від сторони Френелівки. Відразу з вечора перестояв своїх чотири години та спав потім до рана.

8. XII. 1918. пробудився я досить пізно, залишив своїх товаришів та поманджав селом шукати кухні, бо скоро зрозумів вояцьку мудрість: все життя, всі сховини, весь осередок сотні це кухня. Найшов кухню, кухарі дали наїстися.

Я, вояк в студенськім плащі, в білій спортовій шапці на голові, пішов далі. Дорогою стрінув мене хор. Мінчак та казав іти на край села, де сотня тримає фронт. Дійсно чув я, що з краю села від Ляшок стріляли та горою свистали кулі, але я нездавав собі з цего справи. Поляки заняли Ляшки, ми Сороки і позалягавши крайні хати вели перестрілку. Я умістився вигідно край одної стодоли та стріляю в таку саму стодолу з другої сторони. Згодом мій кріс затявся, ані руш не рухнеш замком. Скорострільці, які мали близько свого „песика", показали мені як кріс розібрати, вичистили, наляли оливи. Один старший віддав мені його назад зі словами:

— На маєш, синку, бався ним дальше...

Перестрілка велась до обіду, мене післали їсти, я наївся і дальше в лінію. Незабаром стягнули мене та післали з іншими та з двома скорострілами на горб на право від дороги Сороки—Ляшки. Лізли по снігу, сапіли, там уставили скоростріли і кропили по Ляшках. Я ніс дві скринки амуніції до скоростріла, до того мій довгий плащ і глибокий сніг змучили мене. Я сів на сніг та лише сапав. Стемніло. Ми пішли в село. Там довідався я, що той, котрий нас провадив, це хор. Дзюбак з 5. сотні (помер на тиф в Браїлові 1919 р.) а цей від „машинок" то хор. Терлецький.

Я в той час іще не орієнтувався в людях, не знав людей своєї (другої) чети, і блукав як блудна вівця по районі сотні. Так і тепер в час як „Пробоєвці" відставивши скоростріли до 2. сот. скор., вернулись, я остав з новими людьми. І знову завелась балачка. Звичайно, я цікавий своєю особою, був якийсь час її осередком. Так ішов вечір. Хтось прийшов з двора та сказав: в Ляшках сильна стрілянина. Далі прийшов в хату знайомий вояк таки з моєї чети, зі словами „ходіть зі мною фасувати мундур". Я вийшов на двір, бачу стоїть шістьох полонених, самі молоді хлопці, деяких знаю з лиця, біля них стоїть Гринчишин. Там зняли з одного плащ, з другого набійниці, пояс, я подивився їм вслід, повели кудись; так я став вже повним вояком. Питаю, що сталось. Пробоєва зробила наскок на Ляшки. Від сторони Сорік ішов хор. Мінчак, перейшов цілі Ляшки аж до школи, де був штаб компанії сот. Штарка (мій дуже добрий знайомий), там стрінулись два ворожі кмди сотень віч навіч і там ранив один другого, хор. Мінчак дістав постріл в живіт. Противник помер у Львові. Хлопці почали кидати ґранати та стріляти, між противником зробилась паніка. В безладдю противник втікав куди міг. На гук стрілів в селі почала акцію ґрупа, яка підійшла з трьох сторін двір в Ляшках. Були там хор. Пристай, бунч. Олійник, пор. Чайківський, впали одночасно на двір, вибили залогу, та пішли на поміч ґрупі хор. Мінчака. Третя ґрупа ішла поза село та застукала противника зі сторони Малехова. Цей випад це був дійсно погром. Пробоєвці не були більш чисельні як 45—50 людей. Успіх акції треба завдячити в першій мірі шаленій відвазі хор. Мінчака та його ґрупі, яка ішла в середину обсадженого села, та присутности пробоєвиків з Ляшок, Сорік та Малехова, які були у всіх трьох ґрупах та вели їх знаними лише собі загумінками, стежками та ходами. Розгром компанії Штарка закінчився для противника крім втрати кмдта, втратою табору, пару скорострілів, до десятка побитих, двох убитих верхівців, десяток ранених, стількиж полонених, в тім одна санітарка, та втрати цілого Св. Миколая, що його привезли саме під вечір зі Львова. По нашій стороні був ранений хор. Мінчак, та ще кількох стрільців. Це був найгарніший день Пробоєвої Сотні У. С. С.

9. XII. 18. раненько, сотня зібралась в лаву, вийшов хор. Пристай, похвалив сотню за її геройство,ззохотив на будуче та обняв провід сотні. Сотня відійшла до двора, до Ляшок. Кругом видно було сліди вчерашнього бою. Перед корчмою два побиті верхівці в калюжі заціпенілої крови, денеде на снігу кров. Двір, а радше палата, повна слідів побуту фронтовиків обох сторін, безладдя, річі поперевертані, фортепян розбитий, шиби розбиті, знищення. На мене непризвичаєного, це робило тяжке враження. Я про війну чув, був приготований на гірше, але таке бачити перший раз, це вражало страшно.

В одній кімнаті — пригадую собі — сидить на ліжку польський вояк, в голові діра, повне ліжко і на долівці кров. Лице залите кровю, на носі окуляри так, якби перед хвилиною читав книжку. Картина прикра. Я іду дальше за другими, перед двором повно крови, лежить двох убитих. Дальше при фіртці лежить якийсь старший мужчина з відзнаками австрійського ст. дес. середнього росту, бльондин, вусатий. Ми ходимо по дворі, оглядаємо, я слухаю тих, що вчора цей двір до-

бували, куди заходили, як відбувся сам напад, слухав та вчився.

Якось сталось, що вийшов поза двір, враз бачу з якоїсь балки на кроків 300—400 виринула розстрільна людей 70—80 та прямує на двір. Я скоро вбіг у двір, кликнув кількох своїх та обсервуємо розстрільну, що наближається. Ми зміркували, що це мусять бути наші. Розстрільна наблизилася вже так, що було чути накази: „вперед". Тоді ми почали махати до них руками, даючи знаки, що ми свої. Як потім показалось, це була одна сотня сусідньої ґрупи, яка стояла саме в той час в бою за Дубляни, мабуть ґрупа сот. Козака чи Косара, та мала заняти Ляшки, заняті вже нами. У напрямі Дублян чути було безперервну стрілянину та рвались над Дублянами стрільна нашої артилерії, яка стріляла з Жидатич. Вояцтво обох сотень знайомилось, а старшини в той час радили над положенням.

Скоро прийшов наказ на збірку, наша сотня пішла в розстрільну і взяла напрям на стацію Дубляни—Ляшки. Спокійно заняли стацію. Стрілецтво обсадило стацію фронтом на Малехів та Дубляни. Як звичайно, одні балакають, другі співають, треті дрімають, знову інші господарять, палять в печах, щось варять, пригрівають. Гринчишин, я і іще якийсь стрілець вийшли дивитись на бій у Дублянах. Цілий час артилерія кропить, з Дублянах клекоче бій. Враз над нами зашуміло та далеко перед нами бухнула ґраната, викинувши високо стовп снігу. За нею друга, третя. Дивимось у цей бік: мигають малі постатті людей, то виринають то поринають в рові дороги Жидатичі—Дубляни. Іще пару ґранат і все там втихло.

Нашу увагу звернуло щось друге. Як потому ми довідалися, ішов там наш скоростріл на лісок, який домінує з цього боку над Дублянами. Завважили це поляки з Замку і таки розбили скоростріл, вбили вістуна та розігнали обслугу.

За якийсь час приїхав один кіннотчик, за ним другий, третій, позсідали з коней, один лишився при конях, двох пішло в лісок на горбок. Незабаром вернулися на коні та чвалом на Жидатичі.

Ми сидимо, гріємось до сонця та слухаємо оповідань Гринчишина. Знудилось нам сидіти, пішли на стацію. Саме там заїхали сани з обідом, сани скорострільців та гості, кільканадцять людей доповнення. Скоро беремо обід, перекидаємось словами. Сотня зорґанізована в Чорткові, самі старі вояки з усіх фронтів світової війни, пішли добровольцями під Львів.

Враз чуємо як ґрають оба наші скоростріли. Вибігаю на двір, бачу як гостинцем Дубляни — Львів втікають малі громадки людей. Сани, під огнем нашої сотні завертають та їдуть назад. В Дублянах таки чути бій, там таки клекоче, іще пару разів наші скоростріли ґрають, охочі стріляють і собі на втікачів з Дублян, а ті назад за лісок. Польський відділ попав у лапку.

Деякі з нас завважили, як на горбах далеко просто стації, тягнувся довгий вуж, який станувши просто нас почав ділитись та потворив пару дрібних ґруп. Це було дуже далеко і на це ми не звертали уваги. Коли притих вогонь нашої артилерії на Дубляни та почався приступ наших військ, по короткому вогні враз бухнула гостинцем ціла хвиля втікачів з Дублян на Львів. Наші скоростріли почали сильний вогонь, але майже рівночасно почули ми страшний гук, ломіт, тріскіт, крики. Почався артилерійський вогонь на нашу стацію; ґранати пороли один за другим в стацію, викидаючи куски шин, шутер і землю. Кожний набій трапляв в саму стацію. Все замерзилось, довкола мене стало пусто, лише час від часу хтось закричав. Я втулився в кут межи дві стіни, в другому куті також якийсь стрілець чекає кінця. Враз прилетів хтось з надвору і крикнув „за мною!" Ми кинулись за ним, втікли зі стації та впали в рів, який іде вздовж дороги зі стації. Там ми перечекали аж стемніло та пішли за сотнею до двора в Ляшках.

Зібрались сумні там, звідки такі радісні вийшли ранком, обчислюємо наші страти: пхр. Евген Чайківський забитий, двох братів, які в полудне прийшли до нас, забитих, навіть не знаємо їх, лише чуємо як бідкають над ними наші нові товариші, шістьох чи сімох ранених, обоє саней пропало і ті скорострільні і ті, що привезли обід. Оповідаємо собі враження. Іду поможи старшину. Там і пор. Білинкевич, і пор. Купчинський, хор. Пристай, якісь другі, оповідають про щось живо. Я сиджу з боку та слухаю, про що йде. Треба піти на стацію довідатись, хто там є та привезти тіло пхор. Чайківського. Я голошуся на цю стежу.

Дали мені шістьох стрільців, а бунч. Олійник пару порад та в дорогу в глибину ночі по невідоме. Щасливо найшов сани одні і другі, казав відвезти до Ляшок, дістався на стацію, провірив передпілля, зайшов майже під Малехів, та вернувся назад. Цілий час ішла перестрілка вздовж залізничого шляху Львів—Дубляни, світили ракети, цокотіли короткі серії скорострілів. Зголосив у курені стан, який найшов, дістав приказ привезти тіло Чайківського, дістав сани, доброго візника Бету, одного стрільця і в дорогу. Заїхав, виконав своє, приїхав назад. Хор. Чайківському відломок ґранати відірвав частину черепа. Так покінчив я цей трудовитий день. Завдання, які я виконав, були тяжкі, мав пару прикрих як на молодого хлопця хвилин, це зробило з мене вояка, бо вже перейшов сильний артилерійський вогонь, бачив смерть, ранених, був у вогні, та від того то часу сказати можу, що ліз усюди, як мрака.

10. XII. 1918 відійшла наша сотня в запас в Сороки, звідтам назад на позицію в кінець Ляшок де змінили котрусь сотню. Поляки уступили на край Малехова. На фронті був спокій. В передпіллю лежав вбитий польський кіннотчик, по його виряд (револьвер тощо) вибрався я один із підстаршиною сотні, яку ми змінили.

(Докінчення буде).

Олелько Сергієвич Остапура-Степовий

(Астафієв), війська українського ґенеральний хорунжий.

Подав: полк. *Вартоломей Євтимович.*

Олелько Сергієвич народився на Слобідській Україні в 1866 р. в старій дворянсько-козацькій родині Астафєвих.

Одразу мушу зазначити, що суто-московське прізвище було найболючішим місцем Олелька Сергієвича й він, згадуючи про свого діда, гнівно говорив: „А щоб йому було руки правцем поставило, коли він подавав „на Височайшее", щоб славне прізвище Остапура на „Астафєва" замінити!"[1])

Середню освіту Ол. С. достав у 2-му Московському Кадетському Корпусі і потому скінчив Михайлівську артилерійську школу в Петербурзі і на 20 р. життя в 1886 р. вийшов з неї підпоручником.

В р. 1889, коли вислужив ранґу поручника, по конкурсу вступив до Військової Інжинірної Академії, яку скінчив у р. 1892.

Відомий у Київській Військовій Окрузі військовий інжинір, полковник П. П. Лільє, товариш Ол. С-ча з Інжинірної Академії, оповідав мені, що Ол. С-ч скінчив Академію першим і був залишений при ній для професури — „коли б він був одмовився, тоді для професури мали залишити мене, який скінчив другим. І що ж зробив Ваш Олелько? Пробув на професурі рік і одмовився. Я тоді був далеко від Петербургу, й на моє місце запросили іншого, що був ближче, обминувши мене. От так то Ваш Олелько зіпсув мені карієру".

Од того ж полк. Лільє знаю, що по Академ'ї Ол. С-ч переводив якісь роботи по будові фортифікацій у кол. Варшавській військовій окрузі, що всюди, де він працював, здобував собі признання й швидко робив військову карієру, бо вже в році 1898 вислужив ранґу підполковника.

В цьому часі він склав на конкурс проєкт на будову в Петербурзі „розводного" мосту через р. Неву, цей проєкт був прийнятий, і Ол. С-чові доручено будову мосту, яку він і перевів.

Поза своєю роботою військового інжиніра Ол. С-ч дуже цікавився ґеольоґ'єю, на теми з ґеольоґії написав, як він говорив, „з аматорства" — кілька праць, був членом-кореспондентом Імператорської Академії Наук відділу ґеольоґії. З доручення того відділу в часі літньої відпустки десь у р. 1898, виїхав на якусь ґеольоґічну розвідку, щоб дослідити під поглядом ґеольоґії Херсонщину, доповнити ґеольоґічні мапи і т. ін., бо в околицях Єлизавету повинні були на думку Ол. С-ча лежати нафтові джерела[2]).

В Єлизаветі Ол. С-ч стрінувся з М. Л. Кропивницьким і... „по семейним обстоятельствам" Ол С-ч звільняється до резерви і вступає на треті ролі на українську сцену.

Українській сцені Ол. С-ч віддав 8 літ! Посідаючи видатні сценічні дані, як голос, дикцію, міміку, жест і ту високо-чутливу інтеліґенц'ю, що відчуває таємницю художнього слова та вміє, таємницю слова збагнути, перетворити слово на драматичну акцію, Ол. С-ч, скоро стає видатним артистом, якого історія українського театру знає під сценічним прізвищем „Степового".

Маючи власний погляд на театральні постановки, Ол. С-ч, орґанізує власну трупу й свої постановки у власній режисурі доводить до високого степеня артизму. Сценічна діяльність Ол. С-ча припадає на „люте время" для українського театру, коли то київський ґенерал-ґубернатор Дрентельн заборонив українському театрові доступ до своєї „сатрапії" й Ол. С-чові довелося грати поза Україною, і тому українське громадянство так мало його знало з цього боку діяльности.

Москалі спокушували Ол. С-ча покинути українську сцену й пропонували йому великі гроші, щоб тільки перейшов на московську, але він одмовився.

Усе, що міг, оддав Ол. С-ч для українського театру — свій прирожденний хист, блискучо-започатковану карієру, свій скромний маєток — хутір на Харківщині і в 1904 році опинився в такій прикрій матеріяльній ситуації, що змушений був — для шматка хліба вернутися до військової служби. В р. 1904 вступив як нештатний лектор математики та фортифікації, до Одеської піш. юнкерської школи, а в р. 1905 — був залічений до штату Чугуївської піш. юнкерської школи.

Як лектор, був видатною силою — умів зацікавити, як умів змусити, авдиторію, щоб його слухала; був дуже педантичний і вимагаючий. Найціннішим у його викладах була його метода — виконати дане завдання, при даних умовах, у визначений час. Ця метода робила майбутнього старшину здібним працювати в найріжніших умовах часу мирного й воєнного з однаковою справністю. Завдяки цьому вихованці Чугуївської школи придбали репутацію добрих знавців фортифікацій, і все були в піших полках, до яких входили старшинами, за інструкторів цієї військової штуки.

В Чугуєві Ол. С-ч став невидимим центром українського революційного руху, довкола якого гуртувалися юнкері-українці. Він мав добірну українську бібліотеку (в ній почесне місце займали галицькі видання), потай давав своїм учням українські книжки. В урльопові дні у нього збиралася українська юнацька молодь, з Харкова наїзджали українські студенти, часами — знаний у Харкові Кобзар, п. Н-ч, точилися палкі розмо-

---

[1]) Перед революцією, коли хто з „інородців" міняв прізвище, то в цілях москвіфікаційних йому давали конче прізвище суто-московське.

[2]) Пригадується, що в р. 1918 „Відродження" подавало, що німецькі досліди в тих околицях припущення Ол. С-ча потвердили.

ви, співалися українські пісні. Що то були за розмови, та які були їхні наслідки, видно хоч би з такого випадку — у р. 1903 по службовому доносу когось з юнкерів-москалів було переведено трус у тодішнього „адютанта“ Ол. Сергієвича, юнкера випускної кляси, пізнішого „гетьмана“ на еміґрації, Івана Полтавця-Остряниці. Шукали за мапою Самостійної України, яку добрий рисовник і маляр, Ів. Полтавець скомпонував, винісши північно-східні кордони України на Самару та Оренбург, а потім завернув їх по Уралу ген аж до Хинського Туркестану! Ці границі автор „забезпечив“ од Московії, як значилось на мапі, цілим поясом фортець по вододілах, що розмежовують Україну від Московії, повязавши ті фортеці сіткою залізних та шосових шляхів — для боротьби „по внутрішніх операційних лініях“. Пошукуваної мапи, цього незбитого доказу „мазепінського сепаратизму“ щасливим припадком не знайшли, бо була... „на коректурі“ у Ол. Сергієвича. Для юнаків-українців дім Ол. Сергієвича був тією кузнею, де кувалися та гартувалися „шалені думки“ про майбутню Українську Державу!

Жив думкою про Самостійну Україну і здійснював її в мріях. З квітня переставав підстригати свою буйну чуприну і, коли 20 травня розпочиналися в школі літні вакації для лекторського складу, то того ж дня, коли приходив до дому, на нього вже чекав фризієр, який одразу ж підголював йому голову по-запорозьки, залишаючи кучерявого „оселедця“. По цій операції Ол. Сергієвич скидав з себе царський кітель, вбирав „полуботівську“ сорочку, натягав широчезні шаравари, натягав пишний полковницький кармазин з часів останньої гетьманщини й до 15 серпня не виходив за браму своєї садиби, відгородженої від улиці та сусідів високим живоплотом... Ціле літо садив-пересаджував суниці, підстригав порічки, підчищав щепи, поливав високі мальви та жовтогарячі чорнобривці та безсмертники, та ловив і осаджував до вуликів рої, словом, проводив життя, як то колись старі січовики на „зимовнику“.

З юнацької „курилки“[1]), що містилася на другому поверсі шкільного будинку, видно було, як на долоні, положену трохи нижче від школи садибу Ол. С-ча й юнкері-москалі не могли собі відмовити приємности гукнути кожного разу „хахлюга“, коли Ол. С-ч виходив у своїх пишних кармазинах на подвірря.

Це „козакування“ для О. С-ча кінчалося 15-го серпня і вже на другий день виходив зі свого подвірря у військовій уніформі полковник Астафєв, грізний для всіх ледачих і недбалих.

Ол. С-ч був людиною величезної духової незалежности й великої як на російські відносини цивільної одваги.

До всього українського Ол. С-ч мав велику слабість і на цих його українських слабих струнах, уміючи, можна було грати до безконечности. Так, наприклад, мій товариш по клясі, Андрій Ю-ч, що для курсового старшини, шт. капітана Ашахманова, носив свої пишні вуса а ля Вільгельм, на лекціях Ол. С-ча... пускав їх на груди й цим... „налягав“ ноту.

Коли кому з юнкерів трудно було дати раду з якимсь предметом, що його викладав Ол. С-ч, тоді підчас репетиції, рятуючи ситуацію, вдавався до такого спасенного способу — відповідаючи, ніби зненацька, вставляв який-небудь типово український вираз, в роді „аж до“, чи „ген аж там“. Цей вираз Ол. Серг. зараз же — не міг утриматися — повторював а по тому, через „наводящіє“ питання рятував для такого юнкера ситуацію.

Коли, вступивши до Чугуївської Школи, я просив дозволу доставати співробітницькі числа „Української Хати“, в якій я дебютував у красному письменстві, то Н-к Школи призначив Ол. С-ча, яко знавця мови, за цензора для тієї літератури, що я діставав. Це спричинилося до нашого заприязнення й дало мені змогу ближче Ол. С-ча пізнати.

За час свого перебування в Чугуївській Школі Ол. Серг., коли була до того змога, з величезним запалом ставив українські пєси. Використовуючи те, що то були вистави для школи, яких не афішувалося поза її мурами та що поліція не мала до школи доступу, не раз ставив Ол. С. пєси заборонені цензурою. Вистави ці, для яких школа давала всі потрібні засоби, стояли на високому степені артизму — Ол. С-ч „відполірував“ підчас репетиції кожне слово, справдив — скореґував кожний рух, осягав найбільшу художню реальність.

Сам я, на жаль, не бачив цих вистав, бо того року чомусь їх не було, оповідав же мені про них „незмінний“ суфлер Ол. С-ча, (тоді юнкер) Полк. М. Садовський.

Сам я можу оцінювати ті вистави, бодай, зі сторони їхньої обстановки по тому спадкові, який залишив по собі Ол. С-ч. У театральній коморі школи, було до 150 одних тільки історично-козацьких костюмів, не лічучи польських, лицарських, селянсько-побутових; було безліч усякого театрального реквизиту, бутафорії, перук і т. ін., а на горищі лежали стоси прекрасно виконаних декорацій. Вистави відбувалися на сталій сцені, збудованій в одному кінці столової залі, в якій сідало до обіду до 500 юнкерів, отже, в залі могло поміститися до 1.000 глядачів.

В Чугуївській Школі, в якій величезна більшість юнаків походила з України, ці вистави, що їх запровадив Ол. С., були ділом українського національного „будительства“ і во-істину відогравали ролю „троянського коня“ в цій фортеці, що мала бути московською. В Чугуївській школі сильно зануртувала українська течія і з тієї школи вийшло багато десяток старшин, що в р. 1917 з усіх кінців незміренної Росії злетілися до Українського Війська.

Підчас свого перебування в Чугуєві, часто одвідуючи Харків, зійшовся Ол. С-ч з Миколою Міхновським, і є дані твердити, що він належав до „Братства Тарасовців“ і до Української Народньої Партії.

В осені 1914 р. Ол. Сергієвич Астафєв перевівся

[1]) Покій, де юнакам вільно було курити папіроси.

до 2-ої київської, т. зв. Миколаївської піш. Військової Школи, де, опираючись на зукраїнізованих ще в Чугуєві старшин, полк. Владиченка та капітанів — Булюбаша й Гончаренка, що одночасно з ним перевелися до тієї школи, далі провадив свою акцію по українізації свого оточення.

Наприкінці 1917 року, коли в Києві IV-м Універсалом Центральна Рада проголосила Україну самостійною республикою та прийшло до творення військових шкіл, учні Ол. Сергієвича висунули його кандидатуру на відповідальне становище начальника „Головного Уряду військових шкіл У. Н. Р.", який уряд мав заступати „Военно-шкільний відділ Українського Військового Ґенерального Комітету". Начальник того Відділу (тоді поручник нині підполковник і риват.-доцент Подебрадської Академії) Арсен Петрович Чернявський був людиною остільки порядною, що не спокусився на високе становище, на яке висунено було О. С-ча й сам його кандидатуру всіми своїми впливами підпирав.

З властивою йому енерґією Ол. С-ч приступив до орґанізації свого уряду та до українізації Військових Шкіл, що були в Україні.

Опріч співробітників згадуваного відділу він притягнув до праці в „Головному Уряді військових вишкіл УНР" своїх колишніх співробітників чи учнів по Чугуївській Школі, в тому числі й мене — на становище „Булавного Старшини для доручень" при „Гол. Уряді" й на становище адютанта Української Інжинірної Школи, яку він одночасно, не маючи під рукою відповідного кандидата на становище н-ка тієї школи, почав орґанізувати сам.

Праця „Головного Уряду", як кожна інша праця в тих бурхливих часах, відбувалася в надзвичайно тяжких умовинах і була вже тяжкою тому, що до 15-ої години треба було працювати в „Головному Уряді", який містився в будинку 2-ої Київської Гімназії, на Бібіковському Бульварі, а від години 17-ої і десь що-найменше до 21-ої треба було працювати в Інжинірній Школі, яка містилася на передмістю „Звіринець", за добрих 4 верстві од „Уряду". Ол. С-ч, який весь свій час віддавав на працю — часто, одпустивши співробітників далеко по годині 24-ій, не раз бувало, говорив: „Треба попрацювати! Двісті літ на цю працю чекали — хвалити Бога, що дочекалися! Мусимо надолужити, позичивши часу від ночі... Може, хтось колись нас — бодай вилає, коли добрим словом не помяне!... І... працювалося!..

Коли в січні 1918 р. московські банди Муравйова облягли Київ, то „Головний Уряд" був мобілізований до складу „Бойового Куріня Вільного Козацтва В-го М-ва" і Ол. С-ч., що мав тоді 51 рік, з рушницею в руках повнив усяку ту службу, яку йому бувало доручено — стояв на варті, лежав і стріляв у розстрільній, ходив у атаку... Одного дня під вечер наприкінці місяця лютня українське командування рішило опустити Київ і відступити на Житомир. Цей свій рішенець перевело так похапцем, що не попередило про нього начальників навіть такої міри, як начальник „Головного Уряду Військових Шкіл України", не говорячи про інших старшин, що займали менші становища (навіть не попередило начальника свого... оперативного штабу, прийнявши рішенець без його відома!).

Кожен з цих старшин зостався там, де в даний момент його тримала служба (я тоді ніс варту при полевому складі муніції). Багатьох із тих старшин москалі заарештували й розстріляли... Всі ж ті старшини, що щасливим припадком не впали до рук москалям, одинцем чи двійками-трійками, перебравшися „під товаріща", пробували вийти з Києва та пробратися на захід, не знаючи напевно, куди та як далеко одійшло нечисленне військо Центральної Ради.

Ол. Серг., перебравшися в шкіряну куртку й „форменную фуражку" залізничного машиніста, поїхав у напрямку на Житомир... з большевицьким ешелоном, а доїхавши до лінії фронту, пішов пішки в бік Житомира, де приєднався до війська, обнявши становище польового інжиніра.

По повороті правительства Ц. Ради до Києва з німцями, „Головний Уряд" був переіменований на „Головну Шкільну Управу Військового М-ва".

Знову довелося підбирати для нього співробітників, бо частина їх за цей час відійшла, а до всього — значно був поширений її штат.

„Головна Шкільна Управа", яку підобрав Ол. С-ч поруч із іншими управами Військового М-ва та Головного й Ґенерального штабів, у найбільшій мірі була українська в своєму персональному складі та „найписменнішою" між усіма. (З її колишніх співробітників на еміґрації перебувають: у Польщі: ґенерал Сальський, полковники: В. Мазюкевич, М. Садовський, підполковники: В. Євтимович, Ол. Чубук-Подільський, адм. підполк. П. Опаренко, адм. сотник П. Дядинюк, проф. Ів. Шендрик, на Чехах: ґенерал Петрів і підполковник А. Чернявський і у Франції — підполк. Ів. Морей де Мочан).

Почалася інтенсивна праця. Тогочасний Військовий Міністр, полк. Жуківський, наказав орґанізувати школу, яка мала перепустити старшин українського походження, що зголосилися до українського війська — щоб одсвіжити їхні военні знання, „підтягнути" в розумінні дисціпліни та трохи навчити української мови. Цій школі Військовий Міністр дав назву: „Інструкторська школа старшин" і на її урухомлення в недокінчених будинках Київської Военно-інжинірної школи (кол. „Алєксеевскаго В. Інж. Учіліща") дав 8 день часу. Школа мала складатися з пяти сотень піхоти й сотень — кінної, інжинірної, кулеметної та польової батерії, лічучи пересічно по 150 душ на сотню (батарею) перемінний склад школи доходив до 1.400 душ, при звиш сотні старшин. кадру.

Головна Шкільна Управа „на коліні" облічила програму навчання, яке мала перевести за два місяці.

Школи доводилося творити з нічого — не було ні людей, ні коней, ні зброї, ні ліжок, ні столів, а головне — не було військових підручників на українській мові. Майно школи по части знищив „Сердюцький Ім. Т. Шевченка полк", що колись у цій школі кватирував і донищили большевики,

а в часі, коли треба було орґанізувати школу, то в її будинках стояв полк німецької піхоти.

І все-ж, на призначений день — школа в повному числі баґнетів, шабель і гармат при повному складі сил педаґоґічно-виховавчих була зорґанізована і в дні 14 березня представлялася Військовому Міністрові.

З промови Ол. С-ча до школи, памятаю, як говорив: „Обовязок почесний і святий покликав вас під рідний прапор „ність сея вищея любови, аще хто душу свою за друзі полагает". Щоб живу душу, це найбільше своє добро, за друзів оддати, треба друзів тих більш од себе самого любити! Друзі ці — вся наша Україна. Озбройте ж ваші серця любовю до України, засталіть їх ненавистю до ворога! А найбільше — любіть її „во время люте", що ще не скінчилося, коли воюємо за її волю, коли на Лівобережжю наші брати кріваваляться в боях".

Щоб забезпечити Інструкторську і майбутні нормальні школи найнеобхіднішими підручниками, Ол. С-ч складає при Головній Шк. Управі „Редакційно-термінольоґічну Комісію", яка працює в години позаурядові й закладає взірцеву друкарню.

По урухомленню „Інструкторської Школи" Ол. С-ч підготовлює відкриття такої ж школи в Одесі. (До відкриття цієї школи не дійшло, бо не дозволили німці), гуртує при Головній Шкільній Управі кадри стройових старшин, лекторів та професорів для майбутніх військових шкіл ріжних типів з найкращих старшин колишніх російських військових шкіл.

Найбільшою заслугою Ол. Сергієвича було скликання „Комісії по утворенню постійних військових шкіл", яку по імені її голови, скорочено називали „Комісією ґенерала Юнакова"; до цієї Комісії Ол. Серг. затягнув найкращі военно-педаґоґічні сили з колишніх російських військових шкіл і накреслив для неї основний плян праці. Головний натиск поклав на основу военно-шкільного виховання.

По мислі Ол. С-ча майбутні старшини всіх родів зброї мали перейти через спільну юнацьку школу, щоб здобути в ній однакові для всіх початки-основи вояцького виховання й навчання. Це — для того, щоб серед майбутньої української старшини уникнути тих шкідливих антаґонізмів між ріжними родами війська, які були в дореволюційній армії російській та які так зле відбивалися на співпраці війська в полі.

Зреалізування цієї думки Ол. С-ч доручив начальникові Учебного Відділу Гол. Шк. Управи, високоталановитому (в свій час скінчив Миколаївську Военну Академію першим) старшині Ґенер. Штабу, полковникові Вол. П. Сальському, у якого в відділі були такі видатні під усіма поглядами старшини помішники по родах шкіл: ґен. шт. полк. (нині ґенерал) Вс. Петрів (піші й кав. школи), военний інжинір полк. Ол. Шумський (інжинірні шк.), полк. артилерії Значко-Яворський (артилерійські шк.) і полковник артилерії О. Розен (кадетські школи).

Треба було подивитися, як Ол. Сергієвич ставився до Учебного Відділу в особі полк. В. Сальського! Так, напр., коли треба було від Гол. Шк. Управи виделеґувати представника до Вищої Військової Ради чи до якої-будь відповідальної Комісії, то Ол. Серг. говорив: „Тільки, Бога ради, не Володимира Петровича! Бо то... наш розум. Його праця надає тон усій комісії ґенерала Юнакова! Без нього вся та комісія нічого не буде варкова! Його праця — це майбутнє української армії в її старшинському складі. Це ж він мусить начинити йому (старшинському складові) мозок, дати добрий розум".

На мою особисту думку помилкою Ол. С-ча, людини надзвичайно скромної, було те, що не залишив за собою головування в „Комісії ґен. Юнакова", чи не підчинив її собі в цілому, а допустив, щоб вона працювала автономно. Річ у тому, що в Комісії тій було кілька осіб, які Ол. С-ча не любили тому, що для них він видавався... занадто українцем, а потім — було чимало старших старшин, вихованців російської Военної Академії, між ними кількох колишніх начальників військових шкіл, які не могли стравити, що за начальника Головної Шкільної Управи був військовий інжинір, а не старшина Ґенерального Штабу; були й такі, що працю „Комісії" вважали за працю для майбутнього військового шкільництва... російського.

Засадничо можна було б погодитися, що на становищі, яке заступав Ол. С-ч, мусів би стояти старшина Ґенерального Штабу, коли б між старшинами українського Ґенерального Штабу знайшлася особа рівновартна Ол. С-чу під поглядом національним.

Старання цих старшин у тодішнього м-ра війни ґенерала Рогози і, можливо, у Гетьмана, дали той наслідок, що в вересні 1918 р., коли закінчила працю „Комісія ґенерала Юнакова", Ол. С-ч був призначений на становище „Ґенерала для інспекції військових шкіл", а його місце заступив Ґенеральний Бунчужний М. М. Юнаків. Цьому становищу, ґенер. Юнаків, видатний професор Военної Академії, добрий орґанізатор і, як пізніш справдилося, добрий український патріот, — цілком відповідав; в той час йому бракувало тільки знання української мови.

На цьому місці треба сказати, що ґенерал Юнаків дав згоду на своє призначення єдине при умові, що ґенер. Остапура-Степовий займе становище Ґенерального Інспектора Военно-Шкільних Закладів.

Тільки тепер, коли Ол. С. обняв нове своє становище — коли ще не було, опріч інструкторської, інших військових шкіл — він міг трохи відпочати від своєї шаленої праці, яку він без перепочинку, далеко по-за годинами урядовими, часто цілими ночами, провадив.

В цьому часі він подав до Гетьмана прохання, щоб йому привернено було стародавнє родове прізвище „Остапура" з додатком „Степовий", під яким він виступав на сцені. Відповіді на своє прохання не дочекався, бо в короткому часі вибухло протигетьманське повстання, а пізніш — Директорія, що не довго перебувала в Києві — не мала змоги цю справу розглянути.

От-тож, прийшло протигетьманське повстання.

В міжчасі на становищі н-ка Гол. Шкільної Управи зайшли ті зміни, що ґенерал Юнаків дістав призначення на становище н-ка Військової Академії, яку йому доручено організувати. По ньому за н-ка Гол. Шк. Управи призначений був ґенер. шт. Ґенеральний Хорунжий Протозанов, але незабаром він перейшов на становище н-ка Штабу Корпусу кордонної охорони, а становище н-ка Головної Шкільної Управи знову заступив Ол. С. Остапура.

Цим разом у Головн. Шк. Управі він залишився не довго. Його здоровля — зачеплені легені й загальна нервиця — давно вимагали доброго лікування та відпочинку в кліматичній місцевості. Тому, що Крим та Кавказ у тому часі для лікування не були для українців приступні, то на настирливі домагання приятелів Ол. С-ч згодився на приділення до української дипльоматичної місії, яку Директорія висилала до Туреччини, і в другій половині січня 1919 р., передавши становище н-ка ґенер. шт. полк. Сальському, Ол. С-ч виїхав до Царгорода.

По дорозі до Царгорода захорів і в перші дні по приїзді зліг на плямистий тиф. До всього сталася ще й та прикрість, що голова місії, отаман В. Кедровський, виїхав з Царгорода до Камянця, куди його спішно викликали, полишивши хорого Ол. С-ча без копійки грошей. Ним заопікувалася одна з друкарщиць п. Ніна Р-ка й на силу привела до здоровля.

Очунявши Ол. С-ч почав працювати в місті, заробляючи на прожиток у той спосіб, що в години позаурядові, перебравшися за робітника, працював у місцевих греків на виноградниках.

Лише в червні 1919 року з великими труднощами та невигодами повернув до Камянця Подільського. Тут він дістав призначення на становище н-ка Старшинської Інжинірної Школи, на якому був до листопада 1919 р. Коли дійшло до окупації Камянця поляками, він дістав наказ евакувати школу в напрямку на Проскурів.

Тут знову сталася з ним лиха пригода: Інжинірна Школа займала задню частину потягу, який стояв на „стрілці" і не мав власного паротяга. Треба було перепустити через стрілку потяг, у якому прямувало на Волочиська якесь міністерство. Щоб цей потяг пропустити, маневровий паротяг відчепив першу частину ешелону, яким їхала школа, полишивши її перед „стрілкою".

Ледве що міністерський потяг перейшов через „стрілку", як Проскурівський двірець почала обстрілювати денікінська артилерія й показалася денікінська кавалерія, що прорвалася біля ст. „Богдановець"... Счинилася паніка й все пішло в ростіч.

Адютант Ол. С-ча, поручник К-о, мешканець тих околиць, одяг його в шкіряну куртку, пішки дійшли вони вдвох до ст. „Гречанів", де у великих залізничих майстернях К-о мав багато знайомих робітників, які й скрили Ол. С-ча від денікінців.

Пізніш, коли в Проскурові трохи заспокоїлося, то не маючи вісток від уряду й не знаючи, де його шукати, бо був відділений від нього кількома фронтами, хорий фізично й розбитий душевно, бачучи крах усіх своїх найсвятіших мрій, що їх плекав усе життя та здійснення яких був дочекався, Ол. С-ч рішив добратися до Чугуєва, де мав власну хатину, щоб там у провінціяльній тиші трохи відпочити.

Відданий йому поручн. К-о, щоб здобути грошей на далеку подорож (до всього, обидва не мали теплої одежі й чобіт), побіг до своїх батьків, що жили в селі, недалеко від Проскурова — випросив у них і продав на ярмарку корову й на ці гроші особисто доставив зовсім уже хорого Ол. С-ча до Чугуєва. Дома знайшов розграбовану хатину й в ній свою 9-літню дочку-сирітку, яку доглядала стара служниця та яких обох з ласки годували Чугуївські міщани...

— Це ті остані відомості про Ол. С-ча, які в травні 1920 р. мені подав поруч. К-о.

Яка доля стрінула Ол. С-ча в Чугуєві?

Думаю, що сумна.

В році 1923 читав я в польських газетах, що в Змиївських лісах, що тягнуться по обох берегах горішнього Донця, оперував невтрашимий і невловимий український повстанець, якого обожали місцеві повстанці та за голову якого Че-Ка визначила високу нагороду. — По большевицьких версіях це був „царський ґенерал Степовий". Пізніш похвалялися червоні, що Степовий — забитий, а його повстанці розвіялися...

Всі дані промовляють за тим, що цей повстанець Степовий був не хто інший, а Олелько Сергієвич Остапура-Степовий-Астафєв.

——o——

Трудно в коротенькому нарисі оповісти докладно, як на те Ол. С-ч сто раз заслужив, про його прекрасне, повне руху й сили життя. Жив для України — для друзів своїх — думкою, словом і чином. Україні віддав усе, що мав. За свого життя виховав для неї десятки старшин-патріотів. На своєму прикладі показав, що може зробити для рідної справи в чужому війську одинединий патріот! Коли прийшло „время люте", то не зважаючи на поважний вік і слабе здоровля, — боровся з ворогом, як належить воякові — організував збройну боротьбу, в якій поляг...

В той час, коли інші народи можуть дозволити собі мати по своїх столицях могилу „Незнаного вояка", біля якої стоять почесні варти, горять невгасимі вогні й сусіди складають дорогі вінки, ми не знаємо, де спочивають останки наших героїв!

— Запалімо ж огні на їхню честь у наших серцях!

І хоч ці слова любови й пошани будуть замісць грудки землі на Твою незнану могилу, Дорогий і Незабутній Учителю!

З життя „Товариства бувших українських вояків в Бельґії“

(1934—1937).

Гурток бувших українських вояків українських визвольних змагань в Брюселі дав першу ініціятиву до скликання на день 23. червня 1934. підготовчих орґанізаційних сходин, на яких обрано першу Управу на чолі з сотником Іваном Цапком,

Бельґійський король Леопольд III. з королевою Астридою на виставі воєнних памяток в переході попри кімнату українських воєнних памяток. У глибині українські національні прапори. Видно тризуб.

і якій доручено перевести в життя орґанізацію Т-ва. Зразу створено 3 відділи: Брюсель, Ліеж та Серенг.

Українські військові орґанізації находилися на терені Бельґії вже значно давніше. Перебувала тут „Військова Місія“ на чолі з ґенералом Ол. Осецьким в рр. 1920—1921, в рр. 1926—1927 істнувала при Ліежській громаді Старшинська Секція. Приїздили до Бельґії цілі партії вояків із „союзних“ таборів на роботу на бельґійські фабрики.

Маючи цей досвід та зразково поставлені громадські орґанізації в Бельґії створення комбатанських кадрів пішло скоро вперед. Завдяки прихильности та порад бельґійських комбатантів зложено відповідні статути та навязано товариські зносини з бельґійськими комбатанськими орґанізаціями як також з комбатантами бувших союзних Армій 1914—1918. Наладнано також звязок з українськими орґанізаціями бувших українських вояків як у Парижі, Празі, Берліні, з Табором в Каліші, українськими інвалідами у Львові, Воєнно-Історичним Т-вом у Варшаві, Стрілецькими Громадами в Канаді та Арґентині та Вільним Козацтвом в Бельґії та Франції.

Головний прапор Т-ва посвячено в день 4. листопада, замість 1. листопада, як було зразу проєктовано, на бажання бельґійських комбатантів, що мусіли тоді відбувати поминки на воєнних гробах. Акт інавґурації відбувся дуже врочисто, вперш Торжественна Служба Божа в Українській Церкві в Брюселі, після якої Впр. О. Боський, парох Церкви — родом бельґієць — знаний в Канаді і Америці зі своєї місійної праці, довершив акт посвячення і виголосив по французьки високопатріотичну промову, яка зворушила присутні делеґації бельґійських комбатантів. Акт передачі прапору відпоручником Ґенерал-Поручника М. Омеляновича-Павленка Старшого відбувся в домівці Т-ва. Присутних бельґійських комбатантів угощено почесним вином. Вони виголосили промови, вітаючи українських комбатантів і заявляючи свою приязнь для українських змагань, бо подібну долю пережили вони недавно. Цілий ряд від союзних орґанізацій і українських військових та громадських орґанізацій привітань одержано в цей день.

В день перемиря 11. листопада на Західному Фронті взяли участь всі 3 Відділи Т-ва в загальному поході комбатантів на Могилу Невідомого Бельґійського Вояка, на якому зложено вінок з національною стрічкою як також на Могилі Невідомого Француського Вояка на передмістю Брюселі. Цьогож самого дня відбулися II. Загальні Збори в присутності майже всіх членів Т-ва, на яких вибрано одноголосно Почесним Головою Т-ва Ґенерал-Поручника М. Омеляновича Павленка, бувшого Командарма Українських Армій.

З того часу поодинокі бельґійські комбатанські орґанізації запрошують наше Т-во на свої церемонії як Посвячення Прапору, роздачі Вогневого Хреста встановленого Королем Альбертом, дальше в поминках в річницю смерти Короля-Вояка Альберта, за упокій Його душі відправлено в українській церкві Панахиду.

В день відкриття Світової Вистави в Брюселі Дирекція Вистави запросила всі наші Відділи на церемонію інавґурації королівською родиною, всі Відділи Т-ва з недавноповсталим Відділом в Шарлєруа прибули зі своїми секційними прапорами. Окрім цього всі члени Т-ва одержали по-

іменні запрошення звидіти Виставу, з чого в свій час скористано.

На пропозицію бельґійських комбатантів в Сен-Жілі (передмістя) майже всі члени Т-ва вписались до цеї орґанізації, а щоб зміцнити ще більше звязок Загальні Збори Т-ва обірають Почесним Членом Т-ва пана Ж. Ж. Мішеля, голову комбатанської орґанізації в Сен-Жілі та президента найповажнішого Т-ва допомоги бельґійським комбатантам.

Всі Відділи Т-ва святкували всі національні річниці, як Свято Соборности і Незалежности і при цих нагодах збирано пожертви на українських інвалідів. Т-во вступило також членом до „Т-ва допомоги українським інвалідам" у Львові. Одержавши право від компетентних чинників розділювати Пропамятну Відзнаку У. Г. А. Головна Управа встановила Провірочну Комісію для роздачі цих Відзнак.

В день відкриття Памятника бельґійській піхоті делеґація Т-ва взяла участь в церемонії з прапором Т-ва.

На провінції мали нагоду наші відділи в Ліежі та в Серенґу витати разом з бельґійськими комбатантами Короля Леопольда III. та Королеву Астріду, короткий час перед її траґічною смертю. Одна з найкращих фотоґрафій була знята в моменті як королівська пара переходила перед українськими прапорами, на яких ясно фіґурують тризуби. Не довго пізніше наше Т-во брало сумну участь в похоронах королевої Астріди і відслужило Панахиду в українській церкві.

Щоб познайомити ширше українське громадянство про завдання та діяльність Т-ва Головна Управа випустила в світ перше число свого журналу „Вояк" з датою 1. вересня 1935 р. На жаль матеріяльні трудности не дали змогу Т-ву продовжувати видання свого орґану, не зважаючи на прихильну оцінку преси.

Одною з цілей Т-ва є зберігати традицію українських визвольних змагань, тому воно з пієтизмом опікується Українською Секцією при Королівському Військовому Музею в Брюселі, в якій містяться памятники Визвольної Боротьби як манекіни в одностроях старшин та стрільців, мапи, документи, портрети та фотоґрафії ґенералів та оригінальна булава полковника УГА Василя Вишиваного. Музей є офіційною установою, що підлягає прямо Міністерству Війни, тому всі памятки є заховані в повній безпеці і річи зложені в депозит можуть бути повернені у відповідну хвилину.

В осені 1935 р. мало Т-во велику честь витати у себе Почесного Голову Командарма М. Омеляновича-Павленка, який провів кілька тижнів між Відділами і відвідав всі осередки української кольонії в Бельґії. Під його проводом Річні Загальні Збори Т-ва рішають приступити до створення федерації українських комбатантів, і уповноважують Головну Управу ввійти в порозуміння з другими братніми орґанізаціями.

Черговим завданням Т-ва було переговорювати в справі створення Федерації Комбатантів України, до якого прийшло на Зїзді „Т-ва Запорожців" в м. Омекур (Франція). В присутності Ґенералів Омеляновича-Павленка та Сварики представники Т-ва „Запорожців", Спілки ім. Гетьмана Івана Мазепи у Празі та „Т-ва бувших українських вояків в Бельґії" виробили Статути Федерації і тимчасову Головну Управу, якої аґенди доручено Управі „Т-ва Запорожців". Почесним Головою Ф. К. У. вибрано Командарма Омеляновича-Павленка.

Сподіємось, що комбатанська Централя зможе найти спільну мову з усіми українськими комбатанськими орґанізаціями і створити сильний комбатанський центр для добра всеї військової корпорації і на Добро нашої Батьківщини.

РЕЦЕНЗІЇ Й ЗАМІТКИ

Дві історіоґрафічні студії

Написав: *В. Е—ч.*

Безліч матеріялу до української воєнної історіоґрафії розкидано й лежить неужитком по архівах московських, польських, турецьких, татарських, шведських, німецьких, мадярських, французьких, і майже всі ці джерела, за винятком хіба московських, були і є доступні для користання... Бракувало та бракує... любомудрих дослідників.

Найбільше джерело для вивчення воєн та походів Запорожських, багатющий Архів Війська Запорожського, який після скасування Запорожжя москалі вивезли до Харкова, не використано в найменшій навіть мірі до сьогодні.

Одною з причин занедбання нашої воєнної історіоґрафії була хвороблива тенденція багатьох українських дослідників, які воліли апотеозувати „людей татарських", ніж досліджувати „непотрібні простому народові" походи та війни, що їх ніби „для власної примхи чи користи" провадили українські князі чи гетьмани.

Другою — була і є українська бездержавність — у звязку з нею брак фахових сил — освічених старшин — покликаних справами воєнної історіоґрафії займатися, як брак засобів матеріяльних.

Прокляття власної бездержавности, розуміється, ставить перед українським дослідником величезні перешкоди, але... це вимагає від нього єдиної річі — не маючи підтримки від держави — подвоїти чи потроїти власні зусилля. Доказ, які наслідки можуть осягти люди послідовно-вперті, дає праця наших воєнно-історичних видавництв, як „Червона Калина" чи „За державність", що збирають та видають друком матеріяли до нашої воєнної історіоґрафії, як бачимо той доказ у пов-

ній посвяти праці наших дослідників, що военно-історичні матеріяли вивчають та опрацьовують. За приклад може послужити хоч би праця талановитого дослідника, ідейного учня В. Липинського, О. Переяславського, що знайшов і по-мистецьки використовує багатющі „поклади" военно-історичного „сирівця" по архівах німецьких.

За такий же додатній приклад можуть послужити наразі скромні початки молодого дослідника, інжинира Юрія Крохмалюка.

Перед нами дві його стратеґічно-тактичні студії: „Военний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р." і „Жовті Води".

Найхарактеристичнішою рисою його спроб, яку він виказує в своїй праці — це любов до предмету. І в цій любові вояка до своєї зброї — найкращий завдаток майбутніх успіхів — перемог.

У вступі до студії „Военний шлях і т. д." своє завдання автор окреслює так:

„Отже з основних джерел для вивчення новочасної військовости, а головно, для відтворення ясної картини новочасної стратеґії і тактики — це студіювання історії військовости. У зміст цих студій входить історія війська (його орґанізація, тактика, вишкіл та усе звязане тісно з працею над орґанізованими збройними відділами), історія воєн (походів, поодиноких кампаній, боїв) та історія засобів воювання.

Пізнавши збройні прояви життя нації, інакше глядимо на минуле та інакше розуміємо дивні нераз, або й незрозумілі для нас своїми мотивами історичні, военні чи політичні акти. Зокрема студіювання української військовости дає нам далеко більше. Пізнаємо психольоґію збройного українця, розуміємо стратеґічні цінности українських земель; в майбутньому зможемо використати військовий досвід українських збройних чинів.

Автор виказує своє уміння користати з джерельного матеріялу. Так, у студії „Военний шлях" він на вступі коротко змальовує, як у добу гетьмана Сагайдачного виглядала війна в своїх головніших елементах у західній Европі, потім — у союзників-поляків і ворогів-москалів і, нарешті, — як виглядала військова справа з українців. Цим самим дає змогу зважити його бойову вартість через порівнання, опираючи свої твердження на свідоцтвах сучасників.

Крок за кроком Ю. Крохмалюк описує кожну акцію та її окремі епізоди, що разом склалися на цілість бойового маршу на Москву й повороту на Україну і вже на підставі цього опису подає власні стратеґічно-тактичні завваги — влучно й цікаво розбирає та пояснює кожну акцію.

З того розбору й пояснень на тлі доконаних чинів та на підставі характеристик, які дали Сагайдачному сучасники, зокремаж такої міри, як видатний полководець польський, Ян Собіський, автор виводить Сагайдачного, як вожда.

Подібну ж методу застосовує Ю. Крохмалюк і в другій своїй студії „Жовті Води", під якими як слушно твердить автор, „рішалася доля української нації". Зокрема, в цій студії автор встановляє ґенезу того успіху, який під „Жовтими Водами" започаткував Великий Гетьман — українське військо, що завжди представляло прекрасний бойовий матеріял, в особі Гетьмана Хмельницького знайшло Вожда з ласки Божої і знову стало „один організм, один твердий таран, одна ідея, з великим вождом на чолі" — маса, урухомлена волею, створила силу!

При доцільному використанню джерельного матеріялу й сумлінному опрацьованню обох тем, обидві книжки читається легко, а додані мапки допомагають читачеві орієнтуватися.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† СОТНИК ЯКІВ РЯБОКІНЬ-РОГОЗА.

Народився в 1896 р. в м. Цибулеві Липовецького пов. на Київщині, в заможній шляхецькій родині.

Вчився в Полтавській Дух. Семинарії, де його застала Велика Війна. Маючи нахил до військової служби виступає з останніх кляс та вступає до війська однорічним охотником у р. 1917 і того ж року, як старший „унтер-офіцер" — до 1-ої Української імени Гетьмана Богдана Хмельницького Військової піш. Школи. Вчився добре.

В січні 1918 р., у складі 3-ої сотні цієї школи, в якій був портупей-юнаком (шкільним підстаршиною) виступив на фронт під Крути.

Підчас Крутянського бою, коли зі строю вибули старшини, обняв команду над лівим крилом бойового порядку і третю сотню юнаків та приділену до неї частину вояків студенського куреня успішно й без страт вивів з нерівного бою і, відступаючи з боями, привів до Києва.

По розвязанню школи бився в ріжних частинах проти московських большевиків Муравйова. В березні 1918 р. вступив до Київської Інструкторської Школи підстаршин, яку успішно скінчив у серпні 1918 р. й був іменований хорунжим (І. Шк. Ст. тих колишніх юнаків, що перед тим про-

Сотник Яків Рябокінь підчас побуту в Україні серед повстанців — після краху Тютюникового рейду.

були в юнацьких школах більш як 3 місяці, випускала хорунжими) з приділенням до Запоріжського Корпусу. В 1919 р. служив у 1-му Гуцульському полку морської піхоти і в кінці того ж року вирушив у 1-й Зимовий похід, підчас якого захорів на плямистий тиф.

Повстанський отаман Струк 1921 р.

Видужавши від тифу згуртував біля себе в околицях м. Цибулева повстанський загін, з яким прилучився до армії Омеляновича-Павленка і до складу 4-ої піш. київської дивізії, з якою відбув усі її походи та бої 1920 року.

В 1921 р. приймав участь у 2-му Зимовому Поході ґенер. Ю. Тютюнника, в ґрупі полковн. Палія-Чорного.

В 1922 р. — оперував у повстанчих загонах Гайового й Струка, до яких прилучився після невдачі під Коростенем.

По повороті з повстання в зимі 1923 р. проживав на Поліссі, де від р. 1924 і до 1932 був торговельним інспектором шведської фірми „Діябольо", а від р. 1932 — безробітним.

В 1934 р. перенісся до Варшави, до свого побратима, хорунжого Сергія Євтимовича й проживав з братами Євтимовичами, підшукуючи праці.

16 липня 1935 р. нагло захорів на гостре запалення легенів і по тяжких терпіннях — 19 лютого помер у шпиталі Преображення Господнього у Варшаві.

Похований на православному цвинтарі на Волі в Варшаві.

В. Є-ч.

† ПІДПОЛКОВНИК АНДРІЙ КЛИМ.

Андрій Клим, б. підполковник Війск Українських, уроджений дня 15. 4. 1891 року в Шилах повіт Збараж. По скінченню середної школи і Торговельної Академії у Відні у році 1912, відбуває військову службу в б. австрійській армії, як однорічний охотник. Опісля активується, як старшина австрійської армії і відбуває школу кадрових страшин. В часі світової війни бере участь в боях на ріжних фронтах, як командант сотні і куреня в 3-ім полку краєвої оборони. По двократнім раненню, приділений до розвідчого відділу 3-ої австрійської армії, стає аспірантом військової школи ґенерального штабу.

По розвалі Австрії як сотник австрійської армії, назначений членом австрійської ліквідаційної комісії в Києві. Тут переходить до Січових Стрільців і бере участь в боях проти червоних

Андрій Клим, б. підполковник, командант Ставки при Ґен. Штабі Д. А. У. Н. Р., помер на тиф 13. XII. 1919 р. в Тернополі.

московських наїздників, а відтак приділюють його до Генерального Штабу СС-ів. Опісля як підполковник приділений до Ґенерального Штабу Дієвої Армії У. Н. Р. Тут назначено його командантом Ставки при Ґен. Штабі.

На цім пості повнить службу аж до жовтня 1919 року, відтак з Ґенеральним Штабом Дієвої Армії переїжджає до Галичини. В дорозі захорів на тиф і дня 13. 12. 1919 року умер в Тернополі і тут же похований на місцевім цвинтарі.

Б І Б Л І О Ґ Р А Ф І Я

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

Ів. Ш.

Стрілецький полковий приказ. „Діло". Львів 1915, ч. 136, ст. 3.

Стрілецькі могили в Золочеві. „Літопис Ч. К.". Львів 1933, ч. 1, ст. 11—12.

З 3 образками. Є дані про похованих в Краснім летунів.

Стрілецтво до Загальної Української Ради. „Діло". Львів 1915, ч. 105, ст. с.; „Укр. Слово". Львів 1915, ч. 137, ст. 2.

Стрілків, 21 листопада 1921 р. [Передова стаття]. „Запорожська Думка". Стрілків 1921, ч. 3, ст. 1.

З приводу роковин інтернації.

Стрільчук Л. Різдво на Україні. „Кал. Черв. Калини" на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 96—98; „Приятель Укр. Жовніра" — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 96—98.

I. 1920. III кур. X. бриґади УГА. В. Україна.

Струмок Микола. На війні та в неволі. Поезії. Зальцведель 1917. 8°, ст. 29+1. Бібліотека полонених табору Зальцведель, ч. II.

Струтинська Марія. Юрко Олександрович Магалевський. „Жінка". Львів 1936, ч. 1, ст. 7.

Причинки до біоґрафії. З 3 іл., з них дві повстанки: Віра Матвієва і Віра Бабенко.

Струтинський М. „Ой та зажурилися Стрільці Січовії..." „Іл. Укр. аНц. Календар" на 1928 р. Перемишль 1927. 8°, ст. дві непаґіновані.

Зміст і сила цеї стрілецької пісні.

Струхманчук Яків. Серед орієнтацій. (Із спогадів про розклад Галицької Армії 1919—1920 рр.). „Західна Україна", альманах. Київ 1927. 8°, ст. 566—602.

Струць Володимир. Бандит. „Літопис Ч. К." Львів 1933, ч. 3, ст. 17—22; ч. 4, ст. 9—10.

1917. Мишурин Ріг к. Верхнедніпровська. Банда Корнія Ковбаси. З іл.

В ч. 3 помилково подано прізвище автора: Струк.

Струць Володимир. Три місяці у повстанців. „Кал. Черв. Кал." на 1934 р. Львів 1933. 8°, ст. 102—112.

I. бриґада УСС. Повстанці от. Волинця. Зайняття Тульчина. Кернасівка. Олександрівка. Гайсин.

Струць Володимир. Шість тижнів в денікінськім полоні. Спомин. „Літопис Ч. К.". Львів 1933. 4°, ч. 7/8, ст. 26—30.

8. бриґ. УГА. Київ 1919. Табор у Дарниці. Утеча.

Студент Сидір Пурик-Пуриченко. „Око". Каліш 1921. 4°, ч. 21, ст. 6: Жертви війни.

Учасник Крут. Некрольоґ.

Ст-цький М. Стрілецькі спомини. „Діло". Львів 1916, ч. 151—178.

УСС.

Субедей С. Українці в битві з Турками під Віднем 12 вересня 1683 року. „Немезіда", квартальник. Яблонна коло Варшави 1936. Збірник 1. 8°, ст. 29—33.

Паралелі щодо тактики 1917—23 рр.

Судакевич Олександер. Лист до Редакції. „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 36, ст. 29.

Б. вояк АУНР. Подяка особам і установам за допомогу.

Суд над українською контрреволюцією. „Вісти ВУЦВК". Харків 1922, чч. 195, 196, 197.

Судовий процес 8-го повстанського району Правобережної України.

Сук, б. хор. У. Г. А. Остання дефіляда. „Літопис Ч. К.". Львів 1930. 4°, ч. 10, ст. 18.

Залишення фронту 5-ю Херсонською дивізією 29. IX. 1920 і перехід на чеську теріторію.

Сулківський Б., ґен. шт. полк. З історії формування 2-го Січового Запорожського Корпусу на південно-західньому фронті в році 1917. (Спомини). „Табор". Каліш 1927. 8°, ч. 4, ст. 71—86.

16 див. 6-го армійського корпусу. Тернопіль. Переправа на півн.-східній кордон. Оборона Лубень. Переяслав. Розпорошення корпусу.

Сулятицький П. Ґенерал П. Н. Врангель. Записки. Ч. I. Белое Дело. Берлін 1928. 4°, ст. 311. „За Державність". Збірник 1. Каліш 1929. 8°, ст. 170—185.

Рецензія.

Сулятицький П. Ґенерал П. Н. Врангель. Записки. Часть вторая. Белое Дело. VI. Берлін 1928. 4°, ст. 265. „За Державність". Збірник 2. Каліш 1930. 8° в., ст. 184—196.

Рецензія.

Сулятицький П. Нариси з історії революції на Кубані (III. 1917 — XI. 1918). Т. I. Прага 1928. 8° в., ст. 194 + II + мапа.

Узгляднено воєнні події.

Сумна вістка. „Студ. Вістник". Прага 1926. 8°, ч. 1, ст. 39.

Некрольоґ хор. У. Г. А. Евгена Зубрицького.

Сумна річниця. (Памяти убитих козаків Богданівського полку). „Україна". Камянець на Поділлю 1919, ч. 2.

Обстріл 10. серпня 1917 р. Богданівців, що вирушили з Києва на фронт. Подробиць нема, опис водявий.

Сумний. Памяти козака Чевчинського. „Зал. Стрілець". Каліш 1921, ч. 63 (74), ст. 2.

Некрольоґ.

Сумні роковини. „Віра і Наука". Коломия 1936. 4°, ч. 5, ст. 2.

Памяти С. Петлюри.

Суперництво гідне наслідування. „Стрілець". Камянець Под. 1919, ч. 54.

Між двома полками 4-ої Золочівської Бриґади. Дані до історії Бриґади.

Сурма. Збірник воєнних пісень. Львів-Київ 1922. 8°, ст. 149 + 3 нн. В-во „Червона Калина".

Сусіда. Роковини битви під Варшавою. „Народній Вістник". Луцьк 1927. 4°, ч. 18, ст. 1—2.

Сухорський Пилип. Мої завваги. „Літопис Ч. К.". Львів 1935. 4°, ч. 5, ст. 3.

Доповнення відомостей про сотню сотн. Ерощука. Гл. ст. дра Ст. Божика: „Шляхом слави 9-ої Бри-

ґади У. Г. А. Три місяці на відтинку Угнова". „Літопис Ч. К.". Л. 1934, чч. 4, 5, 6.

Сушко Р. Базар (Могила 359 героїв). „Календар Черв. Кал." на 1930 р. Львів-Київ 1929. 8°, ст. 104—123.

Згадка про невсипущого лицаря абсурду С. С. полк. ґен. шт. Юрка Отмарштейна.

Сушко Роман, полк. С. С. Брат на брата. (Матеріяли до історії Ударної Ґрупи С. С.). „Кал. Черв. Калини" на 1928 р. Львів-Київ 1927. 8°, ст. 53—58.

Склад Ударної Ґрупи. Акції на Полтавщині. Бої на ст. Гребінка. 1919.

Сушко Роман, б. полк. С. С. Знак часу. (Спомин). „Літопис Ч. К.". Львів 1929. 4°, ч. 1, ст. 18—19.

Випадок в липні 1918 р. у м. Воронках на Чернигівщині. Сотн. Мик. Загаєвич.

[*Сушко Р.*]. Коростишівські семинаристи. „Кал. Черв. Кал." на 1930 р. Львів-Київ 1929. 8° в., кал. — листопад.

Подвиг двох семинаристів в бою під Мотовилівкою в листопаді 1918 р.

[*Сушко Р.*]. Маратонський біг стр. Потапенка. „Кал. Черв. Кал." на 1930 р. Львів-Київ 1929. 8° в., календаріюм — квітень.

Епізод з весни 1919 р. в околиці Майдан-Вілля, к. Шепетівки; геройський чин козака.

Сушко Роман. Мої спомини про першу сотню С. С. „Нац. Думка". Прага 1926. 8°, ч. 4, ст. 26—32; 1927 р., ч. 1, ст. 28—34; ч. 2, ст. 23—37.

Ці артикули поновно надруковані в Кал. Черв. Кал. на 1928 р., ст. 9—37, під тит. „Січові Стрільці за Центральної Ради".

Сушко Роман, полк. С. С. Січові Стрільці за Центральної Ради. (Мої спомини про 1. сотню С. С.). „Кал. Черв. Кал." на 1928 р. Львів-Київ 1927. 8°, ст. 9—37.

Втеча старшин УСС зполону Києва. Галицько-Буковинський курінь. Відносини внутрі нього. 1-а сотня, навчання. Обеззброєння нею Плоського і Либедського районів у Києві. На полтавськім фронті. Роззброєння Наливайківського полку. Відступ з боями на Київ. Бій за арсенал. Бої у столиці і залишення її. Житомир. Бої в Коростеню і Сарнах. Наступ з боями на Київ.

Сушко Роман. Хто вбив полковника Отмарштайна? Прага 1933. 8° м., ст. 74. Накл. автора.

Порт.: Полк. Ю. Отмарштайн. Схема табору. Щипіорно. Вступ. Хто був полк. Ю. В. Отмарштайн? Приїзд і побут полк. Ю. В. Отмарштайна в таборі. Відїзд полк. Отмарштайна з табору. Перша вістка про вбивство. Моя несподівана знахідка. Що ствердила судово-лікарська комісія? Похорони полк. Ю. Отмарштайна. Чи сліди стіп вбивника? Хто провадив слідство? Тодішні припущення. Наш імпровізований розшук. М. Чоботарів у таборі. Викриття вбивника. Припинення судового слідства. Висновки зі слідчих розшуків. Мій виїзд з табору. Мій побут на еміґрації й в краю. Виступ Я. Чижа. Моя петиція до Ліґи Націй й відповідь польського уряду. Сіть крутійств, брехонь, клевет і провокації. Як то було зі Стрілецьким Фондом? Чергова провокація Я. Чижа. Зміст.

Сушко Роман, полк. Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна? Чернівці 1934. 16°, ст. 40.

С. Х. Становодство 1. Корпусу У. Г. А. (Спомини становодчика). „Літопис Ч. К." Львів 1932. 4°, ч. 6, ст. 15—17.

С. Х. Хто такий Симон Петлюра. „Вісти з Лугу". Львів 1936. 8°, ч. 5, ст. 65—67.

Ідеольоґія. З порт.

Схема Вищого Військового Управління в У. Н. Р. „До Зброї", збірник ч. 1. Київ-Львів 1921, 8°, ст. 17—20.

Сціборський М., інж. Договір ганьби. „Самост. Думка". Чернівці 1933. 8° в., ч. 4. ст. 118—122.

Політична і військова конвенція Уряду У. Н. Р. з Урядом Й. Пілсудського 21. V. 1920. Оцінка неґативна.

С-цький М. Стрілецькі спомини. „Діло". Львів 1916, чч. 151—188.

С. Ш. Наші інваліди. „Календар Просвіти" на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 138—141.

Орґанізація Т-ва Опіки — Уктоді.

С. Ш. Санітарний шеф Козацького Загону ім. Гонти. (Нарис на основі воєнного записника). „Кал. Черв. Кал." на 1925 р. Львів-Київ 1924, 8°, ст. 60—62.

Х. бриґ. І-го Корп. У. Г. А. Причинки до біоґр. Ірини Романи Шміґельської.

С. Ш. Спомини. „Гуртуймося". Прага-Чорношиці 1930. 4°, ч. 4, ст. 27—37.

Загальний огляд подій. 1914—1919.

С. Ю. Спомини з часів російського наїзду. „Діло" Львів 1916, чч. 140—150, 153.

Т., сотн. і *Косенко І.* Памяті ґен.-штабу ґенерал.-поручника С. Дядюші. „Тризуб". Париж 1933. 8°, ч. 20, ст. 2—4.

Некр., причинки до біоґрафії. З портретом.

Табор інтернованих українців в Перемишлі. „Воля". Відень 1919. 8°, т. 5, ч. 4, ст. 161—165.

Табор українських полонених в **Centramento.** „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 16.

Тайни Ґенеральних Штабів. Як то було під Львовом і над Марною у Франції в 1914 р.? „Рада". Львів 1924, ч. 80, ст. 4.

Такий приказ. „Іл. Кал. Сирітського Дому" на 1923 р. Філядельфія, Па. 1923. 4°, ст. 60—66.

Образок з часів визвольної війни в Камянці.

Талпаш Мирослав, чет. С. С. Мої спомини з часів їзди на панцирці „Січовий". „Іл. Канад. Календар" на 1922 р. 4°, ст. 105—107.

Бердичів-Чуднів. III—IV. 1919. „Вітик" і „Запорожець" — імпровізовані панцирки, „Земля і Воля", „Гандзя". Панцирник „Січовий". Бої з большевицьким панц. „Ґром".

Танцюра Л. Мої спомини з визвольної війни. „Студ. Вістник". Львів 1928. 8°, ч. 3.

Танцюра Олекса. Некрольоґи. „За Незалежність". Варшава-Львів 1935. 4°. ч. 12, ст. 14—15.

Некрольоґ козака ім. Гетьм. Мазепи полку Юхима Притули.

Та одно не гаразд. „Кал. Черв. Кал." на 1936 р. Львів 1935. 8°, календаріюм — квітень.

Переказ за проф. Ковалем. Київ 1921. Героїчні вчинки повстанця.

Тарнавський Анатоль, сотн. В-ка Запор. Історія 4-го Запоріжського полку імени полковника Богуна. Історичний матеріял Т-ва Запорожців. „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 1, ст. 21—23; ч. 2, ст. 18—20; ч. 3, ст. 14—15; ч. 4, ст. 21—22; ч. 6, ст. 19—20; ч. 7/8, ст. 32—35.

Історія частини від 1917—1920, переходи і боєві акції, самостійні і спільні.

Тарнавський А[натоль], сотн. війська Запор. Історія 4-го Запоріжського полку ім. полковника Богуна. Історичний матеріял Т-ва Запорожців. Львів 1931, 8° м., ст. 48. Накладом „Червоної Калини".

Передрук з „Літопису Ч. К.". Львів 1931, чч. 1—4, 6, 7/8.

[*Тарнавський Мирон*, ґен.]. Лист п. ґен. Мирона Тарнавського до ред. Д. Палієва. „Нов. Час". Львів 1933. ч. 246, ст. 1.

Причинки до біоґрафії ґен. М. Тарнавського.

[*Тарнавський Омелян*]. Чужинці при будові Української Держави. Зі споминів поручника УГА Омеляна Тарнавського. „Канад. Українець". Вінніпеґ Ман. 1927, ч. 37, ст. 3.

Твердовський Матвій Матвієвич. „Лицарі і Мученики" Ів. Зубенка. Зб. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 7—9.

Комендант бронепотяга „Помста". Гер. вчинки. Причинки до біоґрафії.

Доповнення до світлини старшин 7. львівської бриґади, поміщеної в ч. 6. „ЛЧК". з червня 1937. ... 7. сот. Ананія Степанів.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

З цим числом висилаємо точним П. Т. Передплатникам останні сторінки Споминів ген. Кравса „За Українську Справу", світлину автора та окладинку для переплету всіх аркушів в книжку.

Залягаючі з передплатою П. Т. Передплатники, можуть дістати даром цю книжку, якщо вирівнають залеглість і вплатять біжучу передплату за III. чвертьрік 1937 р.

ВІД ВИДАВНИЦТВА.

На висилку передплати за II. піврік, згл. III. чвертьрік 1937 р. залучуємо чеки Промислового Банку у Львові, якими виключно треба відтепер посилати передплату.

Чекове конто „ЛЧК" в П.К.О. в Кракові ч. 410.185. звинене, а тому не можна вже посилати туди передплати.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IX. річник / Число 7—8. / Липень - Серпень 1937.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Пасіко*. Здрукарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.